

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Aplikace výtvarných aktivit se zaměřením na rozvoj osobnosti
u osob ve výkonu trestu odnětí svobody

Vedoucí práce: Mgr. Karel Ochozka

Autor práce: Bc. Dagmar Košanová
Studijní obor: Pedagogika volného času
Ročník: 2. ročník

2013

Diplomová práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31. března 2013

Chtěla bych poděkovat vedoucímu bakalářské práce Mgr. Karlu Ochozkovi za čas, který mi věnoval při konzultacích, vstřícnost, ohleduplnost a podnětné připomínky v průběhu psaní této práce. Děkuji také Bc. Václavě Káplové, Mgr. Vladimíru Horváthovi a Mgr. Petře Řehákové za pomoc a ochotu, kterou mi věnovali.

Obsah

Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Základní pojmy v oblasti vězeňství.....	9
1.1 Nepodmíněný trest odnětí svobody	9
1.1.1 Prameny ústavního práva	9
1.1.2 Legislativní úprava nepodmíněného trestu odnětí svobody.....	10
1.2 Charakteristika výkonu trestu odnětí svobody	11
1.2.1 Psychologické aspekty výkonu trestu	12
1.2.2 Diferenciace vězněných osob	12
1.2.3 Výkon trestu odnětí svobody v České republice	13
1.2.4 Věznice.....	13
1.3 Prizonizace	15
1.3.1 Složky prizonizace	16
1.3.2 Neformální struktura „druhého života“.....	17
1.3.3 Hloubka prizonizace	18
1.4 Penologie a její vztah k ostatním vědám.....	19
1.4.1 Penitenciární psychologie	19
1.4.2 Penitenciární pedagogika	20
1.4.3 Resocializační pedagogika	22
1.4.4 Sociální pedagogika	23
2 Programy zacházení	25
2.1 Legislativní úprava.....	25
2.2 Vymezení a definice programu zacházení	26
2.3 Cíle programu zacházení jako edukačního prostředku	26
2.4 Tvorba programu zacházení	27
2.4.1 Zásady při zpracování reedukačních programů.....	28
2.4.2 Vyhodnocení a vnitřní diference odsouzených osob.....	29
2.4.3 Aplikace programů zacházení před propuštěním z VTOS.....	30
2.4.4 Odborní zaměstnanci při realizaci programů zacházení	30
2.4.5 Postavení pedagogických pracovníků ve vězeňství.....	33
2.5 Druhy programů zacházení	35
2.6 Struktura programu zacházení v penitenciární praxi	37
2.6.1 Výběr a zařazení odsouzených osob do kmenové věznice	37
2.6.2 Ukázka individuálního programu zacházení	38

3	Specifické skupiny osob ve výkonu trestu	41
3.1	Právní vymezení specifických skupin odsouzených.....	41
3.2	Gender pohled a socializace	41
3.3	Deviantní chování	42
3.4	Kriminalita žen	43
3.4.1	Specifika delikventních žen	44
3.4.2	Romské ženy a kriminalita Romů.....	46
3.4.3	Prvotrestané a recidivující odsouzené ženy	47
3.5	Trvale pracovně nezařaditelné odsouzené osoby	49
3.5.1	Rané stáří.....	49
3.5.2	Psychologické aspekty stáří	50
3.5.3	Pojetí andragogiky jako vědy	51
3.5.4	Andragogika ve vztahu k penitenciární oblasti	52
3.5.5	Aktuální cíle vzdělávaných dospělých.....	53
3.5.6	Zájmová činnost odsouzených seniorů	54
4	Výtvarná oblast v rámci zájmových aktivit.....	55
4.1	Podstata umění.....	55
4.2	Funkce umění	56
4.3	Výtvarná výchova, vzdělávací a zájmové aktivity	57
4.3.1	Tvořivost ve vztahu k výtvarné výchově	57
4.3.2	Výtvarné techniky a jejich využití u odsouzených osob.....	59
4.4	Estetizace vězeňského prostředí	60
5	Vina.....	61
5.1	Výkon trestu a pocit viny	61
5.2	Druhy viny.....	62
5.3	Psychologické hledisko	63
5.4	Teologické hledisko	64
5.5	Vina u odsouzených žen.....	64
	PRAKTICKÁ ČÁST	67
6	Vazební věznice České Budějovice.....	67
6.1	Atmosféra vězeňského zařízení	67
6.2	Oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné ženy („TPN“)	68
6.3	Odsouzené ženy z oddělení TPN v rámci projektu.....	68
6.4	Filozofie vlastního didaktického projektu „Kordelie“	70

6.5 Didaktický projekt „Kordelie”	70
6.5.1 Teoretická část na téma rodiny a rodinných rčení	73
6.5.2 Praktická část: tvorba koláží.....	74
6.5.3 Sebepoznání.....	77
6.5.4 Výtvarná práce s přírodními materiály	81
6.5.5 Král Lear a téma spokojenost.....	84
6.5.6 Práce s keramickou hlinou	86
6.5.7 Svoboda.....	88
6.5.8 Vina a odpuštění	90
7 Závěrečné zhodnocení	91
Seznam použitých zdrojů	94
Seznam zkratk	97
Seznam příloh	98
Přílohy.....	99
Abstrakt	129
Abstract	130

Úvod

Za téma své diplomové práce jsem si zvolila aplikaci výtvarných aktivit se zaměřením na rozvoj osobnosti u osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Domnívám se, že právě využití výtvarných činností s technikami zaměřenými na rozvoj osobnosti lze velice dobře propojit s oblastí mezilidských vztahů a pozitivní životní filosofií tak, aby byl naplněn účel výkonu trestu.

Pro dané téma jsem se rozhodla z několika důvodů. Prvním z nich je ten, že jsem sama zaměstnána jako uniformovaný příslušník ve Vazební věznici České Budějovice. S ohledem na tuto zkušenost je pro mě práce v roli pedagoga volného času velkou zkušeností i osobním přínosem, protože zde mohu uplatnit jak své pedagogické vzdělání, tak kreativní přístup při aplikaci didaktického projektu. Dalším důvodem je pozitivní zkušenost s výtvarnými aktivitami u osob ve výkonu vazby v rámci projektu své bakalářské práce: výše zmíněné činnosti byly propojeny s příběhem Malého prince vytvořeného podle stejnojmenné knihy Antoina de Saint-Exupéryho. Tento krátkodobý projekt byl zaměřen na adekvátní hodnotový systém a prosociální chování v životě člověka. Na základě této práce jsem si ověřila, že s vězněnými osobami lze pracovat i jiným způsobem, než jak tomu zatím v běžné praxi je.

Vzhledem k pozitivní zkušenosti a kladným odezvám ze strany obviněných osob jsem se rozhodla pro další sestavení a aplikaci vlastního dlouhodobějšího didaktického projektu s názvem „Kordelie“, který bych mohla realizovat při práci s odsouzenými osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Zaměřila jsem se na výtvarné činnosti, které jsem se pokusila přenést do oblasti mezilidských vztahů a pozitivní životní filosofie s cílem bezproblémového a prosociálního chování s důrazem na vnitřní rozvoj osobnosti odsouzeného jedince. Cílovou skupinou byly trvale pracovní nezařaditelné odsouzené ženy ve starobním nebo invalidním důchodu, které byly na základě této skutečnosti umístěny do speciálního oddělení Vazební věznice České Budějovice.

Diplomová práce obsahuje jak teoretické, tak praktické kapitoly zaměřené na výtvarné aktivity propojené s pozitivním působením na vězněné osoby. V teoretické části definuji stěžejní pojmy penitenciární oblasti a charakterizuji výkon trestu odnětí svobody. Zabývám se také pojmem prizonizace a definuji obor penologie ve vztahu k ostatním vědám. Prioritně se zaměřím na programy zacházení, jejich tvorbu a obsah a pedagogické pracovníky ve vězeňství. Rovněž popíši specifické skupiny osob ve výkonu trestu odnětí svobody, výchovu a vzdělávání dospělých osob v rámci

volného času a k volnému času. Zabývat se budu také výtvarnou oblastí, uměním, tvořivostí ve vztahu k výtvarné výchově a vhodnými výtvarnými technikami užívanými v penitenciární oblasti. V neposlední řadě se budu věnovat problematice viny v obecné rovině, ale i ve vztahu k výkonu trestu u odsouzených žen.

Teoretická část diplomové práce plynule přechází v praktickou aplikaci vlastního dlouhodobějšího didaktického projektu s názvem „Kordelie“ v rámci speciálního oddělení TPN odsouzených žen Vazební věznice České Budějovice. Při metodice vlastní činnosti budu vycházet ze souborů preventivně výchovných a vzdělávacích aktivit pro obviněné, které jsou vytvořeny pro malé skupiny vzhledem k nestejným kapacitním a prostorovým podmínkám věznic. Uvedené techniky v těchto souborech jsou orientovány na aktivní a smysluplné využití volného času vězňených osob.

Cíle diplomové práce lze označit jako cíle *komplexní*, mezi které lze zařadit jak cíle dlouhodobějšího didaktického projektu, tak cíle samotné práce, které jsou přímo závislé na aplikaci samotného didaktického projektu.

Cíle projektu jsou stanoveny v souladu s účelem výkonu trestu. Jedná se o rozvoj kompetencí a činností zaměřených na osobnostní růst a pozitivní myšlení u osob ve výkonu trestu. Posílení adekvátního hodnotového systému, osvojení si dovedností v rámci výtvarného projevu, ale také rozšíření povědomí v oblasti etiky a sociologie u odsouzených osob.

Za cíle samotné lze považovat komplexní závěry, které vyvodím na základě aplikace samotného projektu z vlastního pozorování odsouzených při jednotlivých aktivitách, dotazníkových šetření, individuálních rozhovorů s jednotlivými ženami a názorů zaměstnanců Vazební věznice České Budějovice, kteří byli s projektem seznámeni. Zdrojem dat bylo také zaměření na lidskou osobnost. V rámci mého šetření se jednalo prioritně o odsouzené jedince, jejich stanoviska a vyjádření subjektivního přínosu („co jim projekt dal“).

Projekt je jako celek orientován na otázku vlastního přínosu pro samotné odsouzené osoby z jejich pohledu i z pohledu dalších zúčastněných osob, na základě kterého se pokusím vyvodit, zda by bylo vhodné *zařadit tento projekt do aktivit programů zacházení*.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Základní pojmy v oblasti vězeňství

V první kapitole se budeme zabývat stěžejními pojmy z penitenciární oblasti, se kterými budeme následně pracovat. Postupně budou charakterizovány nepodmíněný trest odnětí svobody, výkon trestu, jeho účel a funkce. Zaměříme se na penologii ve vztahu k jiným vědám, hlavně k penitenciární, resocializační a sociální pedagogice. Podrobněji se také budeme věnovat adaptaci na vězeňský život - prizonizaci a extramurálním vztahům.

1.1 Nepodmíněný trest odnětí svobody

Každá společnost funguje na základě určitých norem, pravidel, hodnot a kulturních vzorců, jež si člověk osvojuje v celoživotním procesu socializace, jako člen dané společnosti. Ochranu a vymezení těchto norem, pravidel a hodnot včetně hodnoty lidského života má zajišťovat a regulovat právní systém společnosti. Ve všech etapách lidského života je dodržování pravidel často spojováno také s jejich porušováním a takové jednání, které porušuje právní normy a které je ze strany společnosti trestáno, definujeme jako protispolečenské nebo antisociální. Pro pochopení nepodmíněného trestu odnětí svobody je potřeba vysvětlit samotnou existenci trestu a možnosti tresty ukládat v právním řádu České republiky.

1.1.1 Prameny ústavního práva

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. (dále jen *Ústava* České republiky) v článku dva pojednává o tom, že právem každého občana je konat to, co zákon nezakazuje, a zároveň nikdo nesmí být nucen konat to, co zákon neukládá. Ochrana základních práv a svobod člověka je zajišťována prostřednictvím výkonu soudní moci, kterou vykonávají jménem republiky nezávislé soudy. Zákon dále stanovuje zákonnou činnost soudů ve smyslu poskytování právní ochrany občanům a jejich zvláštní výsadu, která spočívá v pravomoci soudu jako jediné instituce rozhodnout o vině a trestu za trestné činy.¹

Součástí ústavního pořádku České republiky je rovněž *Listina základních práv a svobod*, která tvoří základ ústavního pořádku, stanovuje a zároveň garantuje základní zásady zákonnosti (jen zákon určuje podmínky pro ukládání trestu a výběr druhu trestu).

¹ Srov. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.

V článku číslo osm je zmíněno „*zaručení osobní svobody*“ a v jeho druhém odstavci jsou opět zdůrazněny jen zákonné způsoby a důvody, na základě kterých je dovoleno zahájit trestní stíhání nebo člověka zbavit svobody. Zákon také zakazuje kruté, ponižující, nelidské zacházení, trestání nebo dokonce mučení. Výslovně hovoří o tom, že „*trest smrti se nepřipouští*.“²

Trest je definován jako opatření státního donucení, ukládané jménem státu příslušnými soudy v trestním řízení, jímž se působí určitá újma za spáchaný trestný čin jeho pachateli. Rovněž také zobrazuje společenské odsouzení trestného činu a jeho pachatele.³

Uložení trestu by mělo být spravedlivé, citelné a adekvátní vzhledem ke spáchanému trestnému činu, ale i dalším okolnostem. Trest by měl být uložen pokud možno neodkladně a neodvratitelně. Výše uloženého trestu od spáchání trestného činu neodrazuje tolik jako jeho neodvratitelnost, která zvyšuje účinnost uložení trestu více než samotná délka trestu. Po uložení trestu a odsouzení jedince by měl být dodržen respekt k osobě odsouzeného jako k člověku se svými právy, i když dočasně omezenými.⁴

Trest odnětí svobody se vztahuje i na jedince, kteří si neodpracovali obecně prospěšné práce. Zde soud postupuje v souladu s §65, odst. 2a trestního zákoníku, který jednoznačně hovoří o tom, že každé zaviněné nevykonání obecně prospěšných prací znamená proměnu každé neodpracované hodiny na jeden den výkonu trestu odnětí svobody (nikoli tedy výkonu vazby, u které lze navrhnout kauci).⁵

1.1.2 Legislativní úprava nepodmíněného trestu odnětí svobody

Než se budeme věnovat samotnému obsahu pojmu výkonu trestu, zaměříme se nejprve na jeho legislativní úpravu. Představíme si proto právní i neprávní úpravy, se kterými se budeme setkávat v různých částech této práce.

Oblast výkonu trestu odnětí svobody prioritně upravuje Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody v platném znění a vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

² Srov. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod.

³ Srov. NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné I*, s. 197.

⁴ Srov. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*, s. 19.

⁵ Srov. Trestní zákoník č. 40/2009 Sb.

Vedle zákonů a právních norem jsou zde také tzv. *neprávní normy, vnitřní řády věznic*, které musí korespondovat s příslušnými zákony a vyhláškami a které stanovuje ředitel kmenových věznic po aprobaci generálního ředitelství vězeňské služby.

Vnitřní řády se sestavují na základě konkrétních podmínek věznice: podrobněji upravují denní činnosti v dané věznici, dále obsahují práva, povinnosti a podíl vězňených osob při řešení otázek týkajících se života ve věznici. Obvykle bývají přeloženy do několika cizích jazyků a upravují i realizaci konkrétních programů zacházení.⁶

1.2 Charakteristika výkonu trestu odnětí svobody

Pohled na pojetí trestu v lidské společnosti se měnil postupně s jejím historickým vývojem a politickým děním ve společnosti, úzce také souvisí s vývojem právního vědomí člověka.

Evropská vězeňská pravidla uvádějí některé hlavní zásady zacházení s vězni a také se zmiňují o tom, že „*uvěznění z důvodu odnětí svobody je trestem již samo o sobě. Podmínky vazby a vězeňský režim proto nemají prohlubovat tento stav.*“⁷ To se netýká těch případů, kdy je nutná separace nebo jiné opatření k udržení pořádku a kázně v souvislosti s chováním samotných vězňených osob v rámci požadované disciplíny.

Tradiční pojetí trestů v souvislosti s vězeňskou oblastí spočívalo v dobách minulých převážně v represí s důrazem na ekonomické využívání pracovního potenciálu odsouzených převážně pro účely národního hospodářství. Výkon trestu v jeho tradiční podobě již zdaleka neodpovídá požadavkům humanizace a moderní doby.

Jeho *současné* pojetí směřuje více k „citlivější“ diferenciaci vězňených osob. Prostřednictvím *programů zacházení* působí na ty, u kterých je předpoklad zanechání kriminální kariéry a úspěšné resocializace. Termínem „penitenciární práce“ vyjadřujeme právě podstatu vězeňství ve smyslu nápravy, výchovy a procesu resocializace u vězňených osob, a ne pouhou represí, která bývá často spojována nejen s tradičním pojetím trestu, ale i s tvrdým zacházením.

Hlavní účel výkonu trestu můžeme spatřovat ve dvou základních rovinách: Jednak v izolaci nebezpečných jedinců a tím zabezpečení účinné ochrany společnosti ve

⁶ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 31.

⁷ EVP, čl. 64, s. 24.

smyslu trestněprávním. Druhá základní rovina účelu výkonu trestu je spatřována v korektivní úloze, v kompenzaci chyb vězňených jedinců.⁸

1.2.1 Psychologické aspekty výkonu trestu

Uvěznění ve smyslu náročnosti dané situace má dopad na psychiku člověka především v souvislosti se ztrátou svobody a izolací od okolního světa a rodiny. Nálepka „kriminálníka“ někdy vede až k rozpadu rodiny, ztrátě přátel nebo zaměstnání. Nastupuje také frustrace z nemožnosti uspokojení svých potřeb, koníčků a zájmů. Velký vliv má ztráta soukromí, intimity, také nutnost přizpůsobení se spoluvězňům v malém prostoru cely a povinnost strpět nutné úkony, které jsou nařizeny v rámci udržení bezpečnosti a pořádku⁹.

U vězněné osoby často dochází také ke ztrátě sebedůvěry a k vyhasínání vzorců chování získaných na svobodě, které jsou zcela odlišné od specifických vzorců vězeňské subkultury. Lze konstatovat, že výkon trestu je situace velmi zátěžová, jak pro odsouzené, vězeňský personál, tak i pro stát ve smyslu finančního zatížení a sociální problematiky. Výkon trestu se dotýká nejen samotné osobnosti odsouzeného, ale i celé blízké rodiny.¹¹ V nejobecnější rovině je cílem výkonu trestu příprava vězněného jedince na hodnotný život na svobodě, pokud možno bez návratu ke kriminální kariéře.

1.2.2 Diferenciace vězňených osob

Diferenciaci odsouzených osob přímo nařizuje zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody. Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu, přímo hovoří o postupu odborných zaměstnanců, kteří jsou povinni řídit se zásadami stanovenými zákonem tak, aby méně narušeným odsouzeným byl umožněn výkon trestu odděleně od více narušených osob ve výkonu trestu (u nichž jsou uplatňovány účinnější prostředky k dosažení účelu trestu).

Diferenciace se provádí podle právních norem, nebezpečnosti daného jedince, osobnostních charakteristik a přístupu k plnění programů zacházení. V praxi používáme zejména rozdělení podle vnější a vnitřní diference.

⁸ Srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I. díl*, s. 19-30.

⁹ Srov. NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D. *Vybrané kapitoly forenzní psychologie pro právníky*, s. 25.

¹¹ Srov. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*, s. 96.

Vnější diferenciací rozumíme rozdělení a umístění odsouzených osob na základě pohlaví, věku (mladiství, senioři), trestné činnosti (úmyslné a nedbalostní trestné činy). Odděleně se také zařazují recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé, trvale pracovně nezařaditelní a odsouzení s různými duševními nebo etopedickými poruchami.

Vnitřní diferenciací vychází z diferenciací vnější a klíčovou roli zde hraje osobnost, kvalita chování, stupeň nebezpečnosti nebo přístup odsouzených k plnění svých povinností ve výkonu trestu.¹²

1.2.3 Výkon trestu odnětí svobody v České republice

Výkon trestu odnětí svobody (dále jen výkon trestu) je vykonáván ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic. O zařazení odsouzeného do konkrétního typu věznice rozhoduje soud podle trestního zákona.¹³

O dalším umístování odsouzených do věznic určitého profilu rozhoduje generální ředitelství vězeňské služby ve spolupráci s ředitelem nástupní věznice odsouzeného. Veškerá rozhodnutí v kompetenci těchto činitelů vězeňské služby musí být vždy v souladu s rozhodnutím soudu.

Podstatné faktory, důležité pro umístování osob ve výkonu trestu, souvisí se vzdáleností bydliště blízkých osob odsouzeného (umístění by mělo být co možná nejbližší) a s druhem programů zacházení, které jsou realizovány jednotlivými věznicemi.¹⁴ „*Výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětné začlenění do svobodné společnosti*“, tak hovoří jedno z evropských vězeňských pravidel.

1.2.4 Věznice

V České republice v současné době funguje 36 věznic, z toho 10 vazebních věznic a dva detenční ústavy. Věznice zřizuje nebo ruší ministr spravedlnosti a za jejich správu odpovídá Vězeňská služba České republiky.

Podle typu vězeňského zařízení rozlišujeme rozdílné způsoby vnějšího střežení a odlišné podmínky udržování bezpečnosti. Tyto faktory souvisí s umístěním věznice

¹²Srov. SOCHŮREK., J. *Kapitoly z penologie II*, s. 24-30.

¹³ Srov. Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu

¹⁴ Srov. Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu.

(město nebo periférie), s její velikostí, architektonickým řešením, členitostí terénu, množstvím a využitím technických a bezpečnostních prostředků, které jsou k dispozici, ale také s lidským faktorem.

Výkon trestu v České republice je vykonáván ve čtyřech základních typech věznic *s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou*. K těmto základním penitenciárním zařízením se řadí ještě typ věznice pro mladistvé.

Do věznice typu A s dohledem je umístěn pachatel, kterému je uložen trest za nedbalostní trestné činy a který nebyl doposud trestán za úmyslný trestný čin.¹⁵

Do věznice typu B s dozorem jsou zařazeni pachatelé, kterým byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti a kteří již byli ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin, nebo pachatelé, kterým byl uložen trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující tři roky a kteří dosud nebyli ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin.¹⁶

Do věznice typu C s ostrahou jsou zařazeni jednak pachatelé neúmyslných trestných činů, kteří však nesplňují podmínky pro zařazení do věznice s dohledem nebo dozorem, ale také pachatelé úmyslných trestných činů, u kterých zároveň nebyly splněny podmínky pro zařazení do věznice s dozorem nebo zvýšenou ostrahou.¹⁷

Do věznice typu D se zvýšenou ostrahou jsou na základě soudního rozhodnutí zařazeni pachatelé, kterým byl uložen *trest odnětí svobody na doživotí*, nebo ti, kteří byli vyhodnoceni jako zvláště nebezpeční recidivisté, pachatelé zvláště těžkých trestných činů, a byl jim uložen trest odnětí svobody nejméně v délce osmi let. Soud do tohoto typu věznice zařazuje i pachatele, kteří byli odsouzeni za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchli z vazby nebo z výkonu trestu.¹⁸

V rámci jedné věznice je možné zřídit oddělení různých základních typů, pokud je zachována podstata účelu výkonu trestu odnětí svobody. Zvláštním typem věznic nebo oddělení zřizovaných ve věznicích jsou pak věznice nebo oddělení pro mladistvé, kam se umísťují osoby ve výkonu trestu, které ještě nedovršily 18. rok svého života. Jedná se například o ženskou věznici ve Světlé nad Sázavou, kde je zřízeno oddělení pro mladistvé ženy, rovněž oddělení všech typů a zároveň jsou do této věznice zařazeny odsouzené ženy s dětmi nebo pracovně nezařaditelné ženy.

¹⁵ Trestní zákoník č. 40/2009 Sb. § 56 odst. 2a

¹⁶ Srov. Tamtéž, odst. 2b

¹⁷ Srov. Tamtéž, odst. 2c

¹⁸ Srov. Tamtéž, odst. 2d

Pro pachatele s vysokou mírou nebezpečnosti pro společnost jsou od roku 2009 zřízeny detenční ústavy v Brně a Opavě. U těchto jedinců není téměř žádná nebo velmi malá pravděpodobnost účinnosti běžných programů zacházení ve výkonu trestu.

1.3 Prizonizace

Z jiného úhlu pohledu znamená trest odnětí svobody izolaci jedince ve specifických podmínkách, které jsou značně odlišné od životních podmínek na svobodě. Jedinec je částečně omezen ve svých právech, prioritně je omezeno právo svobodného pohybu a příležitosti k uspokojování řady potřeb, i primárních, včetně koníčků a zájmové činnosti.

Jedinec se musí přizpůsobit určitému vězeňskému režimu, jde o přeměnu svobodného člověka ve vězně. Jedná se o specifický proces působení vězeňského prostředí a vztahů na jedince. Člověk se postupně adaptuje na prostředí za mřížemi, kde tráví většinu svého volného času. Pokud budeme vycházet ze zásady výchovného působení „po dobrém“, měl by být odsouzený obklopen správnými vzory a být pozitivně motivován, ale ve skutečnosti je v bezprostředním kontaktu s jinými odsouzenými s určitou kriminální historií.¹⁹

Termín prizonizace (adaptace na vězeňské prostředí) představuje problém pro úspěšnou reintegraci jedince do normálního života, protože někteří odsouzení už neumějí žít téměř na svobodě, a pokud ano, tak jen v krátkých časových intervalech. Jde o redefinici uvěznění na tzv. „druhý domov“ nebo „druhý život“. Ve většině případů se to týká vězňů, kteří jsou odsouzeni k dlouhodobým trestům odnětí svobody (nad osm až deset let).

V situacích opakované recidivy se intervaly mezi jednotlivými pobyty na svobodě zkracují a jedinci se vracejí do známého vězeňského prostředí s jeho specifickými subkulturními normami a pravidly, které přijali za své.²⁰

Jiný relevantní zdroj hovoří o prizonizaci jako o negativním jevu, který na základě dlouhodobého uvěznění poškozuje osobnost jedince. Příznaky tohoto poškození jsou individuální a projevují se odlišnými způsoby. Mezi dva společné ukazatele můžeme ale zařadit přetrhání pout s konkrétní realitou a sociální přítomností

¹⁹ Srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie III. díl. Negativní jevy ve vězeňství*, s. 18.

²⁰ Srov. NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D. *Vybrané kapitoly forenzní psychologie pro právníky*, s. 27.

a ztrátu nebo omezení pocitu odpovědnosti za svůj život a za osud svých blízkých. Jedním z hlavních cílů kompetentních zaměstnanců je snížit toto riziko na minimum.

Specifický rytmus ve věznici určuje vězeňský život, při kterém jedinec nemusí o ničem rozhodovat, vše je určeno zákonem, řádem výkonu trestu, denním režimem a podrobnějším vnitřním řádem daného vězeňského zařízení. Týká se to i režimových opatření pevně stanové doby výdeje stravy, budíčku, osobního volna, večerky nebo vycházek. Vězněný člověk není konfrontován s možnostmi volby jako v běžném životě při procesu rozhodování, tudíž se snižuje jeho schopnost odpovědnosti o něčem rozhodovat a řídit svůj život.²¹

1.3.1 Složky prizonizace

Mezi složky prizonizace řadíme *institucionalizaci*, která se týká až na některé případy téměř všech vězněných jedinců, a *ideologizaci*, které podlehne relativně menší počet vězňů, než je tomu u první zmíněné formy.

Institucionalizace spočívá v adaptaci na vysoce organizovaný způsob vězeňského života (nařízený způsob dodržování časového rozvrhu, pořádku, kázně, osobní úpravy, vystupování a jednání vůči personálu). Přizpůsobení se těmto podmínkám ve vězení často doprovází ztráta aktivity a iniciativy, která představuje tzv. „život ze dne na den“.²² Této formě adaptace podlehnou téměř všichni věznění jedinci, jde o tzv. „syndrom bezproblémového vězně“. Mnohým, zvláště kriminálním recidivistům tento způsob života velmi vyhovuje, protože nemusí nic dělat, o vše je postaráno.

Na druhé straně existuje i „syndrom problémového vězně“, který se vzpírá institucionalizaci, většinou se jedná o prvotrestané, kteří představují svým chováním problém pro personál i ostatní uvězněné jedince. Ze strany ostatních vězňů bývá tento jedinec vtažen do spleti intrik, kdy mu do osobních věcí vkládají nepovolené předměty (vyrobené nože, bodné nástroje nebo drogy) za účelem kázeňského potrestání. Zaměstnanec vězeňské služby s kázeňskou pravomocí, který objeví nepovolené předměty v osobních věcech odsouzeného, nemůže tolerovat přestupek proti vnitřnímu řádu věznice. Pokud se tento „problémový vězeň“ obrátí na odborné zaměstnance z důvodu pomoci (psychologa, speciálního pedagoga, vychovatele, zaměstnance

²¹ Srov. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*, s. 96.

²² Srov. ČERNÍKOVÁ, V., MAKARUISOVÁ, V. *Úvod do penologie*, s. 111.

prevence nebo jiného zaměstnance), bývá pak často označen ostatními za „bonzáka“ nebo „donašeče“. Začne být vnímán jako zrádce a mnohdy musí čelit psychickému i fyzickému nátlaku ze strany spoluvězňů. Určité normy, které se týkají hlavně dobrovolného dodržování kázně, je ochotna většina vězňů akceptovat jen pod silnějším tlakem, než je ten, který se uplatňuje v běžném životě.

Ideologizace se projevuje identifikací s vězeňskou subkulturou, přijetím daných norem a pravidel, které vznikají v neformálních skupinách odsouzených, a užíváním specifického jazyka, tzv. „vězeňského argotu“. Někteří odsouzení jedinci se chovají tak, jak by se na svobodě nechovali (homosexuální styky, intriky, fyzické násilí na slabších atp.). Většina vězňů se ale od těchto hodnot a norem neformálních skupin distancuje, nebo je porušuje.²³

Na proces *ideologizace* má vliv také délka trestu, pracovní zařazení, hromadné ubytování, ale také typ konkrétní věznice, složení vězňů (podíl tzv. rozvracečů), atmosféra i možnosti sportovního a kulturního vyžití. To vše hraje svou roli v tomto procesu, kdy je jedinec primárně konfrontován nejprve s její neochotnou povrchní adaptací, ale vlivem výše jmenovaných faktorů se později může, ale nemusí, identifikovat a ztotožnit s vězeňskou subkulturou. Nastávají také situace, kdy se vězněná osoba s tímto chováním vnitřně neztotožňuje, ale nechce „vyčnívat z řady“. Někdy dochází k tomuto přijetí pod vlivem strachu ze silnějšího, negativního a zkušenějšího spoluvězně ve snaze se mu zavděčit.²⁴

1.3.2 Neformální struktura „druhého života“

Od svého narození se člověk setkává s různými typy a druhy skupin, které působí na jeho osobnost a výrazně ovlivňují jeho směr životní cesty. V rámci skupiny jsou také upraveny vzájemné vztahy a pozice mezi jednotlivými členy. Daná pospolitost vykazuje určitý systém hodnot, pocit sounáležitosti, psychickou vazbu a určité kolektivní vědomí.

V rámci procesu prizonizace se rovněž tvoří neformální skupiny odsouzených s přesně danými rolami a upravenými asociálními vztahy, které vycházejí z dané hierarchie odsouzených disponujícími určitými právy, ale také se sociálně patologickými způsoby jednání. Typickými znaky jsou fyzická síla, brutalita, bezohlednost a pevnost vůči útokům okolí.

²³ Srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie III. díl. Negativní jevy ve vězeňství*, s. 8-13.

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 8-13.

Role v této skupině jsou rozděleny od nejvýše postaveného neformálního vůdce tzv. „krále“, který disponuje nejvyššími právy a jehož pozice je charakteristická nadřazeností až krutostí. „Král“ má privilegia vyžadovat určité služby a je typickým představitelem kriminální subkultury s její danou ideologií. „Králem“ se stává obvykle nejvíce narušený jedinec. Další pozicí je tzv. „kmet“. Jedná se o jedince, který je v penitenciárním zařízení již delší dobu, je obeznámen s jeho režimem i panujícími vztahy. Má obdobná práva jako „král“ a je vůči „králi“ loajální. Následuje řadový příslušník skupiny, který má „králem“ vymezena práva, ale také daleko více povinností. Role outsidera, „neandrtálce“ je připisována těm členům, kteří jsou de facto v otrockém vztahu vůči „králi“. Většinou jde o odsouzené osoby se sníženým intelektem. Představitel nepřátelské skupiny se nemusí vyskytovat v pospolitosti pokaždé, ale může proti němu směřovat agrese ostatních členů skupiny, kteří ho viní za všechny potíže „krále“ a ostatních. Jedná se o méně narušeného jedince, který nepodleh adaptaci vězeňského prostředí do takové míry, aby mu byla připsána jiná role, než je pozice reprezentanta protivníka skupiny. Vězněné osoby se často spojují do tzv. „kolchozu“ neformální skupiny, jejíž členové si vzájemně pomáhají v oblasti materiální i psychické.²⁵

1.3.3 Hloubka prizonizace

Docent Jiří Čepelák stanovil souhrn podmínek, které mají vliv na hloubku prizonizace. Zároveň se domníval, že tento proces je možný ovlivnit kladně, ale i záporně uvnitř vězeňských zařízení.

Podmínky hloubky prizonizace podle doc. Čepeláka:

- inteligence a stabilita odsouzeného
- stupeň disociality a demoralizace
- ochota přizpůsobit se neformálním vězeňským skupinám
- sklon k abnormálnímu sexuálnímu chování
- ochota účastnit se zakázaných činností
- rozsah a druh extramurálních vztahů
- délka trestu
- formy a metody výchovného působení²⁶

²⁵ Srov. NETÍK, K, NETÍKOVÁ, D. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*, s. 27-28.

²⁶ KOPP, P. a kol. *Penitenciárna psychológia*, s. 24

Na omezení prizonizace působí např. umístování jedinců s různými poruchami do specializovaných oddělení, oddělování vězňů podle kriminální historie a závažnosti trestných činů. Dále také kvalitní personál, dobrá úroveň a délka přímého výchovného působení, prevence předcházení násilnému chování mezi vězni a v neposlední řadě má svůj vliv i atmosféra ve věznici.

1.4 Penologie a její vztah k ostatním vědám

Penologie jako *věda o trestu a trestání* se v penitenciární oblasti prolíná s řadou pedagogických věd a disciplín, především s obecnou pedagogikou, speciální pedagogikou, penitenciární a resocializační pedagogikou. Úzce souvisí s právem, sociální prací, sociologií, psychologii, penitenciární psychologii a s psychologickou penologií. Penologie je oborem velmi rozsáhlým a interdisciplinárním, zahrnuje také složku *architektonickou* ve vztahu ke specifickým zařízením, jako jsou vězeňské objekty, které mají svá stavební specifika.²⁷

Vzhledem k podstatě diplomové práce budou podrobněji rozvedeny a popsány aspekty a cíle *penitenciární psychologie, penitenciární, resocializační a sociální pedagogiky*.

1.4.1 Penitenciární psychologie

Význam slova *penitence* pochází z latinského výrazu, který v překladu znamená *trest* nebo *pokání*, též také *lítost*. Penitenciární psychologie je součástí forenzní psychologie a je orientována na psychologické aspekty výkonu trestů, které působí na člověka při uložení podmíněného i nepodmíněného trestu odnětí svobody. Lze konstatovat, že v obecném měřítku zkoumá problematiku procesu penitenciárního zacházení.

Specifikem této psychologie je její orientace na změnu chování člověka v rámci penitenciárního zacházení, kterému předchází diagnostika a zjištění poruch osobnosti pachatele. Zabývá se např. zařazením odsouzeného na vhodné pracoviště, adaptací, psychologickými problémy ve věznicích a strukturou odsouzených. Rovněž diagnostikuje změny chování během výkonu trestu, např. při vzniku mimořádných událostí (hladovky, pokusy o útěk,), tedy takové stavy jednání, při kterých dochází k porušování vnitřního řádu věznice; zabývá se také interakcí mezi vězeňským personálem a samotnými vězni, či psychologickými aspekty výběru zaměstnanců.

²⁷ Srov. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*, s. 95.

Penitenciární psychologie zkoumá také tzv. „harm reduction“, tj. minimalizaci negativních dopadů uvěznění na osobnost člověka. Tato psychologie se věnuje zacházení s agresory, lidmi s různými poruchami, ale také cizincům, kteří pocházejí mnohdy z diametrálně odlišných kultur s rozdílnými sociálními návyky, tradicemi a hodnotovým systémem.²⁸

Za nejúčinnější mechanismus, který je v souladu s humánním zacházením a ochranou společnosti, je považováno nasměrování chování jedince žádoucím směrem prostřednictvím adekvátního zacházení tak, aby bylo v souladu s obecně platnými společenskými normami a účelem výkonu trestu odnětí svobody.²⁹

1.4.2 Penitenciární pedagogika

Penitenciární pedagogika se ve vztahu k odsouzeným ve výkonu trestu zabývá jejich výzkumem, výchovou a vzděláváním a chápeme ji jako specifickou součást etopedie. Bývá také označována jako *forezní pedagogika*, podle některých zdrojů též jako kriminální nebo pedagogika odsouzených.³⁰

Termínem penitenciární práce vyjadřujeme čas, kdy dochází k plnění různých aktivit programů zacházení a uplatňují se preventivní, vzdělávací, výchovné a terapeutické metody v práci s vězňenými osobami. Toto zacházení je především definováno dobou, kdy jsou odsouzení pod přímým vlivem odborných pedagogických pracovníků vězeňské služby. Zároveň je tak limitován čas, který tráví v nečinnosti a vede k tzv. „druhému životu“. Podstata tohoto života je v rozporu s platnými hodnotami a normami dané věznice a je v protikladu k výchovné a korektivní funkci trestu.³¹

Pojem penitenciární práce je definován výkladovým penologickým slovníkem v podstatě jako synonymum k výrazu práce s vězni, či zacházení s obviněnými nebo odsouzenými. Místo termínu vězeňský se používá tento výraz tehdy, když chceme zdůraznit podstatu vězeňství především v nápravě, výchově a resocializaci vězňených osob.³²

²⁸ Srov. NEVŘALA, J. *Základy forezní psychologie*, s. 44 - 45.

²⁹ Srov. NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D. *Vybrané kapitoly forezní psychologie pro právníky*, s. 25.

³⁰ Srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I. díl. Úvod do teorie trestu a trestání*, s. 40

³¹ Srov. SOCHŮREK, J. *Negativní Kapitoly z penologie III. díl. Negativní jevy ve vězeňství*, s. 17.

³² Srov. MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*, s. 49.

Slovenský autor Kozoň uvádí *tři fáze edukačního procesu* penitenciární pedagogiky ve vztahu k výkonu trestu: první fáze začíná po přijetí odsouzeného do věznice v *nástupním* oddělení, druhá fáze pokračuje v *průběhu* výkonu trestu a konečná fáze je realizována ve *výstupním* oddělení před ukončením výkonu trestu.³³

Obecné cíle penitenciární pedagogiky jsou zaměřeny na výchovu člověka a vychází ze zásad obecné pedagogiky. Vzhledem ke specifickým podmínkám ve vězení nelze tyto zásady realizovat v plném rozsahu.

Specifické cíle chápeme jako odstranění návyků antisociálního chování, adaptaci na běžný život, směřování a upevňování osobnosti pozitivním směrem k adekvátnímu hodnotovému systému, přijetí společenských norem a pravidel, sloužících k bezkonfliktnímu životu na svobodě a řešení životních situací bez agresivních a nepřiměřených reakcí.

Individuální cíle souvisí s osobností jedince, jeho jedinečností a originalitou. Jsou stanoveny individuálně pro každého jednotlivce, s ohledem na jeho možnosti, zdravotní stav a osobnostní charakteristiky. Do těchto cílů řadíme osvojování si vědomostí, dovedností, žádoucích návyků, nebo přípravu odsouzeného na běžný život po propuštění z výkonu trestu.

Mezi nástroje, které slouží k dosažení cílů penitenciární pedagogiky, se řadí pracovní výchova, kulturní, zájmové a vzdělávací činnosti v rámci edukačního procesu jako prostředky k dodržování určitého pořádku a kázně. Rovněž slouží jako preventivní nástroje před nežádoucím „druhým životem“ odsouzených. Uvedenými činiteli jsou naplňovány funkce výchovné, represivní a zajišťující.

Specifický režim vězeňské subkultury je chápán jako neustálý prostředek sociální kontroly ve smyslu stálého dozoru, kontroly cel, komunit a veškerého pohybu ve vězení. Represivní funkce spočívá v podřízení se vnitřnímu řádu a udržování pořádku. Kázeňským nástrojem výchovné funkce je chápáno uposlechnutí všech pokynů zaměstnanců a dodržování stanovených pravidel. Dále se uplatňuje prostředek k vytváření nových stereotypů chování, např. úprava zevnějšku, u některých vězňů i upevnění návyků v oblasti osobní hygieny, stravovacích návyků a slušného chování v rámci společenských styků. Zaměstnávání odsouzených, které je zařazováno do pracovní výchovy, je jedním ze základních prvků, který pozitivně ovlivňuje odsouzené. V současné době je velmi problematické zaměstnávání odsouzených

³³ Srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I. Úvod do teorie trestu a trestání*, s. 40-41.

v důsledku nedostatku pracovních příležitostí. Problematika nezaměstnanosti osob ve výkonu trestu se tak řadí mezi klíčové otázky českého vězeňství. Podle sociologa Jana Bělohradského je práce fenoménem, který mizí a stává se nedostatkovou hodnotou.

Kulturní, zájmové a vzdělávací aktivity mají ve výkonu trestu zvláštní postavení: většinou jsou realizovány v rámci *programů zacházení* a pomáhají vytvářet vztah odsouzených jedinců ke kultuře, vzdělávání a kultivují celkově osobnost vězně. Někteří jedinci dnes ve výkonu trestu studují, absolvují učební obory nebo střední školy (vysoké školy tvoří spíše výjimku).

Tyto činnosti napomáhají k smysluplnému využití volného času, ale také k relaxaci, uvolnění napětí, emocí a tím i ke snížení rizika agrese mezi vězni. Fungují pod přímým dohledem kompetentních zaměstnanců vězeňských zařízení na místech tomu určených.

Mezi další výchovné metody můžeme zařadit i osobní vzory zaměstnanců, úroveň jejich vystupování, vyjadřování a upravenosti. Napomáhá i samotná organizace časového rozvrhu dne, či pravidla vystupování odsouzených vůči personálu, metoda kázeňského trestu nebo odměny. Významnou edukační metodou je dlouhodobá motivace k podmíněčnému propuštění, která vychází z podkladů hodnocení chování a přístupu odsouzených k plnění programů zacházení.³⁵

1.4.3 Resocializační pedagogika

Specifickým druhem pedagogiky, která se zabývá výchovným působením na jedince, u nichž došlo k chybné, částečné, nefunkční nebo deformované socializaci, je resocializační pedagogika.³⁶

Resocializace je náročným procesem nápravy a převýchovy nebo korekce u neúspěšné socializace. V penitenciární oblasti je resocializace definována jako korektivní socializace nebo penitenciární resocializace. Tento pojem úzce souvisí s termínem resocializačních programů, které jsou aktuálně označovány jako preventivně výchovné a vzdělávací soubory aktivit pro obviněné a programy zacházení pro odsouzené. Tyto dokumenty zahrnují preventivní, výchovné, vzdělávací, sportovní, relaxační, terapeutické a jiné volnočasové aktivity, které přispívají ke smysluplnému naplnění volného času vězněných osob.

³⁵ Srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I. Úvod do teorie trestu a trestání*, s. 42-44.

³⁶ Srov. MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*, s. 77.

Základní cíl resocializace odpovídá obecnému cíli výkonu trestu, je tedy zaměřen na přípravu odsouzeného jedince žít normální a bezproblémový život na svobodě. Vést jeho chování žádoucím směrem, tak aby mohl úspěšně plnit svoji sociální roli, která vyplývá z jeho statusu řadového občana dané společnosti, tj. přijetí odpovědnosti za svoje jednání v osobní, rodinné i pracovní oblasti, a to bez návratu k trestné činnosti. Pokud je socializace celé osobnosti neúspěšná, nastupují cíle dílčí, orientované na změnu motivů, hodnot nebo řešení situací bez agresivních reakcí.³⁷

1.4.4 Sociální pedagogika

Sociální pedagogika se zabývá výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých. Mezi její hlavní oblasti zájmu patří především resocializace trestaných osob, korektivní a převýchovné postupy.³⁸ Její praktická část je uskutečňována zejména prostřednictvím výchovného působení na osoby ve výkonu trestu formou různých aktivit programů zacházení, vlivem přímé pedagogické činnosti vychovatelů a pedagogických pracovníků, kteří jsou v bezprostředním kontaktu s vězněnými jedinci.³⁹

1.5 Extramurální vztahy a aktivity

Pokud budeme vycházet z latinského slova *murus*, znamenající hradbu nebo také zeď, pak extramurální vztahy lze charakterizovat jako takové vazby, které přesahují ze střeženého vězení do svobodného světa. Jde o oblast utváření vnějších vztahů v kladném i záporném pojetí.

V *pozitivní* rovině působí preventivně proti prizonizaci osobnosti jako jeden z klíčových nástrojů, který napomáhá resocializaci a zároveň brání prizonizaci u odsouzených tím, že osoba ve výkonu trestu udržuje pravidelný kontakt s rodinou, dětmi, přáteli, sociálními pracovníky, duchovními nebo kurátory, popř. potencionálním zaměstnavatelem.

V *negativním* pojetí představuje pro věznicе značný problém a neustálý boj s průnikem nepovolených předmětů (např. drog, SIM karet, zbraní, alkoholu, mobilních

³⁷ Srov. MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*, s. 49.

³⁸ Srov. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*, s. 203-204.

³⁹ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 88.

telefonů atd.) do vězeňských zařízení. Záporná rovina zahrnuje rovněž udržování kontaktů se spolupachateli trestné činnosti, asociálními jedinci, či vlastní pokračování trestné aktivity.

Věznice ve snaze zabránit pronikání nepovolených předmětů volí taktiku omezení všech těchto vazeb, včetně pozitivních, které jsou povolovány v rámci zákonného minima. Týká se to zejména nárokových balíčků, které jsou povoleny dvakrát za rok, většinou na narozeniny a Vánoce; dále kontaktních návštěv, které se realizují po čtrnácti dnech na hodinu a půl nebo po měsíci na tři hodiny, a dalších opatření ve smyslu zabránění negativního průniku ať už v podobě informací nebo nepovolených předmětů z vnějšího světa.⁴⁰

Pokud jsme se zabývali v předešlých odstavcích extramurálními vztahy, je také vhodné zmínit *extramurální aktivity*. Tyto aktivity za „zdmi věznice“ jsou jedním z druhů programů zacházení (extramurální programy - jedná se např. o vycházku nebo přerušování výkonu trestu), které napomáhají k udržování nebo obnovení kontaktu s prostředím, situacemi a lidmi mimo věznici.⁴¹ Znamenají pro odsouzené především přípravu na pobyt na svobodě, motivaci a také jistý druh odměny.

Prostřednictvím extramurálních programů vybraní odsouzení navštěvují památky, další kulturní a společenská místa, nebo jsou v rámci společných procházek informováni a seznamováni s místy, kde sídlí různé instituce, organizace a státní orgány, na které se po svém propuštění mohou obrátit (při vyřizování dokladů nebo svých osobních záležitostí, ale také s žádostí o pomoc při začleňování zpět do běžného občanského života). Jedná se např. o aktivity Vazební věznice České Budějovice.

Realizace těchto aktivit je více než žádoucí u střednědobých a dlouhodobých trestů s ohledem na negativní vliv institucionalizace ve smyslu výše zmíněné prizonizace. Dnešní společnost se stále vyvíjí a zdokonaluje v rámci technologického rozmachu. Někdy bývá obtížné i pro „svobodného“ člověka zorientovat se rychle se měnící civilizaci, natož pak pro jedince, který je ve vězení izolován od zbytku společnosti.

⁴⁰ Srov. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*, s. 96-97.

⁴¹ Srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II. díl. Teorie a praxe zacházení s vězňými*, s. 44.

2 Programy zacházení

Druhá kapitola se prioritně věnuje klíčovému pojmu penitenciární oblasti: *programu zacházení*. Nejprve bude vymezena a definována legislativní úprava, význam samotného výrazu, účel, cíl a základní zásady při sestavování tohoto programu. Následně bude popsán postup při vytváření programu zacházení a činnosti odborných zaměstnanců, kteří se podílejí na tvorbě jednotlivých výchovných programů. V závěru kapitoly budou charakterizovány jednotlivé aktivity, které jsou součástí obsahové stránky tohoto edukačního souboru, a uvedeny konkrétní příklad programu zacházení.

2.1 Legislativní úprava

Než se budeme věnovat tak rozsáhlému tématu, jaký představují programy zacházení (dále jen PZ), pokládám za vhodné zmínit jejich právní úpravu ve vztahu k vězněným osobám. Pokud budeme hovořit o PZ odsouzených osob, můžeme se v penitenciární oblasti setkat i se staršími pojmy, jako jsou např. *resocializační* nebo *reedukační programy*.⁴³ Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. v § 40 a v § 41 přímo zmiňuje účel a hlavní cíl PZ. Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu, pojednává o přímé realizaci daných aktivit v § 36. Řád se také zabývá jejich členěním, vyhodnocením či alternativní nabídkou, tzv. „minimálním programem zacházení“, který vymezuje vnitřní řád věznice. Tento program je stanoven v případech, kdy si odsouzený nezvolí žádnou z možností nabízených aktivit PZ. Jeho základem jsou pracovní činnosti, které jsou v souladu se zdravotním stavem odsouzeného.⁴⁴

Řád výkonu trestu se také zmiňuje v § 40 o aktivitách, které by mohly přispět k uspokojování rozličných potřeb osob ve výkonu trestu. Tyto činnosti mohou být vykonávány v časovém prostoru, který je vymezen vnitřním řádem věznice. Jedná se např. o možnost využití vězeňské knihovny, sledování televizních a rozhlasových pořadů nebo aktivní zapojení do vydávání vězeňského časopisu (mezi nejznámější vězeňská periodika patří zřejmě PANKRÁC TIMES).⁴⁶

Konkrétní činnosti PZ jsou upraveny ve vnitřních řádech věznic. Vydání vnitřních neprávních úprav je přímo nařízeno zákonem o výkonu trestu č. 169/1999 Sb. v § 14. Zmíněný zákon v § 6 odst. 2 hovoří i o povinnosti odsouzených seznámit se s daným vnitřním řádem věznice, ale také se svými právy a povinnostmi. Tato poučení

⁴³ SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II. díl. Teorie a praxe zacházení s vězněnými*, s. 44.

⁴⁴ Srov. Vyhláška č. 345/1999 Sb. kterou se vydává řád výkonu trestu § 37.

⁴⁶ HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 155.

a vnitřní řády jsou ve věznicích přeloženy do několika cizích jazyků (např. do anglického, německého, francouzského, ruského, makedonského, vietnamského nebo čínského). Odsouzený stvrzuje svým podpisem, že byl řádně poučen a prokazatelně seznámen se svými nároky, povinnostmi a vnitřním režimem věznice v jazyce, kterému rozumí. V *Příloze I* je k dispozici náhled tohoto poučení v českém a čínském jazyce.

2.2 Vymezení a definice programu zacházení

Programy zacházení jsou orientovány na konkrétní změny v chování a vlastnostech osobnosti, oproti souborům preventivně výchovných a vzdělávacích aktivit u obviněných osob, které mají prioritně za cíl zmírnění psychického dopadu výkonu vazby na osobnost obviněného. V oblasti penitenciární praxe se jedná zejména o aplikaci výchovného působení odborných zaměstnanců, prostřednictvím kterého jsou osoby ve výkonu trestu vedeny k přijetí své vlastní odpovědnosti za spáchaný trestný čin a odstranění nežádoucích vzorců chování.

Formulací PZ nebo jeho analogických významů (např. práce nebo zacházení s vězni), chápeme tyto soubory aktivit, jako specifické a klíčové výchovné prostředky penitenciární oblasti. PZ můžeme definovat jako souhrn vzdělávacích, zájmových, terapeutických a pracovních aktivit, jejichž cílem je naplnit volný čas odsouzeného, a to s přihlédnutím k jeho individuálním potřebám, zájmům a možnostem.⁴⁸

2.3 Cíle programu zacházení jako edukačního prostředku

K dosažení účelu výkonu trestu je stanoven pro každého odsouzeného optimální program zacházení s individuálním cílem. Prvotní cíle jsou primárně zaměřeny na adaptaci na vězeňské prostředí. Programy se po určitém časovém období vyhodnocují a aktualizují. Musí být koncipovány tak, aby byly srozumitelné a jasné, jak pro odsouzeného, tak pro pedagogického pracovníka, který je kompetentní k jejich vyhodnocení. Na základě těchto dokumentů má být zřejmé a prokazatelné, zda odsouzený tyto programy plní či nikoli.

Program je sestavován po přijetí odsouzeného do výkonu trestu v nástupním oddělení a lze ho chápat jako základní formu záměrného, cíleného a komplexního

⁴⁸ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 42.

působení na osobnost a chování vězněného jedince. Obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení, metody zacházení a také způsob a četnost vyhodnocení.⁴⁹

Při nástupu jedince do výkonu trestu je pozornost prioritně orientována na závažná úskalí, problémy a překážky bránící budoucí úspěšné reintegraci odsouzené osoby zpět do společnosti. Právě na jejich odstranění, překonání nebo alespoň zmírnění je zaměřeno celkové zacházení prostřednictvím PZ s odsouzeným po celou dobu trvání jeho uvěznění.⁵⁰

Nemusí se vždy jednat o výběr celého programu ze strany vězněných osob, ale jen jeho dílčí části, s nimiž se odsouzený ztotožňuje. Alternativy jsou voleny tak, aby ve svém formálním důsledku byly rovnocenné a naplňovaly účel výkonu trestu. Souhlas s PZ prokáže odsouzený svým podpisem. PZ s individuálními odsouzenými musí schválit ředitel nebo zástupce dané věznice.⁵¹

Mezi hlavní úkoly aktivit obsažených v PZ můžeme zařadit minimalizaci negativních jevů v rámci smysluplného využití volného času, udržení a podporu sociálních kontaktů, ale také poskytnutí možnosti rozvíjet své schopnosti a dovednosti, které by odsouzeným napomohly v procesu úspěšné reintegrace.

Obsah PZ a zároveň jeho hlavní cíl musí vždy korespondovat s účelem trestu odnětí svobody, tj. přípravou odsouzeného na život na svobodě. Další cíle mohou směřovat k uvědomění si důsledků páchaní trestné činnosti, změnám postojů k cizímu majetku, sebekázi, zdravému životnímu stylu, smysluplnému trávení volného času, upevnění pracovních, společenských a jiných návyků, dále také k posílení pocitu odpovědnosti a povinnosti ve vztahu k vlastní osobě, rodině, ostatním lidem a celé společnosti.

2.4 Tvorba programu zacházení

Při vytváření a skladbě programů zacházení s důrazem na osobnost odsouzeného jedince hraje svou roli připsaný nebo získaný sociální status, zájem o pracovní aktivity, charakter trestné činnosti, ale i ochota člověka pracovat sám na sobě v pozitivním smyslu a jeho pevná vůle, které by napomohly ke změně k lepšímu, či obyčejnému,

⁴⁹ Srov. MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*, s. 61.

⁵⁰ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 122.

⁵¹ Srov. Vyhláška č. 345/1999 Sb. kterou se vydává řád výkonu trestu. § 36 odst. 8.

běžnému životu řádného občana bez porušování společenských a právních norem dané společnosti.

Vypracování optimálního PZ provádí na základě vzájemné spolupráce tým specialistů (lékař, psycholog, pedagogický pracovník, sociální pracovník, popřípadě i duchovní), přičemž hlavním činitelem a koordinátorem v tomto procesu je speciální pedagog. Kompetentní tým odborných zaměstnanců vychází ze všech dostupných zpráv a odborných výsledků, které se vztahují k osobě odsouzeného. Na základě takto získaných informací vytvoří komplexní zprávu, jejíž obsah je důvěrný.⁵³ „*Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti*“.⁵⁴

Při samotné tvorbě PZ je třeba vycházet z konkrétních podmínek věznice, skladby odsouzených a personálních možností. Kvalitně zpracované programy odráží úroveň vzdělání pedagogických pracovníků, jejich schopnosti, dovednosti, osobní a profesní zkušenosti.

2.4.1 Zásady při zpracování reedukačních programů

Tato podkapitola vychází z profesních a osobních zkušeností doktorky Jany Paukertové, která se intenzivně věnuje oblasti penologie, penitenciárního prostředí a zároveň působí jako lektorka vězeňského vzdělávacího a školicího střediska ve Stráži pod Ralskem.

Paukertová řadí mezi *základní zásady*: individuální přístup a respekt k osobnosti odsouzeného, motivaci jedince k časnému návratu ke svým blízkým, tudíž k podmíněnému propuštění. Další zásadou je také přiměřenost kladených požadavků na osobnost jedince s přihlédnutím k jeho schopnostem a dovednostem, tj. vytvoření určité soustavy návyků, popřípadě korekce chybných vzorců chování v jejich komplexním pojetí. Měl by být také stanoven přiměřený reálný cíl PZ a fungující zpětná vazba, která se projevuje v konkrétních situacích, např. zda odsouzený udržuje pozitivní extramurální vztahy nebo využívá sociálně psychologický výcvik, kde poznává svou vlastní osobnost. Mezi další zásady Paukertová řadí systematickosti, soustavnosti a srozumitelnosti daných aktivit, které by měly na sebe navazovat a směřovat ke změnám v postojích a osobnosti vězňených osob. V neposlední řadě jde o velmi

⁵³ Srov. Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu § 41 odst. 2 a 3.

⁵⁴ Tamtéž, odst. 1.

důležitou zásadu perspektivnosti: osoba ve výkonu trestu při jakékoli aktivitě nesmí mít pocit zmaru, že to je „jen jako“.⁵⁶

V některých případech můžeme zaznamenat překážky, kdy nejsou všichni vězni schopni podrobit se tomuto komplexnímu a motivovanému zacházení. Taková situace nastává zejména z důvodu neochoty, nedostatku vůle, problému s autoritami či výchovným systémem, nebo pod vlivem četných kriminálních zkušeností.⁵⁷ Tuto neschopnost akceptovat cílené zacházení může také ovlivňovat porucha osobnosti, nejčastěji se jedná o poruchu disociální, kterou trpí až 90% vězňů a která se projevuje „*nízkým prahem pro agresivní explozi*“⁵⁸.

2.4.2 Vyhodnocení a vnitřní diferenciaci odsouzených osob

Postupy vyhodnocení PZ jsou vymezeny trestním řádem, konkrétně § 38 odst. 2, který se zmiňuje o vyhodnocení po třiceti dnech ve věznici pro mladistvé, po šedesáti dnech ve věznicích s dohledem, dozorem a výstupních odděleních věznic s ostrahou a zvýšenou ostrahou, po devadesáti dnech pak ve věznicích s ostrahou a po šesti měsících ve vězeňských zařízeních se zvýšenou ostrahou. Úspěšné či neúspěšné hodnocení plnění PZ je podkladem pro návrh na přeřazení odsouzeného jedince do věznice jiného typu. Kompetentní osobou k předložení návrhu příslušnému soudu je ředitel věznice, který vychází z doporučení odborných zaměstnanců.

Od hodnocení PZ se odvíjí i další vnitřní zařazení odsouzených osob do *tří diferenciacních skupin*. Do první přístupné skupiny vnitřní diferenciaci se zařazují ti odsouzení, kteří akceptují vnitřní řád věznice, dodržují své povinnosti a aktivně plní PZ. Do druhé skupiny jsou zařazení jedinci, kteří plní své závazky a dané programy jen zčásti. Do třetí skupiny vnitřní diferenciaci patří osoby ve výkonu trestu, které programy neplní, odmítají je, neplní ani své povinnosti a jejichž chování je v rozporu s vnitřním řádem věznice. Tyto jednotlivé skupiny jsou chápány jakou ucelený systém ve smyslu pozitivní motivace odsouzených.⁶⁰ Prioritou při rozhodování o podmíněném propuštění odsouzeného z VTOS je jeho aktivní plnění PZ, povinností a dodržování vnitřních norem věznice.

⁵⁶ SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II. díl. Teorie a praxe zacházení s vězňnými*, s. 46.

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 46-47.

⁵⁸ HÁLA, J. *Práce s maladjustovanými osobami*, s. 27.

⁶⁰ Srov. Vyhláška ministra spravedlnosti č. 345/1999 Sb. kterou se vydává řád výkonu trestu. § 39.

2.4.3 Aplikace programů zacházení před propuštěním z VTOS

Zákon č. 169/1999 Sb. se v § 41 odst. 4 zmiňuje o tom, že nejméně tři měsíce před propuštěním odsouzeného na svobodu věznice vytvoří takové podmínky, které budou přípravou pro jeho samostatný způsob života v dané společnosti.

Výstupní oddělení má specifické podmínky, které jsou podobné podmínkám běžného života, a odsouzení jsou zde vedeni k větší samostatnosti při různých činnostech (např. praní, žehlení, provádění úklidových prací nebo vyřizování formalit pro bezproblémový přechod do běžného života).

Cílům před propuštěním by měl odsouzený věnovat obzvláštní pozornost, hlavně ve smyslu jejich plynulého přenosu do svého civilního života. Týká se to zejména vyjasnění si osobních vztahů, upevnění pracovních návyků a jejich dodržování, zvládnutí zátěžových situací bez agresivních reakcí v rámci společensky přijatelných podmínek. Důležitá je i snaha o změnu negativního vidění společnosti, úsilí vyhnout se konfliktnímu jednání ve vztahu k okolí a zájem o potlačení či odbourání užívání návykových látek.

Odsouzený by měl vycházet ze získaných vědomostí a informací při pozitivní korektuře svých postojů a svým jednáním upevňovat žádoucí vzorce chování ve společnosti i v rámci věznice dodržováním vnitřního řádu. Měl by také získat návyky pro smysluplné trávení volného času, které uplatní ve svém životě po propuštění.

Tyto poznatky vycházejí z návrhu metodické pomoci při stanovení cílů PZ s vězněnými osobami, který je určen pro potřeby odborných zaměstnanců v penitenciární oblasti s ohledem na dosažení adekvátních cílů PZ. Dokument je v souladu se zákonem č. 169/1999 Sb. a slouží pro vnitřní potřeby věznice. Jde o určitý manuál či přehled vhodných aktivit s danými cíli k dosažení účelu výkonu trestu.

2.4.4 Odborní zaměstnanci při realizaci programů zacházení

Jak již bylo zmíněno v kapitole Sestavování programů zacházení, PZ je zpracováván na základě výsledků vyplývajících z komplexní zprávy, kterou sestavuje tým odborných penitenciárních pracovníků. Garantem a koordinátorem programu zacházení je speciální pedagog. Tým (komisi) odborných zaměstnanců tvoří: speciální pedagog, vychovatel, (nebo vychovatel-terapeut, pedagog volného času), psycholog, lékař a sociální pracovník, popř. duchovní.

Speciální pedagog je odborný zaměstnanec, specialista, jehož hlavní náplní pracovní činnosti je metodické vedení vychovatelů a pedagogů volného času, v koordinaci týmu při sestavování PZ. Také odpovídá za vnitřní diferenciaci, kvalitu odborného přístupu a úroveň samotné realizace PZ. Dále je od něj vyžadována přímá pedagogická činnost ve smyslu vedení zájmové aktivity nebo organizování společenských nebo sportovních akcí.⁶²

V této souvislosti bude vhodné zmínit názor speciálního vězeňského pedagoga Mgr. Ladislava Tušíka, který je odborným zaměstnancem v penitenciární oblasti více než třicet let. Podle jeho vyjádření jsou programy zacházení alfa a omegou při penitenciární práci s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Sestavují se „na míru“ pro každého odsouzeného jedince. Výjimku tvoří odsouzení, kteří mají krátký trest (do 90 dnů), tzv. "ležáci": ti vykonávají PZ s ohledem na svůj zdravotní stav a možnosti pracovní činnosti pro účely věznice.

Dalším odborným pracovníkem je *vychovatel*. Ten je řazen mezi pedagogické pracovníky, kteří vykonávají praktickou část sociální pedagogiky svým přímým působením na odsouzené prostřednictvím různých aktivit PZ.⁶³ Zaměření jeho činnosti spočívá v penitenciárním zacházení s odsouzenými. Ve spolupráci s psychologem se snaží vězněné jedince motivovat ke změně životního stylu bez agresivních reakcí, pochopení vlastní viny i odpovědnosti za spáchaný trestný čin. Je rovněž kompetentní k udělování kázeňských odměn a trestů a vyhodnocování PZ. Organizačně i časově připravuje samotnou realizaci PZ. Vychovatel působí denně na odsouzené, ať už svou přímou pedagogickou činností, nebo profesními a lidskými kvalitami. Zaujímá tak klíčovou pozici v celém procesu resocializace.⁶⁴

Vychovatele-terapeuta zařazujeme rovněž mezi odborné zaměstnance. Jeho pracovní kompetence spočívají v realizaci individuálních a skupinových terapií (různě zaměřených - např. arteterapie, biblioterapie, muzikoterapie). Dále využívá relaxačních prvků a technik (jóga, meditace). Vychovatel-terapeut je pod přímým vedením psychologa a rovněž se podílí na realizaci PZ. V případě zjištění některých závažných skutečností, které se mohou projevit v chování odsouzeného při vlastní terapeuticko-pedagogické činnosti, je povinen neprodleně o těchto skutečnostech informovat

⁶² Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 61.

⁶³ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 88.

⁶⁴ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 60.

psychologa a vychovatele. Mohlo by se jednat např. o první příznaky, které by předurčovaly vznik mimořádné situace.⁶⁵

Základní činností *pedagoga volného času* je organizace a realizace individuálních nebo skupinových aktivit, které by umožnily smysluplné naplnění volného času. Jedná se zejména o aktivity pracovní, vzdělávací, zájmové, sportovní, rukodělné, kulturní nebo terapeutické. Nabídka těchto činností se váže na odbornost a kvalifikaci konkrétního pedagoga, který je metodicky usměrňován speciálním pedagogem. Měl by vést několik aktivit PZ, podílet se na organizování a realizaci dalších akcí pro vězněné osoby.⁶⁶

Psycholog ve vězeňském zařízení je speciálním pracovníkem, který garantuje odbornou psychologickou činnost a úroveň PZ. Spolupracuje s vězeňským lékařem za účelem dodržování psychohygienických podmínek výkonu trestu. U vězněných osob zpracovává psychologická posouzení v rámci komplexní zprávy, navrhuje nejoptimálnější možnosti pro plnění PZ z psychologického hlediska na základě diagnostiky osobnosti odsouzeného. Rovněž je odpovědný za poskytování kvalitní odborné péče v daném vězeňském zařízení. Aktivně se podílí na realizaci nejméně jedné speciálně výchovné nebo terapeutické aktivity, na potřebných změnách, vyhodnocení a zpracovávání konkrétního PZ, jehož aktualizace souvisí se změnami osobnosti nebo chováním jedince a odvíjí se od jeho vývoje.⁶⁷

Hlavní pracovní náplní *sociální pracovnice* je pomoc vězněným osobám v jejich složité sociální situaci. Napomáhá při řešení rodinných, partnerských a jiných závažných životních problémů. Její snahou je vést odsouzené k samostatnosti. Někteří odsouzení ale projevují nezáměr, lenost či neochotu řešit sami nepříjemné záležitosti a povinnosti nebo mají tendence je odkládat, ale netýká se to všech jedinců ve výkonu trestu. Některé vězněné osoby vzhledem ke své mentální úrovni, negramotnosti nebo své obtížné sociální a osobní situaci opravdu potřebují pomoc s vyřízením všech důležitých skutečností přímo nezbytných pro existenci lidské osoby ve smyslu člověka jakožto kulturní a společenské bytosti. Sociální pracovnice rovněž pomáhá odsouzeným s přípravou do běžného života, se zajištěním osobních dokladů po propuštění, s místem návratu - nejoptimálnější je návrat k rodině, ale ne vždy se jedná o reálné řešení.

⁶⁵ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 62.

⁶⁶ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 26.

⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 25.

S ohledem na tuto skutečnost napomáhá k udržování extramurálních pozitivních kontaktů s rodinou a dětmi odsouzeného. Poskytuje sociálně právní poradenství a informace, napomáhá vězňům s vyřízením důležitých dokumentů potřebných pro běžný život. Úzce spolupracuje s pracovníky probační a mediační služby, městských úřadů, úřadů práce, charit, azylových domů ale i s odborem péče o dítě a notáři.⁶⁸

Působení *duchovních* v penitenciární oblasti ve většině případů zajišťuje *Vězeňská duchovenská péče*. Může se jednat i o příslušníky (subjekty) náboženských organizací, které mají uzavřenou smlouvu nebo dohodu s vězeňskou službou a do věznic vstupují na základě zvláštního povolení, o jehož vydání rozhoduje generální ředitelství nebo ředitel věznice. Podílejí se na plnění nejen pastoračních činností PZ. Zásada zachování zpovědního tajemství se řídí podle zvláštního předpisu. Komplexní působení duchovních legislativně vymezuje zákon č. 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech.⁶⁹ Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody v § 20 podrobněji upravuje poskytování duchovních a sociálních služeb v penitenciárním prostředí. Duchovní, který bude vykonávat svou činnost ve vězeňském zařízení na základě zvláštního povolení, je povinen distančně absolvovat základní odbornou přípravu, ve smyslu školicího kurzu organizovaného vězeňskou službou pro externí zaměstnance nebo pracovníky VS, kteří vykonávají práci na částečný úvazek a přicházejí do přímého kontaktu s odsouzenými. Tato příprava je zaměřena na zásady pohybu ve věznicích, vnitřní bezpečnost a dodržování zákonnosti ve střežených objektech, s přihlédnutím na specifika konkrétní věznice výkonu práce. Kurz je zakončen závěrečným odborným pohovorem, který je v kompetenci lektora pro celoživotní vzdělávání v místě věznice. Zaměstnanec nebo externí pracovník VS obdrží osvědčení o absolvování přípravy.

2.4.5 Postavení pedagogických pracovníků ve vězeňství

Doktor Vladimír Mařádek ve svém výkladovém slovníku penologie označuje tyto pracovníky jako tzv. *penitenciaristy*, i když připouští, že tento výraz není tolik rozšířený, ale o to více je výstižný.

⁶⁸ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 60-61.

⁶⁹ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 26.

Výběr pedagogických pracovníků, kteří svou činnost vykonávají ve specifických sociálních institucích - vězeňských zařízeních, je legislativně upraven zákonem č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících. Zákon přímo vymezuje, kdo je pedagogickým pracovníkem, upravuje předpoklady pro výkon dané profese, definuje kvalifikaci a zabývá se i dalším vzděláváním pedagogických pracovníků.⁷¹

Pro výkon zaměstnání v tak specifickém prostředí, kterým je chápáno prostředí penitenciární, musí pedagogičtí pracovníci povinně podstoupit vstupní školicí kurz vězeňské služby,⁷² do kterého jsou zařazeni všichni nově nastupující občanskí pracovníci, kteří přicházejí do přímého styku s vězni při výkonu své funkce a podílejí se na přípravě a realizaci programu zacházení. Jde zejména o zaměstnance z oddělení výkonu trestu a výkonu vazby (vychoovatele, speciální pedagogy, psychology, sociální pracovníky).

Důraz odborného kurzu je kladen na profesionální přístup, zvláště na problematiku dodržování zákonnosti a pozitivního postoje pracovníka vězeňství. Tato příprava probíhá celkem dva měsíce, z toho šest týdnů v Institutu vzdělávání vězeňské služby ve Stráži pod Ralskem, a je zakončena komisionální závěrečnou zkouškou, po jejímž úspěšném vykonání obdrží posluchači vysvědčení i osvědčení o profesní způsobilosti.

Odborná příprava je zaměřena na komunikaci s vězňenými osobami, zvládnání obtížných situací ve vězeňském prostředí a na praktické dovednosti v oblasti programů zacházení s důrazem na administrativní stránku. Součástí přípravy je také orientace v kázeňské pravomoci a v základních právních úpravách výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody, včetně vybraných interních služebních předpisů Vězeňské služby ČR, a také poznatky týkající se aktuální filosofie zacházení s odsouzenými a obviněnými v ČR, včetně některých zahraničních zkušeností a informací o legislativě, která upravuje konkrétní pracovní zařazení. Z hlediska humanitních oborů se jedná o náhled zejména na psychologické, pedagogické, právní a etické aspekty penitenciární problematiky.

⁷¹ Srov. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/platne-zneni-zakona-o-pedagogickych-pracovnicich-k-1-lednu>>

⁷² Zde jsem vycházela z informací Institutu vzdělávání VS ve Stráži pod Ralskem. Garanty vstupních školicích kurzů u prezenční formy studia jednotlivých odborných předmětů i klasifikace jsou pedagogičtí pracovníci institutu vzdělávání VS (např. PhDr. Jana Paukertová). Většinou se jedná o bývalé příslušníky VS s bohatými profesními a osobními zkušenostmi, které se snaží předat nově příchozím příslušníkům a občanským zaměstnancům vězeňské služby.

2.5 Druhy programů zacházení

Vyhláška ministra spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu, přímo vymezuje rozdělení a obsah jednotlivých činností. PZ člení na pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů.

Mezi *pracovní aktivity* PZ zařazujeme činnosti k zajištění každodenního provozu věznice, pracovní terapie vedené odbornými zaměstnanci a brigádnické práce. Všechny tyto činnosti mají společný cíl: vytvořit vztah k práci jako možnosti získání finančních prostředků k obživě, k placení výživného, pochopení smyslu pracovní činnosti, vytvoření pravidelných pracovních návyků a režimu dne. Je žádoucí, aby se odsouzený zapojoval do prováděných úklidových prací v rámci oddělení nebo věznice. Pracovní oblast odsouzených podrobněji upravuje zákon a řád výkonu trestu v souvislostech spojených se zařazováním odsouzených do práce, poskytovanou odměnou za vykonanou práci, zaměstnáváním u jiných subjektů a zákazem výkonu některých pracovních činností.⁷⁴

Vzdělávacími aktivitami PZ se rozumí takové edukační aktivity, které by napomohly u těch odsouzených, u nichž jsou k tomu předpoklady: dokončení základního, středního, popř. vysokoškolského vzdělání nebo jiné formy vzdělávání, které by jim umožnily získání nebo rozšíření jejich pracovní kvalifikace.⁷⁵ Vězeňská zařízení se také snaží zajistit krátkodobé kurzy s pomocí podnikatelských subjektů. Tyto kurzy probíhají ve spolupráci s hospodářskými organizacemi, u kterých odsouzení pracují. Většinou se jedná o stavební profese (např. betonář, zedník, dělník stavební výroby). Kurzy jsou bezplatné a skládají se z teoretické a praktické zkoušky. Závěrečné přezkoušení je vykonáno před komisí. Ze získaného dokladu nesmí být zřejmé, že jej dotyčný získal ve vězení (na dokladu musí být hlavička organizace). Některé věznice (např. Věznice Rýnovice, Valdice, Plzeň, Opava) jsou schopny nabídnout i vyučení ve dvou až tříletých oborech (obráběči, textilní výroba - pro ženy).⁷⁶ Do skupiny edukačních aktivit rovněž řadíme samostudium, nabídku jazykových, společenských, výpočetních a jiných kurzů, besedy, přednášky, školení, získání základů českého jazyka (pro cizince), osvojení si a rozšíření znalostí o společenské morálce, etice, prosociálním chování a normách upravujících oblast výkonu trestu.

⁷⁴ Srov. Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody § 30-33.

⁷⁵ Srov. tamtéž § 34.

⁷⁶ Srov. Vyhláška ministra spravedlnosti č. 345/1999 Sb. kterou se vydává řád výkonu trestu §46.

V případě *Speciálně výchovných činností PZ* se jedná o speciální terapeutické, psychoterapeutické, pedagogické a sociální aktivity vedené kompetentními zaměstnanci v rámci individuálního nebo skupinového působení na odsouzené osoby.⁷⁸ Jedná se rovněž o pastorační činnosti, skupinová poradenství, relaxační a autorelaxační techniky, besedy s psychologem, duchovními a se zástupci neziskových organizací, zabývajících se drogovou problematikou. Jedná se také o využití sociálně právního poradenství podle potřeby konkrétního jedince, která může být spojena s problémy návykových látek (kurz odvykání od psychotropních látek, kurz zvládání zátěžových situací, zvládání agrese apod.).⁷⁹ Do této kategorie zařazujeme i individuální výtvarné činnosti, které souvisí s možností seberealizace (s citovým podtextem), nebo modelářské práce, při kterých se učí odsouzení trpělivosti a sebeovládání (návčík zvládání negativních emocí). V kurzech asertivity a různých sportovních činnostech si odsouzení osvojují rozličné formy řešení problémových situací bez agresivních reakcí. Je to zároveň trénink prosociálního chování a upevňování zásad chování, které vycházejí ze zlatého pravidla: „Co nechceš, aby druhí činili tobě, nečiň ani ty jim.“

Některé aktivity z této skupiny nejsou pro odsouzené příliš atraktivní, např. sociálně-psychologické výcviky v rámci preventivně výchovných aktivit, nebo i samotná návštěva terapie, ke které zaujímají někteří odsouzení záporný postoj. Přesto jsou tyto činnosti důležité, přímo žádoucí a zejména nutné k dosažení požadovaného cíle resocializačního procesu, který se mimo jiné zaměřuje právě na změny některých složek osobnosti vězněného jedince, např. přehodnocení negativního postoje vůči společnosti, pokusu o odbourání nežádoucích návyků (alkohol, drogy), uvědomění si své viny a odpovědnosti za spáchaný trestný čin (velká část odsouzených se domnívá, že je ve věznici neprávem, a denně tak můžete slyšet: „*Já jsem nevinný, nevinná, není to moje chyba, že jsem ve vězení.*“)

Zájmové aktivity v penitenciárním prostředí souvisí s kapacitními, prostorovými, finančními a personálními možnostmi, ale také s kvalifikací a odborností konkrétních kompetentních zaměstnanců věznice. Jedná se o formy individuální, skupinové, řízené a neřízené zájmové činnosti, které napomáhají smysluplnému využití volného času. Hlavní důraz je kladen na ty oblasti osobnosti odsouzeného, které je potřeba nejvíce

⁷⁸ Srov. Dostupné na WWW: <<http://www.vscr.cz/ceske-budejovice-71/vzdelavani-a-zamestnavani-veznu-450/vzdelavani-a-zamestnavani-veznu-2009-2589>>

⁷⁹ Srov. Vyhláška ministra spravedlnosti č. 345/1999 Sb. kterou se vydává řád výkonu trestu §36 odst. 5.

kultivovat, pro výběr vhodných činností slouží odborné výsledky komplexní zprávy.⁸⁰ V rámci uspokojení kulturních potřeb si může odsouzený na své náklady objednat denní tisk, časopisy nebo knihy, které si rovněž může bezplatně půjčovat ve vězeňské knihovně.⁸¹ Do skupinových zájmových aktivit řadíme společné sledování filmů (dokumentů), poslech hudby, hraní společenských her, míčové hry, stolní tenis, kondiční cvičení a účast v kroužcích (čtenářském, sportovním, hudebním, historickém, jazykovém, přírodovědném, počítačovém...). Ve věznici, kde nejsou vhodné prostory, ani personální možnosti, je nabídka kroužků omezena, zároveň je však kompenzována kulturními a sportovními akcemi v rámci extramurálních aktivit. Na tyto akce jsou vybíráni odsouzení, kteří splňují předem daná kritéria.

Oblast utváření vnějších vztahů souvisí zejména s pozitivními extramurálními vztahy. Jde o udržování nebo navázání kontaktu s rodinou (kompetentním nápomocným pracovníkem může být duchovní, sociální pracovníce nebo kurátor), či navázání kontaktu s úřady (úřadem práce, dětským domovem), také o zájem o informace v oblasti sociálního zabezpečení a vyřízení osobních dokladů. Důležitá je snaha participace v samosprávě nebo při organizování různých akcí s cílem pochopit potřeby druhých a získat dovednosti potřebné k řízení skupiny.

2.6 Struktura programu zacházení v penitenciární praxi

V této podkapitole bude převedena výše zmíněná teorie o PZ do běžné penitenciární praxe ve formě ukázkového případu. Jelikož jsem podle §45, odst. 1, zákona 361/2003 Sb. o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů vázána mlčenlivostí, a s ohledem na zákon 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, který stanovuje, že informace uvedené v komplexní zprávě jsou zcela důvěrné, dovoluji si popsat vznik, tvorbu a vyhodnocení PZ v obecné rovině, ale v souladu s její reálnou podobou. Všechny informace, které zde budou použity, se netýkají žádné konkrétní odsouzené osoby a slouží jen pro účely představy uceleného obrazu problematiky PZ.

2.6.1 Výběr a zařazení odsouzených osob do kmenové věznice

Odsouzení jsou po nástupu do věznice umístěni do příjmových cel. Příjímací komise (jedná se o tým výše zmíněných odborných pracovníků) následně rozhodne o výběru

⁸⁰ Srov. Vyhláška ministra spravedlnosti č. 345/1999 Sb. kterou se vydává řád výkonu trestu §36, odst. 6.

⁸¹ Srov. Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody § 21.

tzv. *kmenových vězňů*. Těto přijímací komisi předchází tzv. „předkomise“, jejíž členové pročítají spisy daných odsouzených a hodnotí jejich jednotlivé oblasti života (např. pracuje – nepracuje, jaké má problémy v sociálním životě). Komise pokládá odsouzeným i různé dotazy. Za podstatné se považuje to, že s výběrem *kmenových vězňů* musí souhlasit celá přijímací komise, která vybere odsouzené na základě předem daných kritérií (např. dle paragrafů trestné činnosti, délky trestu, zda odsouzený nastoupil sám nebo byl do VT dodán policií). Následně vybraní odsouzení přechází do nástupního oddělení, kde stráví týden. Těchto sedm dní většinou slouží ke studiu zákonů vztahujících se k VTOS, prováděcích předpisů a vnitřního řádu věznice. V nástupním oddělení jsou odsouzení k dispozici odborným zaměstnancům, kteří zpracovávají komplexní zprávu.

2.6.2 Ukázka individuálního programu zacházení

Pozornost bude věnována komplexní zprávě (bez lékařského doporučení), sestavení individuálního programu a ukázce jeho vyhodnocení, tak jak je reálně tvořen a vyhodnocován. Program zacházení bude sestavován pro ženu, která nastoupila do VTOS: *Odsouzená žena ve věku 45 let je ve výkonu trestu opakovaně pro majetkovou trestnou činnost, má dvě děti, nezletilou dceru, která je trvale v péči manžela a dospělého syna. V běžném životě pracovala jako OSVČ.*

1) Komplexní zpráva je výsledkem poznatků všech odborných zaměstnanců a zároveň vychází ze souhrnu všech dostupných informací o odsouzeném. Daná komplexní zpráva obsahuje sociální, pedagogické, psychologické posouzení a vyjádření vychovatele z nástupního oddělení.

Sociální posouzení odsouzené je v kompetenci sociálního pracovníka ve smyslu zjišťování způsobilosti k právním úkonům, případného vyjádření orgánů sociálního zabezpečení, popisu aktuální sociální situace, např. rodinného stavu, zázemí, finančního zajištění, nezaopatřených dětí, výkonu zaměstnání, ale také popisu zajištění situace po VTOS (ubytování, zaměstnání):

„...odsouzená byla při rozhovoru klidná, sdílná, ve vyjadřování sebejistá, avšak s úctou k autoritám. Ve VT opakovaně. Drogy nebere, alkohol nepije, nekuřačka, poprvé trestána ve 30 letech. Má vlastní byt a žije s druhem. Je jedenkrát rozvedená, její

současný vztah trvá 3 roky, pochází z úplné rodiny, rodiče jsou ve starobním důchodu, s rodinou se pravidelně stýká. Má dvě děti, dceru (13), ta je v péči bývalého manžela, a syna (22), který žije se svou přítelkyní mimo rodinu. Má vyživovací povinnost, platný OP do roku 2020. Po VTOS bude pokračovat jako OSVČ...“

Motivace k řešení – celková míra odhodlání řešit situaci: *„Její největší motivací je udržení vztahu s druhem, dále možnost pracovního zařazení, má zájem v klidu si odsedět trest...“*

Zhodnocení možných rizik a potřeb: *„Dle možnosti věznice pracovním zařadit - vyživovací povinnost. Podpora udržení kontaktu s druhem.“*

Pedagogické posouzení

Použité metody: rozhovor, pozorování, analýza dokumentů, diagnostické metody.

„Při rozhovoru byla odsouzená klidná, vyhýbala se očnímu kontaktu, snažila se působit jako „velká podnikatelka“. Svoji aktuální trestnou činnost nepřiznává, tvrdí, že je nevinná. Její trestná činnost je převážně majetková. U odsouzené je patrná snaha získat bezpracně finanční prostředky. Sociální zázemí má plně funkční, ale její podnikání se pohybuje na hraně zákona...“

Motivace k řešení: *„I když se za své podnikání dostala opakovaně do výkonu trestu, neuvědomuje si problémy, nemíní nic řešit a ve svém životním stylu hodlá pokračovat.“*

Zhodnocení možných rizik a potřeb: *„Individuálními pohovory motivovat odsouzenou k aktivnímu plnění programu zacházení.“*

Psychologické posouzení

Použité metody: rozhovor, pozorování, dotazník, prostudování osobních spisů a dalších dokumentů.

„Odsouzená 45 let, trest nenásilná trestná činnost – podvody. S VT je smířena, trest akceptuje. Chce se zařadit do práce, pokračovat v bezproblémovém chování. Spolupracuje, je sociálně vyspělá, s lehkými manipulativními tendencemi. Osobnost zralá, emocionálně vyrovnaná, zaměřená na svoje potřeby, kriminálně zkušená, bez zjevných agresivních reakcí. Doporučení k PZ: Zajímá se o ruční práce, o sport, motivována k pracovním aktivitám. Nedoporučeno venkovní pracoviště...“

Chování a projevy odsouzené v nástupním oddělení (dle zjištění vychovatele):

„Po dobu zařazení do programu NO (nástupního oddělení) nebylo k chování a jednání odsouzené negativních připomínek. V osobních věcech udržovala pořádek, o osobní

hygienu dbala. V kolektivu problémy nevyhledávala ani nevytvářela. V NO nebyla kázeňsky řešena. Na návštěvu si bude zvat rodiče, bývalého manžela a syna.⁸² Navázala písemný vztah s rodinou...“

2) Individuální program zacházení

Cíle: „Motivovat ke změně životního stylu bez trestné činnosti, zvyšovat odpovědnost za své jednání, snažit se o aktivní pracovní činnost, o nejlepší pracovní výsledky. Vytvořit si svým jednáním a vystupováním podmínky pro kladné hodnocení k podmínečnému propuštění po odpykání poloviny trestu...“

Pracovní aktivity: Denní služba na oddělení, pracovní terapie, zařazení na vnitřní pracoviště (kuchařka).

Vzdělávací aktivity: Samostudium anglického jazyka.

Speciálně výchovné aktivity: Dle potřeby využívat poradenství odborných zaměstnanců VT.

Zájmové aktivity: Skupinové – společné sledování TV, poslech hudby, hraní společenských her, účast v různých kroužcích. Sportovní činnost - kondiční cvičení, jóga; rukodělné činnosti a výtvarné činnosti pro potřeby věznice.

Oblast utváření vnějších vztahů: Udržovat kontakt se sociálním zázemím – s rodinou.

3) Příklad vyhodnocení programu zacházení pedagogickým pracovníkem:

„Umístěna na ubytovně E, cíl PZ plní průběžně dosahovanými kladnými výsledky v pracovní činnosti, chování je v souladu s vnitřním řádem věznice. V rámci samostudia odsouzená získává základy AJ, získává znalosti o společenské morálce a normách upravující VTOS. Zapojuje se do sportovních aktivit, v práci hodnocena kladně, písemný styk s druhem pravidelný včetně návštěv. Konflikty s ostatními odsouzenými nebyly, chování k zaměstnancům a příslušníkům VS je slušné a na požadované úrovni. 2x kázeňsky odměněna, kázeňsky trestána nebyla. Odsouzená naplňuje účel VTOS, snaží si vytvářet podmínky pro podmíněné propuštění. Nejsou navržena žádná další opatření...“

Závěr: Stanovený PZ průběžně plní, bez negativních poznatků, PZ není třeba aktualizovat.

⁸² Nezletilou dceru si na návštěvy nechce zvat, ale chtěla by se s ní sejít až v rámci extramurálních aktivit (při přerušování VTOS). Nechce, aby ji dcera viděla ve vězení.

3 Specifické skupiny osob ve výkonu trestu

V návaznosti na podstatu didaktického projektu, který je součástí diplomové práce, bude v této kapitole pozornost zaměřena na cílovou skupinu trvale pracovně nezařaditelných žen seniorského věku. Než se přejde k samotné specifikaci této skupiny odsouzených osob, bude vymezena legislativní úprava a stěžejní pojmy sociologické a penologické oblasti: gender socializace, deviantní chování, poruchy socializace, kriminalita žen a její specifika.

3.1 Právní vymezení specifických skupin odsouzených

Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody v §7 definuje okruh specifických skupin odsouzených, u nichž je výkon trestu i program zacházení realizován odlišně, než je tomu u ostatních odsouzených. Do těchto specifických skupin se podle právní úpravy zařazují tyto kategorie odsouzených: mladiství, ženy, prvotrestaní, odsouzení s etopedickými a duševními poruchami, trvale pracovně nezařaditelní, s doživotními tresty, s nařízeným ochranným léčením a cizinci. Může se rovněž jednat o vězněné osoby z prostředí organizovaného zločinu, seniory, invalidní jedince, osoby se sníženým intelektem, matky s dětmi nebo ty, kteří dlouhodobě užívali návykové látky.

Odsouzené osoby ze zmíněných kategorií jsou umísťovány do zvláštních typů věznic, které jsou přímo určeny pro tyto specifické skupiny odsouzených. Soud může také rozhodnout u těchto odsouzených jedinců o výkonu trestu ve speciálních odděleních zřízených ve věznicích, ve kterých je nastaven zvláštní režim zacházení. Pokud z kapacitních, organizačních nebo jiných důvodů nejsou vytvořena zvláštní oddělení v rámci daného penitenciárního zařízení, je s těmito vězni alespoň speciálně zacházeno, formou specifického působení podle dané skupiny odsouzených.⁸³

3.2 Gender pohled a socializace

Gender představuje určité výkladové schéma pro odlišné chování, prožívání a vnímání různých situací v lidském životě spojené s rolí muže a ženy. Vymezuje biologické odlišnosti mužů a žen (které jsou dané a nemění se) od jejich kulturních a sociálních norem - normy genderu, *mužství* a *ženství*, které jsou utvářeny kulturou a společností. V moderní společnosti hovoříme také o tzv. *gender pohledu*, tj. rozdílném určení rolí

⁸³ Srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II. díl. Teorie a praxe zacházení s vězněnými*, str. 47-48.

mužů a žen v různých stoletích, kulturách, společnostech i sociálních skupinách, přičemž tento pohled představuje variabilní proces změny, prolínání nebo vzájemného přenosu rolí mezi muži a ženami.⁸⁴

Společnost udává představu o standardním chování, vlastnostech, rysech osobnosti a typických zálibách mužů a žen, kterou považuje za vhodnou a adekvátní ve vztahu k identitě (roli) muže a ženy. Tyto představy jsou obsahem procesu socializace, přeměny člověka v osobnost, protože „*osobností se člověk nerodí, osobností se člověk stává*“.⁸⁵

Lidská společnost v procesu socializace od sebe odlišuje normy užívané ve výchově chlapců a dívek. Prioritou výchovy u chlapců je cíl mužnosti, který se projevuje určitou soutěživostí a snahou překonat ostatní Jeho typickými znaky tedy jsou agresivita a soutěživost. Při výchově dívek se klade důraz na neformální sociální kontrolu. Cílem výchovy ženskosti je citlivost, teplo domácího krbu, péče o mezilidské vztahy a mateřství. Na základě těchto cílů ženy méně preferují agresivní vzory chování. Sociolog Gilles Lipowetsky se domnívá, že ani postmoderní společnost nemůže nikdy odstranit rozdíl mezi spojitostí ženskosti se soukromou sférou a mužství s profesní oblastí a veřejným životem.⁸⁶

3.3 Deviantní chování

Mnozí sociologové deviantní chování považují v řadě situací za normální, je chápáno také jako doprovodné chování dynamického procesu střídání generací. Deviaci lze obecně označit jako odchylku v jednání člověka od „normálu“, od očekávaných kulturních norem chování, ať už morálních, náboženských, estetických či etických. Deviantní jednání můžeme chápat ve smyslu pozitivním, jako přehnané dodržování normy, nebo negativním, ve smyslu určité odchylky. Termín v negativním pojetí je užíván častěji než analogický pojem s kladným významem. Můžeme hovořit také o *sociální deviaci*, která se vztahuje k porušování sociálních norem. Takové chování může být připisováno minoritním skupinám, jejichž sociální normy a způsob života,

⁸⁴ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*, str. 229-233.

⁸⁵ URBANOVÁ, M. VEČEŘA, M. a kol. *Ženská delikvence, teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen*. Masarykova univerzita: Brno, 2004. ISBN 80-210-3608-7, str. 25.

⁸⁶ KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*, str. 234.

který považují za normální, jsou z pohledu majoritní skupiny neakceptovatelné a značně odlišné od běžných norem a pravidel většinové společnosti.

Deviantní chování ani sociální deviace nejsou chápány jako trestná činnost a nejsou totožné s protiprávním jednáním; trestná činnost je pouze jednou z forem sociálních deviací. Ke střetům a sankcionování ze strany státu dochází až v případech, kdy deviantním chováním jedinec porušuje *právní normy* daného státu. Identifikace právních deviací je dána státním aparátem ve smyslu definice a interpretace podle příslušných zákonů daného státu.⁸⁷

V případě *deviantní socializace* se jedná o úplné selhání socializačního procesu, který postihuje celou osobnost člověka. Jde o velmi zásadní a závažnou socializační poruchu chování, která se projevuje sociální deviací, která je v rozporu se zákonnými a společenskými normami dané společnosti. Ve většině případů páchá sociální deviant trestnou činnost. Žádoucí změna je možná pouze na základě reedukace a resocializace v penitenciárních zařízeních.

Mírnější formou socializační poruchy je *deficitní socializace*, u které se jedná o částečné nedostatky socializace a které se projevuje chováním, jež není disociální ani antisociální, ale vykazuje určité odchylky od standardních společenských norem. Tyto nepřiměřené, nespolečenské projevy člověka lze odstranit pomocí běžných pedagogických postupů.⁸⁸

3.4 Kriminalita žen

Většina kriminologů se shodla na názoru, že žena není předurčena k trestné činnosti. Pokud spáchá trestný čin, pak převážně z emočních důvodů, nebo v důsledku nepřízně osudu či projevu potlačených vnitřních přání.⁸⁹ Kriminalita jako taková existuje ve všech společenských systémech a dotýká se základních hodnot, práv a svobod jednotlivců i skupin. Zločinnost lze považovat za druh deviantního chování, které je v rozporu s trestními normami. Trestní právo chápe kriminalitu jako souhrn chování, které představuje pro společnost nebezpečí, a definuje ho pojmem trestného činu, jehož

⁸⁷ Srov. URBANOVÁ, M.; VEČEŘA, M. a kol. *Ženská delikvence, teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen*. Masarykova univerzita: Brno, 2004. ISBN 80-210-3608-7, str. 14-16.

⁸⁸ Srov. MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*, str. 20.

⁸⁹ Srov. URBANOVÁ, M.; VEČEŘA, M. a kol. *Ženská delikvence, teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen*. Masarykova univerzita: Brno, 2004. ISBN 80-210-3608-7, str. 30.

znaky jsou uvedeny v trestním zákoníku. Pachatelem takového činu je osoba, která svým jednáním naplnila všechny znaky trestného činu.

Aktuálně je kriminalitě žen věnována zvláštní pozornost různých specialistů, obzvláště sociologů, kriminologů, penologů a penitenciaristů. Vznikají různé hypotézy o původu a nárůstu ženské zločinnosti. Podle některých autorek ženská kriminalita a její zvyšování je přímo úměrné k ženské emancipaci: v případě, kdy ženy dosáhnou obdobné sociální pozice jako muži, budou mít i obdobnou kriminalitu a shodné vzory kriminality, a to zejména u trestných činů vztahujících se k výkonu povolání.⁹⁰ Výsledky sociologického výzkumu americké univerzity z roku 1992 G. J. Forsytha a A. B. Fostera uvádějí, že počet delikventních žen se vyrovná počtu delikventních mužů v roce 2015 u majetkových trestných činů, krádeží. U ostatních trestných činů je to podle hrubého odhadu otázkou sta až čtyř set let. Výsledky těchto výzkumů hovoří o jediné výjimce, kdy se nikdy nedosáhne stejného počtu delikventních mužů a žen, a tou je trestný čin vraždy. Někdo by možná mohl nesouhlasit, ale jen čas ukáže, do jaké míry se výzkumy přiblíží či vzdálí reálné situaci v oblasti trestné činnosti mužů a žen a zda budou korespondovat s předpokládanými výsledky. Všechna tato tvrzení vycházejí z objasněné kriminality, která tvoří jen zlomek celkové kriminality včetně neobjasněné.⁹¹

3.4.1 Specifika delikventních žen

Jak už bylo výše zmíněno, ženy si vytvářejí méně agresivnějších a akčních vzorců chování a jsou méně brutální. Mají odlišnou prioritu hodnot než muži. Dostávají se do střetu se zákonem v menší míře než muži, ale určité názory odborníků oponují názorem, že si kompenzují kriminální činnost provozováním prostituce. Žena je ve své podstatě psychicky labilnější než muž, ale více rafinovanější; je také dobrá manipulátorka, v mnoha případech stojí v pozadí trestné činnosti, kterou páchají v její režii i muži. Nižší zločinnost žen ovlivňuje také skutečnost nedostatku příležitostí k páchání trestné činnosti vyplývající z určitých specifík ženské role. Příčiny kriminality nejsou jednotné, existuje mnoho teorií ženské zločinnosti.

⁹⁰ Srov. URBANOVÁ, M.; VEČEŘA, M. a kol. *Ženská delikvence, teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen*. Masarykova univerzita: Brno, 2004. ISBN 80-210-3608-7, str. 13-17.

⁹¹ Srov. tamtéž, str. 10.

V České republice převládá mezi trestnými činy žen méně závažná majetková trestná činnost, tj. krádeže a podvody.⁹² V současné době se ocitne mnoho žen ve vězení z důvodů neschopnosti splácet půjčky, které si pořídily za účelem zlepšení finanční situace rodiny nebo celkové životní úrovně. Trestné činy žen nelze přehlížet, mají svou vzestupnou tendenci a jsou z určitého pohledu mnohem závažnější než kriminalita mužů, jelikož postihují celou rodinu včetně nezaopatřených dětí, které poté dočasně zaopatřují příslušníci rodiny nebo v krajní situaci dětské domovy. Podle autorky Černíkové mají ženy „nízký práh emotivní vzrušivosti, jsou náchylnější k patickým afektům i hysteriízním výbuchům, [...]trpí fixovanými a velmi těžko vyvratitelnými představami o ztrátě dětí během pobytu ve věznici.“⁹³

Prioritou odborníků se stalo v této oblasti zkoumání procesu socializace, především vlivu sociálního prostředí a příležitostí k páčání trestné činnosti, které působí na potencionální pachatelky trestné činnosti. V rámci psychologického výzkumu byl prokázán i větší výskyt psychických poruch osobnosti u delikventek a delikventů trestných činů než v běžné populaci, např. disociální porucha byla zaznamenána u 90 % vězňů v poměru počtu mužů k počtu žen 7:1. V běžné populaci se psychická porucha vyskytuje „jen“ u 10 % z celkového počtu nekriminální společnosti. Příznaky této poruchy se projevují v určité lhostejnosti přizpůsobit se pravidlům společnosti, v nezájmu o ostatní lidi, nedostatku citu a ve velkém rozporu mezi chováním a sociálními normami dané společnosti a také v nízkém prahu k agresivním reakcím.

Tento defekt osobnosti se častěji vyskytuje u jedinců z nižších vrstev městské populace.⁹⁴ Typické aspekty způsobu městského života působí na člověka nervovým vypětím, stresem a pocitem stísněnosti. Pro město je rovněž charakteristická převládající povrchnost, neupřímnost, neosobní kontrola, sociální různorodost, přechodný charakter sociálních vztahů a nezájem ostatních lidí. Všechny tyto faktory přispívají k větší kriminalitě jedinců žijících ve městech. Město bývá označováno za líhniště zločinnosti, promiskuitního chování a asociálního způsobu života, např. alkoholismu, gamblerství, narkomanie a toxikomanie. Problémem měst bývají velká sídliště s velkou koncentrací obyvatel různých sociálních skupin, rovněž

⁹² Srov. URBANOVÁ, M. *Ženská delikvence jako sociální jev*. In: Sborník příspěvků z konference pořádané Katedrou právní teorie Právnické fakulty MU v Brně, dne 4. 11. 2004. ISBN 80-210-3609-5, str. 10-15.

⁹³ ČERNÍKOVÁ, V.; SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, str. 78.

⁹⁴ Srov. HÁLA, J. *Práce s maladjustovanými*. str. 27.

nepřeberné množství nabídek nočního života, které přímo svádí k delikventnímu chování. Příznačná pro městský život je také anonymita, nezáměr a lhostejnost ostatních lidí.⁹⁵

3.4.2 Romské ženy a kriminalita Romů

Nejpočetnější skupinu, tj. více než polovinu odsouzených ve věznicích tvoří Romové. Často jsou zaznamenány případy, kdy se ve věznici sejde téměř celá rodina. Tento jev můžeme chápat jako důsledek mnohonásobného nárůstu kriminality Romů v celé škále trestných činů, od majetkové trestné činnosti, kuplířství, obchodu s lidmi až po závažné trestné delikty proti životu a rozsáhlou organizovanou zločinnost. Kabátek a kol. uvádí, že až třetina ekonomicky aktivní romské populace si obstarává prostředky k obživě nelegálními cestami.⁹⁶

Kriminalita romské populace byla mezi lety 1948 – 1989 velmi vysoká. Jedním z důvodů byla tehdejší legislativní úprava trestního zákona, především paragrafy, které obsáhle a nejednoznačně koncipovaly trestné činy *výtržnictví* nebo *příživnictví* za účelem zákonně postihnout členy rozsáhlých „neadaptivních skupin“. Některé chování Romů, které oni sami považují za normální a přirozené v rámci své kultury, přímo evokovalo střety s těmito paragrafy. Nepravidelná pracovní činnost a častější změna bydliště odpovídá historicky zakořeněnému kočovnému způsobu života Romů. Tyto specifické projevy mohly být právě vykládány a sankcionovány ze strany společnosti jako kriminální delikty, ale vzhledem k podstatě kulturního a historického kontextu životního způsobu Romů tyto postihy přímo směřovaly proti vlastnímu přirozenému chování romského etnika.

Velký podíl žen v penitenciárních zařízeních představují romské ženy, které mají určité specifické způsoby chování a prožívání emocionálních situací. Rovněž jejich postavení a systém hodnot je odlišný od životního způsobu žen většinové společnosti. Specifický způsob životního stylu této minoritní skupiny je vázán k sociálně kulturním odlišnostem romského etnika. Pro romskou ženu je nejvyšší hodnotou mít děti, je určena k tomu, aby obstarávala jídlo, domácnost, rodila a vychovávala děti (souvisí to s nízkým postavením romské ženy). Pokud je žena bezdětná nebo má-li málo dětí, je to

⁹⁵ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*, s. 169-172.

⁹⁶ Srov. KABÁTEK, A. a kol. *Sociologické texty II*, s. 156-163.

považováno za ostudu. Romské ženy neuznávají antikoncepci, je pro ně přímo nepřijatelná, muž je ten, kdo určuje počet dětí v rodině. Paradoxem je skutečnost, že mnoho romských dětí vyrůstá v dětských domovech nebo výchovných ústavech. Jedním z důvodů je fakt, že romská žena v určitém věku dítěte selhává jako matka.

Mezi *typické romské vlastnosti* můžeme zařadit např. nezodpovědnost, nespolehlivost, lživost, malou trpělivost, nesamostatnost, psychickou labilitu, ale také velkou citlivost vůči nespravedlnosti, živý temperament, taneční a hudební nadání. Dále je to hádavost a spontánní emocionálnost. Mezi charakteristické znaky romské rodiny zařazujeme: velký počet dětí i dospělých, pohostinnost a častou negramotnost (vzdělání je pro ně bezvýznamnou hodnotou). Typickým znakem je volná výchova dětí, které nemají žádné povinnosti mimo starosti o své sourozence. Dalším znakem je ústřední postavení matky v rodině, častá změna bydliště, hlučné chování, přepřehování a vybydlování bytů, které jsou často určeny až k demolici. Romská rodina je charakteristická také neustálou nepřítomností některého z dospělých, který je velmi často ve výkonu trestu odnětí svobody.

3.4.3 Prvotrestané a recidivující odsouzené ženy

Diferenciace odsouzených žen souvisí se skutečností, zda jsou ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé nebo opakovaně (diferenciace může být provedena i dle jiných kritérií, kterým se ale více zde věnovat nebudeme).

U *prvotrestaných žen* je zaznamenán velký zájem o rodinu, ať už se jedná o písemný kontakt nebo návštěvy. Na své blízké myslí neustále, v myšlenkách jsou stále s nimi. Vězení chápou jako nutné zlo, které jednou skončí, a ostatní odsouzené jako spolubydlící, kterým nedůvěřují a se kterými komunikují pouze na povrchní úrovni o běžných věcech. To představuje určitý problém: „*Tato nechut' k navázání bližších vztahů působí negativně na efektivitu psychologických a výchovných metod.*“⁹⁷

Práci považují za velmi podstatnou vzhledem ke své psychice. Aktivně a dobrovolně se zapojují do mimopracovních aktivit s cílem získat kázeňské odměny. Programy zacházení plní bez problémů. Jsou spíše samotářské, po ukončení výkonu trestu nechtějí kontaktovat žádnou z odsouzených spolubydlících žen. Prioritou je zapomenout na všechny známosti i samotný výkon trestu. Častý je také *hodnotový*

⁹⁷ URBANOVÁ, M.; VEČEŘA, M. a kol. *Ženská delikvence, teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen*. Masarykova univerzita: Brno, 2004. ISBN 80-210-3608-7, str. 232.

konflikt, kdy odsouzené vědí, co je správné a co nikoli, mají odpovídající povědomí o právních normách, ale v realitě se potýkají s rozporem, kdy se nemohou rozhodnout, co a jak mají udělat. Nejčastějším problémem je návrat do stejného nebo podobného prostředí, v němž setrvaly před uvězněním. Zde je velká pravděpodobnost návratu k dřívějšímu způsobu života a chybným vzorcům chování bez ohledu na svá předsevzetí, která si daly ve vězení.⁹⁸

U *recidivujících žen*, které jsou opakovaně ve výkonu trestu, se zájem o rodinu vyskytuje jen u části odsouzených a část žen neudrhuje kontakt s nikým z rodiny. Zájem o práci je spíše průměrný, chápou ji, jako doplňující činnost vězeňského života. V komunikaci převažují značné vulgarismy a bezcitnost především vůči starším odsouzeným. Vzájemné vztahy s ostatními odsouzenými jsou na primitivní úrovni, soustřeďují se hlavně na obstarání cigaret a jídla z nárokových balíčků. Některé odsouzené ženy těží ze své *přirozené autority*, která vychází ze „zámožnosti“ odsouzené, která má určitá „privilegia“, nárok požadovat různé úsluhy a patří mezi „vězeňskou elitu“, vlastní stále dost jídla a kuřiva.⁹⁹ S tím také souvisí závist, která je nedílnou součástí běžného vězeňského života: ženy si závidí snad úplně všechno, od kosmetiky, spodního prádla až po přízeň vězeňského personálu a délku trestu. Mezi odsouzenými ženami nalezneme také agresivnější a protřelejší typy, které mají mnohé zkušenosti z předešlých výkonů trestů a chtějí prostřednictvím formy „mazáctví“ získat také své výhody, ale nebývají akceptovány ostatními odsouzenými a často dochází k velkým hádkám a rvačkám. Typický je pro recidivující ženy nezájem a nechuť podílet se na mimopracovních aktivitách.

U některých žen, převážně s delšími tresty, dochází k procesu *hybernace*, který se projevuje značnou introverzí, omezením komunikace s ostatními odsouzenými na úplné minimum formou nepřiměřených, heslovitých reakcí (např. „nech mě, ty krávo“). Žena postižená hybernací leží celý den na posteli a kouká do „blba“, návštěvy ani vycházky nechce nebo je odmítá, je značně apatická a bez zájmu. Těžko rozlišuje rozdíly mezi svými představami a realitou, a tak je pro ostatní odsouzené velice těžké vyjít s takovou ženou postiženou hybernací. Musí jí neustále připomínat i některé primární potřeby, např. jídlo a hygienické návyky. Stav těchto žen se podobá „*zimmínu*

⁹⁸ Srov. URBANOVÁ, M.; VEČEŘA, M. a kol. *Ženská delikvence, teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen*. Masarykova univerzita: Brno, 2004. ISBN 80-210-3608-7, str. 231-233.

⁹⁹ Všechny odsouzené ženy, až na pár výjimek, jsou kuřačky.

*spánku zvířat s příznačným zmrazením všech aktivit*¹⁰⁰. Zajímavé je, že k procesu hybernace nedochází u prvotrestaných žen, ani v případech, kdy se jedná o střednědobé nebo dlouhodobé tresty odnětí svobody.¹⁰¹

Za nejznámější českou „speciální“ recidivistku je považována 44letá žena, která pochází z jihočeského kraje a ve vězení strávila 23 let svého života. Na svobodě už prakticky žít neumí, její rodina se jí zřekla a vězení se jí stalo druhým domovem. Nikdo jí neřekne jinak než „Máňo“ (její celé jméno je Marie Lavičková). Známa česká režisérka Olga Sommerová o ní natočila dva dokumenty: první v roce 1992 s názvem „*Máňa*“ a druhý v roce 2002 pojmenovaný „*Máňa po deseti letech*“.¹⁰² Mánin život probíhá v neustálém koloběhu krádeží, soudů, trestů, pobytů ve vězení a velmi krátkých pobytů na svobodě. Jedná se o skutečný lidský příběh, snad s minimální důstojností člověka jako lidské osobnosti, která rezignovala na svůj život na svobodě. Pro celkovou ilustraci uvádím rozhovor a více informací k životnímu příběhu Máni v *Příloze III*.

3.5 Trvale pracovní nezařaditelné odsouzené osoby

Zákon č.169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody přímo stanovuje skupiny odsouzených, na které se nevztahují pracovní povinnosti. Jsou to např. odsouzení, kteří nejsou schopni trvale vykonávat pracovní činnosti na základě svého zdravotního stavu, který je nezpůsobilý k výkonu práce, osoby plně invalidní nebo osoby ve výkonu trestu, na které se nevztahuje povinnost pracovat z důvodu dovršení důchodového věku.¹⁰³

3.5.1 Rané stáří

Do raného stáří řadíme věkové období od 60 do 70 let člověka. Běžně užívaným termínem, spojeným s tímto věkovým obdobím, je označení senior. Podle dalšího vymezení seniorského období se jedná o první kategorii seniorského věku, o tzv. mladé seniory od 60 do 74 let. Ve společnosti je někdy ztotožňován termín důchodce a senior, ale rozdíl mezi rolí důchodce a seniora spočívá právě ve skutečnosti, že senior je

¹⁰⁰ URBANOVÁ, M.; VEČEŘA, M. a kol. *Ženská delikvence, teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen*. Masarykova univerzita: Brno, 2004. ISBN 80-210-3608-7, str. 237.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 231-239.

¹⁰² Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, str. 63.

¹⁰³ Srov. Vyhláška ministerstva spravedlnosti 345/1999 Sb. kterou se vydává řád výkonu trestu, §41.

chápan, jako někdo aktivnější, soběstačnější s bohatšími zážitky a pestřejším životem než důchodce. „*Stáří je pojem stejně relativní jako mládí*“.¹⁰⁴

Typické rysy této věkové skupiny jsou většinou chápány negativně, jako překážky ve smyslu zařazení do pracovního či jiného procesu. Tyto rysy se primárně považují za zdroj diskriminace a znevýhodnění seniorů. Jsou to zejména: zdravotní problémy a zdravotní omezení, obtížnější učení, pomalost, rigidita, zvládání moderních technologií s velkými obtížemi, systémová separace, předsudky ostatních, nezaměstnanost a ohrožení chudobou. Podle některých výzkumů žije v České republice až 7 % důchodců pod hranicí chudoby. Tato fakta bývají někdy předpokladem ke zmíněné diskriminaci nebo ageismu.¹⁰⁵

Senioři se stávají celospolečenským „problémem“, jelikož dochází k tzv. stárnutí populace. Otázkou je, zda se tento fakt neprojeví na hospodářském růstu celé společnosti a také jaké kroky učiní společnost k plnohodnotnější socializaci seniorů ve všech sférách moderního života. Lidé v důchodovém věku jsou stále ekonomicky produktivní, jejich vzdělávání a osvojování si nových znalostí a dovedností včetně boje proti věkové diskriminaci je výzvou pro dnešní postmoderní společnost, zda se jí podaří integrovat seniory především do pracovní sféry.

Ze sociologického a etického hlediska se dnes vytrácí úcta a respekt ke starým lidem. Ti se paradoxně ocitají na nejnižších příčkách generační a společenské struktury. Dříve byli starší lidé vnímáni jako garanti a symboly hodnot a moudrosti, byli uznáváni a uctíváni. Dnes změnou mentality a hodnot společnosti ztrácejí svůj respekt a autoritu spojenou s životními zkušenostmi a moudrostí.

3.5.2 Psychologické aspekty stáří

Podle psychologického hlediska můžeme hovořit o období stárnutí od 66 do 75 let. Podle německého psychologa E. H. Eriksona dochází v tomto věku k bilancování nad prožitým životem, které je spojeno buď se spokojeností, nebo s hlubokou nespokojeností nad vlastním životem, jež může vést až k zoufalství. Člověk rekapituluje a hodnotí smysl svého života, v pozitivním pojetí akceptuje pozitiva i negativa

¹⁰⁴ ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*, s. 241.

¹⁰⁵ Srov. ŠERÁK, M. *Zájmové vzdělávání dospělých*, s. 182-183.

předchozího života a sebe samého, a utváří si tak vyrovnaný postoj pro zvládnutí životních situací v různých fázích stáří.¹⁰⁶

Období stáří je charakteristické obtížnějším zvládnutím nových situací, zhoršováním paměti, intenzivnějším prožíváním minulosti, prioritou citového života před prací, větší uzavřeností před společenskou angažovaností, důležitostí vlastních subjektivních zážitků, vymezováním menších životních cílů, udržením osobní integrity, obtížnější koncentrací a změnami v emočních reakcích. Kreativita má většinou klesající tendenci, byly prokázány i změny intelektu, kdy vrozený intelekt může klesat a naopak inteligence získaná a rozvíjená edukací a různými aktivitami se může s věkem ještě zvyšovat, pokud se člověk bude intenzivně a pravidelně věnovat činnostem zaměřeným na rozvoj intelektu.

Výše uvedené charakteristiky se odvíjí od osobnosti jedince, jeho povolání, kondice, motivace, rodiny a životního elánu. Někteří senioři zůstávají v mezích možností velice aktivní, plánují další budoucnost, udržují sociální kontakty, účastní se společenských, sportovních nebo kulturních akcí. Pociťují životní naplnění a svůj život hodnotí převážně pozitivně. Jiní senioři nevykazují žádnou aktivitu, uzavírají se před okolím, jsou až nepřátelští, od života už nic neočekávají, neprojevují žádný zájem o věci a aktivity ve svém okolí a je u nich zřejmý pocit reality konce života. Stárnutí závisí také na názorech a postojích společnosti, ale především na člověku samém, jak se vyrovnává s biologickými změnami a procesem stárnutí sám v sobě.¹⁰⁷

3.5.3 Pojetí andragogiky jako vědy

Andragogika je chápána jako věda, která zahrnuje a zkoumá teoretické i praktické koncepty vzdělávání dospělých. Někteří autoři, např. Beneš, uvádějí, že andragogiku lze chápat též analogicky k pojmům vzdělávání dospělých nebo dalšího vzdělávání.¹⁰⁸ Neexistuje jednotná definice tohoto pojmu. V návaznosti na resocializační procesy se jedná o andragogiku v širším pojetí, která mimo jiné zahrnuje i sociální oblast a veškeré působení na dospělé, s důrazem na soustavné dotváření osobnosti a přetváření ve smyslu resocializace a reedukace. Andragogika se tak podílí na všestranném rozvoji člověka. V užším pojetí klade andragogika důraz na vzdělávání dospělých. Poznatky

¹⁰⁶ Srov. ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*, str. 215, 243.

¹⁰⁷ ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*, str. 241-242.

¹⁰⁸ Srov. MALACH, J.; ZAPLETAL, B. *Vybrané problémy andragogiky*, str. 10

andragogiky jsou užívány v rozsáhlé oblasti následného vzdělávání, např. v sektoru dalšího profesního vzdělávání nebo v procesu převýchovy dospělých v penitenciární oblasti.

Americký psycholog E. L. Thorndike se zabýval vzdělaností v souvislosti s věkem a experimentálně došel k závěru a prokázal *schopnost dospělých učit se i ve vysokém věku*.¹⁰⁹ Proces vzdělávání lidí v průběhu celého jejich života se rovněž váže s pojmy celoživotního vzdělávání a celoživotního učení (jedná se o synonyma), které se zaměřují na vzdělávání dětí a mládeže (jako počáteční etapu tohoto vzdělávání) a zároveň na vzdělávání dospělých (v etapě následující). Psychologická periodizace stáří je velice důležitá především pro pedagogické pracovníky při volbě vhodných metod a forem působení na seniory. Každé věkové období se vyznačuje jinými prioritami a specifiky danými konkrétním věkem.

3.5.4 Andragogika ve vztahu k penitenciární oblasti

Mezi zvláštní typy andragogického působení zařazujeme penitenciární péči o odsouzené osoby a s ní spojené reedukační a resocializační aktivity uplatňované v programech zacházení. V oblasti výkonu trestu odnětí svobody je uplatňována forenzní nebo nápravná andragogika, která se zabývá edukační činností v penitenciárních zařízeních, postpenitenciární péčí a sociálními službami. Postpenitenciární péče je orientována hlavně na osoby propuštěné z výkonu trestu, ochranné výchovy a léčení; v současné době své aktivity také rozšířila o tzv. včasnou pomoc obviněným ve fázi trestního řízení.

Značné procento recidivujících odsouzených osob svědčí o faktu, že programy zacházení vykazují minimální efektivitu úspěšné reintegrace zpět do společnosti bez návratu k trestné činnosti. Komplexní resocializační proces je složitý a významný soubor aktivit a přístupů k zacházení s vězňenými osobami, který se zaměřuje zejména na výchovu resp. převýchovu deviantních jedinců.

Největší šanci ke zdárnému procesu reintegrace a přetrhání pout s kriminální kariérou mají prvotrestaní, mladí odsouzení, osoby ve výkonu trestu s krátkodobým trestem, odsouzení bez poruch chování a s kladnými pracovními návyky. Do této skupiny patří rovněž i osoby ve výkonu trestu, které v rámci extramurálních pozitivních vztahů udržují kontakty s rodinou, mají dobré sociální zázemí a pozitivní zájmy. Záleží

¹⁰⁹ MALACH, J.; ZAPLETAL, B. *Vybrané problémy andragogiky*, str. 8

také na samotné motivaci ke změně, na konkrétních postojích k vlastní trestné činnosti, uloženému trestu, přijetí viny, a také na tom, jak odsouzený přistupuje sám k sobě.¹¹⁰

Do budoucna bude více než žádoucí, vzhledem k velkému procentu recidivujících odsouzených, v této oblasti hledat nové účinnější režimové, sociální i andragogické přístupy a metody.¹¹¹ Vzorem může být švédský vězeňský systém, ve kterém je vzdělávání za účelem získání vyšší kvalifikace považováno za jeden z nejzávažnějších faktorů při rozhodování o podmíněném propuštění odsouzených osob z výkonu trestu odnětí svobody.¹¹²

3.5.5 Aktuální cíle vzdělávaných dospělých

Cíle jsou odvozovány od individuálních a společensky žádoucích potřeb a hodnot, hlavně v oblasti pracovní, morální, etické, estetické a kulturní. Vymezuje se také na základě vytváření kladných sociálních vztahů k ostatním lidem a akceptování společnosti jako celku. Cíle lze také stanovit podle jednotlivých oblastí, např. oblasti poznání, dovedností, kompetencí, postojů a hodnot. V rámci těchto oblastí dochází k získání dalších poznatků, osvojení si nových dovedností, přehodnocení postojů, upevnění hodnot a získání nových kompetencí. Cíle mohou být následně podrobněji specifikovány v rámci edukačního procesu pro jednotlivé cílové skupiny dospělých.

V oblasti *poznání* se jedná např. o získání nových poznatků o životním stylu, o novinkách na poli zdravotním, kulturním, historickém, společenském, etickém, sociologickém, právním nebo ekologickém. V rámci *hodnot* je důraz kladen na úctu a respekt k jiným kulturám, menšinovým skupinám, znevýhodněným jedincům, svobodě a demokracii. Do oblasti *dovedností* a *kompetencí* můžeme zařadit např. komunikační dovednosti a kompetence, včetně cizojazyčných, týmových a seberozvojových kompetencí. Dále sem zařazujeme proces sebevzdělávání, zvládání zátěžových situací, kompetence řídit sám sebe či ostatní, odborné, sociální a profesní dovednosti. Jedná se rovněž o zaměření na flexibilní adaptaci, v rámci nových činností, životních a pracovních situací. V dnešní době je také velice důležitá počítačová gramotnost a využívání komunikačních technologií. Klíčové kompetence mohou sloužit jako podklad k další vzdělávací činnosti se záměrem zvýšit sociální kompetentnost

¹¹⁰ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, str. 47.

¹¹¹ Srov. MALACH, J.; ZAPLETAL, B. *Vybrané problémy andragogiky*, str. 110

¹¹² Srov. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*, str. 104.

dospělých. Autoři Belz a Siegrist spatřovali klíčové kompetence v rozvoji určitých schopností dospělého jedince. Prioritně určili: schopnost komunikace, vzájemnou spolupráci, osvojení si schopnosti k řešení problémů, kreativní přístup, samostatnost, výkonnost, upevnění pocitu odpovědnosti, rovněž proces přemýšlení, učení a v neposlední řadě rozvoj vlastní reflexe a hodnocení.¹¹³

3.5.6 Zájmová činnost odsouzených seniorů

Motivy seniorů v rámci dalšího vzdělávání jsou velmi rozdílné, např. udržení psychické a sociální aktivity, udržení pocitu samostatnosti, naplnění vlastních zájmů včetně všech aktivit, které zatím nebyly v dosavadním životě uskutečněny. Někdy bývá motivem i snížení pocitu osamocení a začlenění se do určité sociální skupiny.¹¹⁴

Mezi zájmové činnosti lze zařadit téměř všechny aktivity z výchovných a vzdělávacích činností, protože tyto oblasti se vzájemně prolínají. Jsou orientovány na výchovu, resp. převýchovu, smysluplné využívání volného času a kultivaci osobnosti jedince, kterému pomáhají rozvíjet nebo utvářet jeho vztah ke kultuře a vzdělávání. Naplňují také relaxační poslání, uvolnění napětí a emocí a přispívají k částečnému uspokojení potřeb vězněného jedince.

S ohledem na budoucí reintegraci bych zmínila některé funkce volného času, které sestavil německý pedagog Horst W. Opaschowski. Jedná se např. o funkci *kontemplace*, která je v penitenciárním prostředí velice přínosná, protože někdy vede k celkovému přehodnocení dosavadního způsobu života a hledání nového životního smyslu. Souvisí také s možností přijetí a pochopení své vlastní osobnosti formou sociálně-psychologických aktivit pod vedením odborného pracovníka. Formou výtvarných nebo sportovních činností je naplňována funkce *enkulturace*, prostřednictvím které dochází k vlastnímu vyjádření a rozvoji v kulturní oblasti. Svou roli zde hraje vlastní výtvarný projev nebo sportovní činnost. Sportovní aktivity jsou významné pro udržení fyzické i psychické kondice odsouzených a fungují jako ventil k uvolnění napětí mezi vězni.¹¹⁵

Na špičce pyramidy oblíbených volnočasových aktivit u všech věkových kategorií je stále pasivní sledování televize, popř. audio-programů, které se váže

¹¹³ Srov. MALACH, J.; ZAPLETAL, B. *Vybrané problémy andragogiky*, str. 73-74.

¹¹⁴ Srov. ŠERÁK, M. *Zájmové vzdělávání dospělých*, str. 193.

¹¹⁵ Srov. VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*, str. 31.

ke špatným nebo k žádným návykům trávení volného času a konzumnímu životnímu stylu odsouzených před nástupem trestu. Je to také jedna z překážek ve snaze odborných zaměstnanců vést odsouzené k pozitivním návykům trávení volného času.¹¹⁶ Veškeré aktivity jsou v penitenciárních zařízeních limitovány prostorovými, architektonickými, personálními a finančními možnostmi konkrétní věznice. Na efektivitu působení a dosažení resocializačních cílů odborných zaměstnanců má z objektivního hlediska hlavně vliv samotné vězeňské prostředí, které působí zjevně needukativně a ovlivňuje osobnost jedince negativně až depresivně.

4 Výtvarná oblast v rámci zájmových aktivit

Vzhledem k tomu, že výtvarné aktivity jsou stěžejní součástí mého didaktického projektu, zaměříme se nyní na oblast výtvarného umění, výtvarné výchovy a princip tvořivosti, který je nedílnou součástí veškerých výtvarných činností; dále na vhodné výtvarné techniky pro odsouzené osoby a v neposlední řadě na problematiku estetizace penitenciárního prostředí.

4.1 Podstata umění

*„Umění ve skutečnosti neexistuje. Existují pouze umělci.“*¹¹⁷ Umění skrývá léčebnou sílu. Již Platón doporučoval hudbu a tanec jako lék proti strachu. Bylo prokázáno, že umění zbavuje člověka agresivity a umožňuje člověku individuální vyjádření. Umění také odráží „ducha“ doby, pocity i společenská traumata. Samotný děj uměleckého tvoření je často neopakovatelným, specifickým, osobitým i individuálním procesem. Pojem umění můžeme pochopit pouze tehdy, když si uvědomíme jeho význam v různých dobách a na různých místech.

Svět umění je obječován i prostřednictvím *„výtvarných činností, formotvorných principů na základě tvořivých aktivit. Výchova k umění se neobejde bez promyšlené a systematické výchovy uměním.“*¹¹⁸ Vedle výtvarného umění je to také hudba a literatura, které působí na osobnost vězněného jedince ve volném čase. Čtenářské a hudební kroužky patří mezi jedny ze smysluplných zájmových aktivit, kterými často tráví odsouzení svůj volný čas.

¹¹⁶ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, str. 142.

¹¹⁷ GOMBRICH, E., H. *Příběh umění*, s. 15.

¹¹⁸ SPOUSTA, V. a kol. *Metody a formy výchovy ve volném čase*, s. 26.

4.2 Funkce umění

Uspokojování estetických potřeb člověka a mírnění bolesti je podle Aristotela primární funkcí umění. Pojetí různých autorů se liší ve výčtu různých funkcí umění. Současné teorie popisují funkce umění podle převažujících směrů, buď jsou zaměřeny *sociálně* ve směru estetickém, duchovně či mravně propagačním, nebo *individuálně* ve smyslu kompenzačním, zkrášlovacím, praktickém nebo idealizačním. Funkce umění lze rozdělit na základě určitého společného znaku do čtyř klíčových skupin: bazální, formativní, terapeutické a rekreační.

Funkce bazální odráží smysl a poslání samotného umění. Jedná se např. o funkci hodnotovou, reprezentující určitou duchovní hodnotu, a estetickou, která evokuje libé pocity a zkrášluje člověka duchovně. Dále je to funkce kognitivní, která nás obohacuje pocitem poznání, nebo funkce magická, která přesahuje do transcendentna.

Mezi *funkce formativní* lze např. zařadit funkci stimulační, která působí na rozvoj citlivosti, aktivního postoje a nalézání vlastní identity. Velký význam v penitenciární oblasti má funkce humanizační, která vede k toleranci, zlidšťování a posílení humanizace.

Terapeutická funkce zbavuje člověka pocitu napětí, přináší pocit uvolnění a duševní rovnováhy, též napomáhá k uzdravení duše i těla a ke zmírnění stresu v obtížných životních situacích, jímž je právě uvěznění.

Funkce rekreační přináší odpočinek a vytržení z každodenního stereotypu, navozuje pocit sounáležitosti, prožitku a upevnění sociálních kontaktů. Zábavná funkce pomáhá k duševnímu povznesení nad starostmi všedních dnů. Takto chápe umění největší část dnešní konzumní společnosti.¹¹⁹

Výše zmíněné funkce umění jsou velmi obsáhlé a poskytují pedagogickým pracovníkům při svém výchovném působení možnost volby ze širokého spektra výchovných možností. Volný čas lze vhodně využít k vnímání umění a předávání kulturního bohatství lidstva nebo uplatňování schopnosti kreativity a fantazie při výtvarné tvorbě.¹²⁰

¹¹⁹ Srov. SPOUSTA, V. a kol. *Metody a formy výchovy ve volném čase*, s. 30-36.

¹²⁰ Srov. tamtéž, s. 26-36.

4.3 Výtvarná výchova, vzdělávací a zájmové aktivity

Výtvarná výchova a výtvarné umění jsou ve vzájemném vztahu, který se mění vlivem výtvarného působení. Není důležitý výsledek, ale proces samotné výtvarné tvořivosti. Výtvarné aktivity jsou odedávna součástí vězeňského života, určitou informační hodnotu vykazují také nástěnky na celách nebo kulturních místnostech odsouzených. Výtvarná výchova je součástí výchovy estetické, prohlubuje schopnost sebevyjádření a seberealizace. Je to univerzální forma lidské komunikace, rozvíjí smyslové poznání, rozvíjí schopnost uvědomělého pozorování, představivosti a fantazie, rozvíjí formy výtvarného myšlení (linie, barvy), vybízí k řešení vlastních výtvarných úkolů a má velký podíl i na výchově rozumové.

Výtvarná výchova působí na všechny jedince ve společnosti, včetně odsouzených osob. Formou vhodných výtvarných aktivit směřuje k všestrannému rozvoji tvořivých schopností, vnímavosti a estetické citlivosti. Výtvarné činnosti ovlivňují rovněž psychiku člověka, podněcují aktivitu, seberealizaci a sebevyjádření. Během tvořivé práce při výtvarných aktivitách může vězněný člověk prožívat příjemné chvíle, uvolnit se a odpočinout si od „šedého“ vězeňského života.

Oblast výtvarného umění a výtvarné výchovy spojuje princip tvořivosti, který je nezbytným předpokladem jak v umělecké tvorbě, tak v jedinečných myšlenkách, postupech, vědeckých pracích nebo v originálních řešeních různých problémů.¹²¹ Cílem výtvarných aktivit je umožnit odsouzeným využívat volný čas k rozvíjení estetické citlivosti, „estetického osvojování“ skutečnosti i mimouměleckého estetična, krásy přírody či života a rozvoje vlastní tvořivé činnosti.

4.3.1 Tvořivost ve vztahu k výtvarné výchově

Oblast tvořivosti a výtvarné výchovy se v určitých fázích prolínají, ale nejsou shodné. V oblasti rozvoje výtvarných schopností má uplatnění principu kreativity velký význam. Tvořivostí je chápáno to, co vychází z nás samých. Nejedná se o spontánnost, je to impuls v oblasti vlastního vyjádření a představivosti bez direktivního přístupu. Tvůrčí činnost je chápána jako taková aktivita, jejímž konečným výsledkem bývá většinou něco nového, může to být psychologický nebo konkrétní produkt uznávaný danou kulturou.

¹²¹ Srov. HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy I*, s. 5-14.

V každém člověku se mohou odehrávat a odehrávají určité tvořivé procesy, které jako takové nelze pozorovat.¹²² Kreativita se může promítnout i do různých oblastí života a je jednou z možností nalezení optimálního způsobu života, vlastní spokojenosti a seberealizace.

Z moderních výzkumů vyplývá, že pro kreativitu není nezbytná mimořádná inteligence. Lze o ní hovořit jako o vlastnosti spojené s poznáním, postoji a genetickou výbavou, která bývá spojena s vlastním vyjádřením.¹²³ Při vnímání výtvarného díla, jeho barev, linií nebo tvarů, dochází k působení na naše smysly. Smyslovost je významná součást vnímání výtvarného díla. Výtvarná výchova rovněž čerpá z trvalého pedagogického odkazu a inspirace Jana Ámose Komenského, který ve svých dílech zdůrazňoval smyslové poznání, k němuž došel v návaznosti na empirické myšlenky anglického filozofa Francise Bacona.¹²⁴ „*Nic není v rozumu, co předtím nebylo ve smyslech.*“¹²⁵ Komenskému bylo smyslové poznání branou ducha a rozumu.

Pokud se zaměříme na kreativitu ve spojitosti s výtvarnou oblastí, hovoříme o výtvarné tvořivosti, kterou lze uplatnit při vnímání, prožívání a samotné tvorbě výtvarného umění. Rovněž působí jako stimul naší tvůrčí představivosti. Výtvarný talent není považován za důležitý a podstatný v procesu výtvarné kreativity. Prioritně jde o snahu a vůli člověka zkusit něco nového s cílem překonat svoje vlastní psychické překážky a bloky.

Při vlastní tvorbě se výtvarná kreativita projevuje ještě výrazněji, jejím prostřednictvím se uvolňuje nadbytečná psychická energie, do popředí vystupují představy, sny, vzpomínky a city. Vše doprovází velké soustředění ze strany tvůrce. Při samotném tvůrčím procesu dochází k harmonii duševní i tělesné činnosti, která vede ke zhmotnění představ, snů, citů a vzpomínek formou produktu výtvarné činnosti.

Vlastní tvorba v rámci výtvarného projevu ovlivňuje prožívání či uvolnění emocí, sebevyjádření, posílení pocitu sebejistoty nebo radost z vlastního úspěchu a uznání okolí.¹²⁶

¹²² Srov. HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy I*, s. 83-89.

¹²³ JEBAVÁ, J. *Úvod do arteterapie*, s. 5.

¹²⁴ Francis Bacon je považován za zakladatele novodobého empirismu, který vychází z teorie lidského poznání a za jediný a klíčový zdroj poznání pokládá smyslovou zkušenost člověka.

¹²⁵ HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy I*, s. 15.

¹²⁶ Srov. KÖNIGOVÁ, M. *Tvořivost = kreativita*, s. 51-52.

4.3.2 Výtvarné techniky a jejich využití u odsouzených osob

Základními výtvarnými technikami¹²⁷ v penitenciární oblasti jsou *koláže*, které se užívají např. v rámci arteterapie nebo sociálně-psychologického výcviku a napomáhají k poznání osobnosti vězněného jedince. Podporují myšlení, představivost, kreativitu, verbální dovednosti či vnímání a vyjádření pohledu na vztahy v rodině. Rovněž podporují prosociální chování, na základě kterého může dojít i ke zlepšení vztahů mezi odsouzenými.

Další oblíbenou činností je *tvorba z keramické hlíny*. Prioritou je praktické osvojení základních technik práce s hlínou nebo dekorování keramiky formou glazur. Vzhledem k tomu, že většina odsouzených se setkává ve vězení poprvé s touto výtvarnou technikou, je to pro ně zajímavá zkušenost a výzva vyzkoušet si něco nového. Při této technice je zároveň podporována manuální zručnost, fantazie a spolupráce formou organizované domluvy při půjčování pomůcek, jejichž počet je v penitenciárním zařízení velmi omezený. Důležitý je i kontakt s keramickou hlínou při ručním zpracování, který podporuje vlastní zkušenost a rozvíjí jemnou motoriku.

Techniky můžeme rozdělit na ruční práce, tvorbu z plátů a vymačkávání válečků při vytváření nádob. Pro úvodní seznámení odsouzených s hlínou a jejími charakteristickými vlastnostmi (tvárnost, vlhkost, zrnitost, ohebnost apod.) je možno začít prostým ručním formováním¹²⁸ tvaru (např. jednoduché misky z hroudy hlíny). Další technikou je tvorba z plátů; obvykle lze touto rozšířenou technikou zhotovit tvary na modelovacím stole či desce s použitím válečku a dalších pomůcek. K uspořádání pracovního místa, občasná dopomoci, vizuální kontrole postupů, výsledků a k zajištění všech pomůcek bývá u odsouzených potřeba asistence odborného pracovníka. Při vytváření nádob se používá technika vymačkávání „hadů“ – válečků na šíři prstu. Výrobek se staví postupným kladením¹²⁹ hadů na sebe a vymazáváním vnitřní stěny nádoby.

¹²⁷ Vycházíme zde především z dokumentu *Souborů preventivně výchovných a vzdělávacích aktivit pro obviněné*, které jsou rovněž vhodné při práci s odsouzenými osobami. Tento dokument je zaměřen na realizaci aktivit malých skupin vězněných osob a byl vydán ředitelem Odboru výkonu vazby a trestu Vězeňské služby ČR v roce 2006. Část těchto podkladů slouží jako orientační návod pro vlastní realizaci výtvarných aktivit a technik.

¹²⁸ Hlínu při tomto postupu odsouzení zpracují a uhladí napřed v dlaních, aby nevznikaly trhlinky, a poté při držení v jedné ruce modelují pomocí prstů druhé ruky žádaný tvar. Postupují od středu zamýšleného předmětu ke krajům. Při této technice je třeba hlínu přivlhčovat např. houbičkou, neboť při stálém držení v rukou rychleji vysychá.

¹²⁹ Hadi se spojují vymazáváním vnitřní stěny, zpočátku po přiložení každého. Jako pomůcka ke stavbě slouží krabicová základna, která pomáhá udržet rovné vystavění nádoby.

Mezi další vhodné techniky patří *kresba* perem, dřívkem, pastelem, štětcem, fixem, tužkou; *malba* temperovými, vodovými, práškovými nebo akvarelovými barvami; dále se jedná o *modelování* rychleschnoucí hmotou, moduritem, pastelovou hmotou; *plastiku z papíru a fólií* - hlavy loutek, masek z papírové hmoty; v neposlední řadě pak *kombinované techniky*, do kterých se řadí koláže doplněné kresbou nebo malbou.

4.4 Estetizace vězeňského prostředí

Velký význam pro člověka, ať už v běžném životě nebo ve vězení, má estetický vliv prostředí, ve kterém žije, pracuje a ve kterém tráví většinu dne. Rovněž na něj působí barevné provedení, tvar, velikost nebo vkusnost daného prostředí. Téměř ve všech vězeňských celách, nejvíce pak v blízkosti osobního prostoru (lůžka), je patrná snaha o vlastní výzdobu a estetizaci nejbližšího prostředí odsouzených. Zpodobňují se zde určité hodnoty, přání nebo vzpomínky na blízkou rodinu ve formě vystavených fotografií. Estetizace českého vězeňského prostředí je srovnatelné s estetizací evropského vězeňského prostředí. V tomto smyslu by se dalo hovořit o společné problematice, která není stále dořešena a zůstává stále otevřenou otázkou v rámci celého evropského vězeňství.¹³⁰

Nutnost estetizace je přímo nezbytná, protože výchovná síla umění působí na všechny. Rozvíjí životního ducha a funguje jako povzbuzující stimul života, *podporuje vůli žít*, která bývá někdy ve vězení umlčena tíživou životní situací člověka.¹³¹ Obzvláště bývá oslabení této vůle vnímáno ze strany odsouzených pod vlivem samotného faktu uvěznění, výčitek svědomí nebo neutěšeného vězeňského prostředí, kde je omezeno působení jakýkoliv podnětů z venčí na minimum. Lze se proto domnívat, že výtvarná díla samotných odsouzených, dětí nebo handicapovaných spoluobčanů, která by byla vystavena ve společných vězeňských prostorách formou různých kreseb nebo maleb, by svým výtvarným a barevným působením pozitivně podpořila životní energii vězněného člověka a přiblížila jej částečně k pozitivním aspektům života na svobodě.

Výtvarné aktivity přináší do vězeňského světa nové zážitky a stimuly pro tvořivou činnost. Odsouzení většinou vnímají svou vlastní výtvarnou činnost jako vytržení z šedé

¹³⁰ Srov. HÁLA, J. *Úvod d o teorie a praxe vězeňství*, s. 154- 155.

¹³¹ Srov. JEBAVÁ, J. *Úvod do arteterapie*, s. 12.

reality vězeňského života. Ve svých myšlenkách většinou prožívají pozitivní pocity orientované na svou vlastní osobu nebo spojené s životem mimo vězení.

5 Vina

Do poslední teoretické kapitoly je záměrně zařazena problematika viny, protože otázky viny jsou rovněž součástí programů zacházení. Vynaložená snaha odborných zaměstnanců, kteří působí na odsouzené prostřednictvím psychologických aktivit, pohovorů a různých terapeutických činností, by měla vést odsouzené k uznání a přijetí viny. Nutno podotknout, že ne ve všech případech je tato snaha úspěšná.

Téma viny je významnou oblastí lidského života, je rovněž historicky podmíněno. S vinou úzce souvisí i svědomí, které je považováno za sídlo konceptu viny, je to soudce nemorálních činů a strážce morálního jednání. Ve svědomí člověk pocituje, co je správné a co nikoliv, aniž by tomu někdy rozuměl, proč se tak děje.¹³²

5.1 Výkon trestu a pocit viny

Zločin (trestný čin), vina a trest patří neodmyslitelně k sobě. Pocit viny by měl následovat po spáchání trestného činu, ale ne ve všech případech se dostaví. Odsouzení po svém uvěznění dostávají prostor a čas k tíživému zpytování svědomí a upřímnému přijetí viny a své vlastní odpovědnosti za spáchaný trestný čin. Při porovnání přístupu anglického a českého vězeňství k problematice viny dojdeme ke zjištění, že anglický systém vězeňství přikládá této problematice velký význam a důležitost. Naopak v českém systému vězeňství se někdy setkáváme s minimální interakcí ve smyslu nedostatečné komunikace s vězňnými osobami o otázce viny nebo odmítnutím spolupráce ze strany odsouzených.¹³³ Někteří odsouzení jedinci se pocity viny netrápí, tyto pocity předstírají nebo odmítají. Můžeme se rovněž setkat i s takovými odsouzenými, kteří hluboký pocit viny nikdy nezažili, i když se jedná o závažné trestné činy včetně deliktu vraždy.

Za klíčový problém v komplexním procesu resocializace bývá u odsouzeného jedince považováno vlastní sebepojetí, postoj k trestnému činu, včetně pocitu viny

¹³² Srov. KOCVRLICHOVÁ, M. *Vina*, str. 31.

¹³³ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, str. 42.

a motivace ke změně. Pokud odsouzený uzná svou vinu ze spáchaného deliktu, je to prvotní impuls pozitivní motivace ke změně chování.¹³⁴ Mezi žádoucí důsledky výkonu trestu patří vyrovnání se odsouzeného s pocity viny a umožnění mu dosažení odpuštění. Smyslem není, aby se cítil odsouzený lépe, ale aby se mohl snadněji adaptovat na normální běžný život po výkonu trestu.¹³⁵

5.2 Druhy viny

Je dané, že různé stupně viny souvisí i s různými druhy trestů a nelze je zaměňovat. Filosof Martin Buber rozlišuje vinu podle oblastí, kde se odehrává: jedná se o sféru právní, sféru svědomí a sféru víry. Odlišné dělení viny nacházíme u švýcarského lékaře Paula Tourniera, který rozlišuje např. vinu kvantitativní: „udělal jsem chybu“ a vinu kvalitativní: „jsem hříšný člověk“. Skutečnou vinu popisuje jako „vinu před Boží tváří“, jakožto skutečně rozdělený život s absencí uznání vlastních hříchů. Za falešnou vinu považuje takovou, kterou vyvolala společnost svými vnějšími tlaky.¹³⁶

Podrobněji se této problematice věnoval i německý filosof a lékař Karl Jaspers, který rozlišil následující typy viny. Prožívání *trestné - kriminální* viny je spojené s takovým činem, který člověk spáchal sám, nese za něj přímou odpovědnost a bude za něj soudem potrestán. Pocitu viny se v tomto případě může člověk zbavit až po odpykání daného trestu. Vina *morální* znamená lidské selhání, kdy člověk nepodniknul nic pro to, aby zabránil trestnému činu, postavil se zlu i za cenu osobních ztrát a rizik. Člověk nebude potrestán soudem, ale ví, že mravně pochybil. Pocity viny jsou vnímány před ostatními lidmi jako stud. Vina *transcendentální - metafyzická* souvisí s pocity provinění. Člověk je vůči zlu objektivně bezbranný, např. když jiní lidé trpí a on jim nemůže pomoci. Tyto pocity prožívají většinou lidé kultivovanější a citlivější, určitě se netýkají všech jedinců ve společnosti a souvisí s pocitem solidarity mezi lidmi. Vina *politická* zahrnuje činy státníků na základě příslušnosti k danému státu.¹³⁷

¹³⁴ Srov. NETÍK, K.; NETÍKOVÁ, D. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*, str. 61.

¹³⁵ Srov. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*, str. 17.

¹³⁶ Srov. KOCVRLICHOVÁ, M. *Vina*, str. 31.

¹³⁷ Srov. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*, str. 104.

5.3 Psychologické hledisko

Psychologický slovník samotný pojem viny neuvádí. Hovoří se spíše o „pocitu viny“, který je definován „jako subjektivně prožívané přesvědčení vztahující se k minulosti, v němž si jedinec myslí, někdy i nesprávně, že něco zavinil, trpí výčitkami svědomí a očekává trest“.¹³⁸

Podle psychologa Sigmunda Freuda, který se zabýval strukturou osobnosti, je to superego, které Freud definuje jako moralizující sílu v osobnosti, založenou na principu dokonalosti. V případě, že je superego málo rozvinuté, lidé cítí málo viny i po velkých mravních přestupcích; naopak hodně rozvinuté superego náleží perfekcionistům.

Vývoj osobnosti člověka je podle německého psychologa E. H. Eriksona vázán na biologické, společenské, kulturní a historické faktory. Podle něj každému životnímu stupni vývoje odpovídá určitý základní psychologický konflikt, který musí jedinec vyřešit. Po jeho vyřešení dosahuje dané ctnosti a pokračuje v celoživotním rozvoji osobnosti. E. H. Erikson rozlišuje tyto stupně vývoje do osmi životních etap (teorie *osmi věků člověka*).¹³⁹ Ve třetí fázi vývoje tj. v předškolním věku se formuje zdravé nebo nezdravé svědomí s pocity viny. Toto stádium je charakterizováno ve vztahu iniciativa versus vina. Erikson nazývá toto období „oidipským“ a jeho význam spatřuje v ustanovení citu pro morálku.¹⁴⁰

V některých situacích obviňují lidé sami sebe formou obrácení agrese proti vlastní osobě. Svoje pochybení chápou jako ukazatele negativních vlastností či hříšnosti. Danou situaci vnímají tak, že nebyli potrestáni zvenčí, tak trestají sami sebe, nebo se vykupují, pokoušejí se odčinit vinu. Sklony k takovému jednání mají většinou lidé, kteří byli přísně vychováni. Někdy se člověk vyhne trestu tím, že svalí neprávem vinu na druhé nebo na vnější objektivní podmínky např. na rodinu ve smyslu: „já za to nemůžu, že jsem měl takové rodiče“. Jedná se o tzv. projekci, kdy člověk připisuje své vlastní nedostatky druhým lidem. Typickým příkladem jsou některé výmluvy delikventů: „kradou všichni, záleží jen, koho chytí“, alkoholiků: „všichni pijí“

¹³⁸ HARTL, P. *Psychologický slovník*, str. 146.

¹³⁹ Erikson předpokládá celoživotní vývoj jedince, těchto osm vývojových fází pokrývá celý život člověka. Jsou to: 1. (do 1 roku) Důvěra versus nedůvěra, 2. (1-3 roky) Autonomie versus stud, 3. (3-6 let) Iniciativa versus vina, 4. (6-12 let) Píle versus podřízenost, 5. (12-19let) Identita versus zmatení rolí, 6. (20-25 let) Intimita versus izolace, 7. (26-64 let) Plodnost versus stagnace, 8. (65 - smrt) Integrita ega versus zoufalství.

¹⁴⁰ Srov. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*, str. 210, 263.

nebo neurotiků: „dělají to všichni“; tuto techniku používají osoby, které byly často až nepřiměřeně trestány, které se snaží vyhnout trestu nebo trest zmírnit.¹⁴¹

5.4 Teologické hledisko

Rozdílné pojetí viny nalezneme u různých náboženských systémů. Východní náboženství chápe vinu jako *cosi*, co je přeneseno z minulých životů a co se projevuje v tomto životě jako utrpení. Postižení nebo žebrající lidé jsou ze strany společnosti vnímáni s minimálním sociálním cítěním.

V křesťanské tradici je primárním ukazatelem desatero, které kromě třech přikázání upravuje mezilidské vztahy a je považováno za mravní minimum nebo minimální mravní kodex, který ochraňuje významné lidské hodnoty. V náboženství se setkáváme s otázkou viny vždy ve spojitosti s hříchem. Hříchy se člení na smrtelné, závažné a méně závažné. Vědomí viny je velmi důležité, protože umožňuje člověku uvědomit si a rozpoznat dobro a zlo. Žádoucí by bylo, aby pocit viny a vědomí viny vystupovaly ve vzájemném vztahu. Někdy člověk pocítuje pocit viny tam, kde k tomu není důvod, a naopak z patologického hlediska delikvent nepocítuje žádnou vinu tam, kde by jí pocítovat měl.

Pro mnoho lidí dnešní moderní sekularizované společnosti představuje velký problém mluvit o vině a hříchu. Možná, že se vytrácí pocit vnímat a přiznat si své lidské selhání, chyby a nekorektní jednání, kterého se člověk dopouští při porušování právních, sociálních nebo společenských norem. Chybí zde často vědomí určitého transcendentálního přesahu a spojitosti s Bohem. Papež Pius XII. se k otázce hříchu a viny vyjádřil slovy: „*Hříchem naší doby je ztráta vědomí hříchu*“¹⁴². Někdy bývá vina jednotlivce přesouvána na společnost, ale kolektivní vina neexistuje, je to vždy vina jednotlivce.¹⁴³

5.5 Vina u odsouzených žen

V této části práce vyjdeme z výsledků výzkumu konaného v opavské věznici v letech 2007-2009, který byl zaměřen na ženy ve výkonu trestu odnětí svobody a jejich pojetí

¹⁴¹ Srov. ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*, str. 203.

¹⁴² *Život z víry. Překlad katechismu pro dospělé*. České Budějovice: TF JU, 2005. ISBN 80-7040-809-X, str. 55.

¹⁴³ Srov. tamtéž.

hodnot a viny na základě vyplnění testu smysluplnosti života. Ženy byly rozděleny do skupin podle typu trestné činnosti (majetkové, násilné), podle faktu, zda byly ve výkonu trestu poprvé či opakovaně a podle zařazení do nástupního oddělení nebo standardního oddělení výkonu trestu. Výzkum byl konzultován s PhDr. Miluší Urbanovou, CSc., která prací s odsouzenými zasvětila svou profesní kariéru a je řazena mezi přední odborné specialistky na forenzní psychologii.

Z výsledku výzkumu je patrné, že ženy odsouzené poprvé za majetkovou trestnou činnost se v průběhu výkonu trestu zamýšlí a přehodnocují svůj život, často si uvědomují, co je pro ně důležité a co se jeví jako vysoce smysluplné v rámci jejich života. U recidivujících odsouzených žen za majetkovou trestnou činnost bylo zjištěno, že si samy pravděpodobně natolik zracionalizovaly svou trestnou činnost, že ji již většinou nepokládají za morálně závadnou. Samy sebe uklidňují často tím, že nikomu neublížily a dnešní společnost je dost bohatá, takže těch pár krádeží, které provedly, vlastně ani nestojí za řeč. Pocit empatie vůči poškozeným se postupně u těchto žen vytrácí opakováním jejich trestné činnosti.

Výsledky výzkumu ukázaly, že recidivující odsouzené ženy za majetkovou trestnou činnost potřebují odlišný přístup než ženy odsouzené za násilnou trestnou činnost. U poprvé odsouzených žen za násilnou trestnou činnost se považuje za neoptimálnější pro práci s vinou období v nástupním oddělení, kdy jsou některé připraveny vinu uznat a pracovat s ní. Tím je myšleno navázání terapeutického vztahu s vězeňským psychologem a s jeho pomocí se pokusit dokončit tzv. cestu vnitřního uzdravování. V opačném případě může dojít k „ustrnutí“, který se může projevit ve formě patologického způsobu chování. Podle pátera Esiasse Velly, který se prioritně zabývá tématem vnitřního uzdravení a osvobození, ženy prožívají v nástupním oddělení čtvrtou fázi usmiřování.¹⁴⁴

Recidivující odsouzené ženy za násilnou trestnou činnost vyžadují specifický přístup. Projevují se jako skupina na pokraji depresivního stavu se ztrátou smyslu života, negativním postojem k sobě a ke svému trestnému činu. Tyto ženy většinou prožívají pocity sebeobviňování a obviňování, nachází se v bludném kruhu, ze kterého se často samy neumí vymotat. V tomto případě je už zapotřebí speciální pomoc odborníků. Ženy náleží ke skupině odsouzených, které svým způsobem bojují ve vězení

¹⁴⁴ 1. Fáze - popírání skutečnosti; 2. Fáze - hněv, příčinu svého vzteku díky projekci v druhých; 3. Fáze - smlouvání; 4. Fáze - deprese, přichází sebeobviňování, sebelítost; 5. Fáze - přijetí druhého, uznání vlastní chyby, následuje krok ke smíření a odpuštění.

o přežití a nemají příliš času a možností se zabírat svými vlastními pocity. Dochází u nich k potlačování vlastních pocitů, včetně pocitu viny, vytrácí se víra, že ještě někdy zvládnou normálně žít, a prohlubuje se pocit beznaděje. Upevňují se zde patologické způsoby a projevy chování, které umlčují hlas svědomí v roli nejvyššího soudce morálních a nemorálních činů.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Srov. KUŠNÍROVÁ, H.; ČERMÁK, P.; SOUKUP, T. Vina a smysl života u odsouzených žen. *České vězeňství*, 2011, roč. neuveden, č. 4, s. 18-19.

PRAKTICKÁ ČÁST

6 Vazební věznice České Budějovice

Vlastní dlouhodobější didaktický projekt byl realizován ve Vazební věznici České Budějovice a probíhal přímo v prostorách specializovaného oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné odsouzené ženy. Nejprve představím samotnou vazební věznici a specializované oddělení pro odsouzené ženy, do kterého jsou zařazeny ženské delikventky z důvodu invalidity nebo důchodového věku. Poté se zaměřím na samotný projekt s názvem „Kordelie“ a popíši jednotlivé výtvarné a vzdělávací aktivity orientované na pozitivní rozvoj osobnosti u odsouzených žen.

Vazební věznice České Budějovice se nachází v centru metropole jižních Čech, je umístěna v budově bývalého justičního paláce spolu s krajským soudem (viz *Příloha IV*). Věznice je profilována jako vazební a současně slouží také pro výkon trestu odsouzených jedinců, kteří byli zařazeni do výkonu trestu odnětí svobody skupiny B (s dozorem). V prostorách vazební věznice se pohybují odsouzení organizovaně pod dozorem zaměstnance vězeňské služby, výjimku tvoří odsouzení jedinci v rámci plnění svých pracovních úkolů uvnitř vazební věznice. Ubytovací kapacita vazební věznice je stanovena pro 281 vězňených osob, z toho pro 129 obviněných a 152 odsouzených osob. Vazební věznice České Budějovice je věznicí nástupní, z tohoto důvodu je pro přímý výkon trestu odnětí svobody učeno 106 míst pro kmenové odsouzené. Zbývající část kapacity pro výkon trestu naplňují odsouzení, tzv. in transit – tedy ti, kteří po nástupu do výkonu trestu čekají na rozhodnutí soudu, ve které věznici trest vykonají, nebo ti, kteří přijíždějí z jiných věznic za účelem soudního jednání nebo z důvodu účasti při nezbytných vyšetřovacích úkonech.¹⁴⁶

6.1 Atmosféra vězeňského zařízení

Každé vězeňské zařízení má svou určitou atmosféru, která je ovlivňována samotnými odsouzenými, ale i veřejností nebo médii, jejich postoji, pocity a přesvědčením. Veřejnost si utváří představu na základě první zkušenosti získané při jednání s vězeňským personálem, proto má kvalita personálu mimořádný význam pro všechna

¹⁴⁶ Srov. KÁPLOVÁ, V. Vazební věznice České Budějovice. *České vězeňství*, 2011, roč. neuveden, č. 4, s. 25.

vězeňská zařízení. Pověst vazební věznice je tvořena řadou aspektů, které posuzují samotní odsouzení: především přísnost dodržování režimu a kázně, přístup a jednání vězeňského personálu, kvalitu stravy nebo lékařské péče. Ze strany nekriminální veřejnosti se jedná o názory a postoje lidí, kteří sami ve vězení nebyli, ale ve výkonu trestu pobýval někdo z jejich blízkých osob; pověst daného penitenciárního zařízení může ovlivnit i zkreslená prezentace médií.¹⁴⁷

6.2 Oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné ženy („TPN“)

Jak již napovídá samotný název, do tohoto oddělení jsou umístovány ženy invalidní nebo v důchodovém věku. Celková kapacita specializovaného oddělení je pro 10 odsouzených osob. Provoz byl zahájen 8. 3. 2012. Ženy byly na oddělení TPN Vazební věznice České Budějovice převedeny z Věznice ze Světlé nad Sázavou z kapacitních důvodů (v této době měly již část trestu za sebou). Počet odsouzených žen se v průběhu roku měnil a po vyhlášení amnestie prezidentem Václavem Klausem k 1. 1. 2013 se radikálně snížil o celou polovinu. Oddělení je stavebně řešeno obdobně, jako jiné běžné ubytovny pro výkon trestu odnětí svobody. Tvoří ho jednotlivé ložnice odsouzených žen, společenská místnost, hygienické zázemí, posilovna. V rámci tohoto oddělení se odsouzené ženy mohou volně pohybovat v době od budíčku do večerky. V noci jsou v ložnicích (každá má vlastní WC a sprchový kout) uzamykány. Oddělení TPN má stanovená pravidla, odpovídající specifické této konkrétní skupiny, akceptující skutečnost, že jsou zde osoby trvale pracovní nezařaditelné (z důvodu věku či zdravotního omezení). Oddělení TPN žen se řídí specifickými pravidly a zvláštním režimem oproti standardním oddělením výkonu trestu (viz. *Příloha V*).

6.3 Odsouzené ženy z oddělení TPN v rámci projektu

Na základě uděleného písemného souhlasu od odsouzených žen, mohu uvést některé osobní informace o samotných odsouzených, které se zúčastnily dlouhodobějšího didaktického projektu. V této části práce budu vycházet z ústních a písemných výpovědí žen.

Nejprve bych představila ženu R. V. (68 let), starobní důchodkyni. Do vězení se dostala za majetkovou trestnou činnost, ve výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) je

¹⁴⁷ Srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 102-104.

poprvé, nejvyšší dosažené vzdělání má středoškolské (ekonomická škola s maturitou), získala také výuční list v oboru kadeřnice. Je vdaná, má dvě dospělé děti a pět vnoučat (všichni studují na vysokých školách). Mezi její zájmy patří pletení, šití a háčkování. V běžném životě žije v harmonickém vztahu se svým manželem, se kterým udržuje i písemný kontakt.

Odsouzená B. V. (70 let), starobní důchodkyně, byla odsouzena za majetkovou trestnou činnost, ve VTOS je poprvé, nejvyšší dosažené vzdělání středoškolské s maturitou. Svě vzdělání si doplnila o kurzy účetnictví a individuálně se snaží věnovat výuce anglického jazyka. Mezi své zájmy řadí bruslení, lyžování, sport a čtení. Má jednoho syna, který žije se svou rodinou v zahraničí, udržují spolu pravidelný písemný kontakt a po výkonu trestu si přeje žít s jeho rodinou v cizině. Vdaná nebyla a za nejdůležitějšího člověka ve svém životě považuje svou vnučku.

Odsouzená B. M. (61 let), starobní důchodkyně, odsouzena za majetkovou trestnou činnost, ve VTOS je poprvé. Má dokončené základní vzdělání. Mezi její zájmy patří šití, pletení a háčkování. Je vdaná, má dvě dospělé dcery, pět vnoučat a jedno právnoúče. Po výkonu trestu se vrátí domů ke své rodině, která je pro ni „nadevše“.

Odsouzená R. M. (47 let), romská žena v invalidním důchodu, do vězení se dostala za násilnou trestnou činnost, ve VTOS je poprvé. Bez vzdělání, neumí číst ani psát. Po úrazu se projevila snížená mentální úroveň a zhoršil se jí sluch. Je vdovou, má čtyři děti - dcery, z toho jsou tři nezletilé dcery v dětském domově a čtvrtá je vdaná. Mezi její zájmy patří zpěv a tanec. Přítel si našla ve vězení. Po výkonu trestu bude nejprve u své rodiny (matky a bratra), poté by chtěla bydlet na ubytovně.

Recidivující odsouzená S. H. (33 let), v invalidním důchodu, odsouzena za majetkovou trestnou činnost, ve vězení je již po několikáté, ale dle jejího vlastního vyjádření: *„Ještě nikdy jsem neseďela na tak dlouhou dobu, vždy to byly jen měsíce...“* Je zároveň nejmladší odsouzenou ženou na oddělení TPN. Nejvyšší dosažené vzdělání je SOU v oboru kadeřnice. Neví, co by zařadila mezi své zájmy, vzpomněla si, že má ráda parfěmy. Je svobodná, bezdětná a sama popisuje svoji rodinu jako neúplnou a nefunkční. Písemný kontakt s rodinou neudrzuje, z důvodu nezájmu ze strany matky.

Uložený trest u odsouzených žen na oddělení TPN se pohybuje v rozmezí dvou až šesti let. Některým ženám byla část trestu až o 1 rok snížena v důsledku vyhlášené amnestie v lednu 2013. Mimo jiné tři ženy čekají netrpělivě na polovinu trestu a spoléhají na to, že soud v roce 2014 vyhová jejich žádosti o podmíněčné propuštění. Další odsouzená žena čeká na standardní konec trestu a poslední ženě bylo soudem

zamítnuto podmíněčné propuštění, tedy na základě této skutečnosti si bude muset žena vykonat trest v celé délce až do roku 2015.

Z výše uvedených údajů mohu konstatovat, že se jedná o velice různorodou skupinu, hlavně z hlediska věku, dosaženého vzdělání a zájmů.

6.4 Filozofie vlastního didaktického projektu „Kordelie“

Při výběru samotného názvu a určité filozofie didaktického projektu jsem se nechala inspirovat Shakespearovým dramatem Král Lear. V rámci projektu jsem se prioritně zaměřila na skryté hodnoty, moudrost a metafory obsažené v příběhu.

Možná je příběh krále Leara někdy i naším příběhem: Neodehrávají se někdy v našem vnitřním světě intriky, komedie, dramata, větší nebo menší vítězství, prozření nebo snad i osvícení v souvislosti s naší pomyslnou slepotou? Nevidíme někdy jen to, co vidět chceme, zatímco skutečný význam nám zůstává skrytý? Nepotřebujeme někdy v životě zažít hlubokou bolest nebo ztrátu, abychom konečně procitli? Není dnešní doba poznamenána také určitou slepotou jako král Lear na počátku svého příběhu?

Prioritou tohoto dramatu je ústřední myšlenka „cesty nesprávné volby“ řešení problémů. Král musí dosáhnout moudrosti, aby prozřel. Tvůrčí utrpení nespočívá v hledání viníků a obětí, ale zahrnuje přijetí všeho, co nám přijde do cesty, i když se jedná o záležitosti, které nechceme a které bychom si nikdy sami dobrovolně nezvolili. Příběh krále Leara je tragický, ale nám otevírá pohled na „hodnoty onoho skrytého“. Není tak úplně bez naděje a usmíření. Poskytuje nám zároveň popis všudypřítomné nespokojenosti, která doprovází moderní život na každém kroku, ale i recept, jak se oné nespokojenosti zbavit. Příběh krále Leara by se dal rovněž chápat jako příběh dnešní doby...¹⁴⁸ (celý příběh Krále Leara viz. *Příloha VI*).

6.5 Didaktický projekt „Kordelie“

Nejvznešenější postavou celého příběhu je nejmladší dcera krále Leara Kordelie, která mě inspirovala pro samotný název projektu „Kordelie“. Pro tento název jsem se rozhodla ze tří důvodů: 1) Jednalo se o ženu; 2) v příběhu krále Leara představuje kladnou postavu, která je upřímná, nepřetvařuje se, není zlá, chamtivá, nebojí se a

¹⁴⁸ Srov. JOHNSON, A, R; RUHL, M, J. *Knihy o spokojenosti*, s. 31-39.

nepodvádí; 3) v tomto smyslu můžeme postavu Kordelie chápat jako pozitivní psychologický symbol či kladný životní vzor pro odsouzené ženy.

Svůj projekt jsem postavila na čtyřech základních pilířích: na **čtyřech „P“**: **p**ozitivním přístupu, **p**ozitivní životní filozofii, **p**říjemné atmosféře a **p**ochvale. Činnosti projektu byly rozděleny do osmi bloků po třech hodinách. V rámci daných aktivit jsem se vždy snažila o určitou komplexnost, kdy daná činnost navazovala na besedu nebo audio program. Zároveň jsem se snažila dané téma předložit i v knižní podobě, aby mohlo být k dispozici ženám na oddělení TPN, a také vždy k danému tématu poskytnout co nejširší informace např. z oblasti etické, sociologické, historické nebo regionální atd. Snažila jsem se o propojení praktických činností s hodnotovou oblastí se zaměřením na kreativitu, vlastní rozvoj osobnosti, sebepoznání a rozvoje takových kompetencí, které by odsouzené mohly uplatnit i v běžném životě a zároveň by byly pro ně zajímavé a atraktivní.

Při výběru vhodných metod jsem čerpala z přístupů vzdělávání pro dospělé, které jsou uvedeny v knize s názvem *Vybrané problémy andragogiky*. V rámci projektu jsem některé činnosti doplnila čtenou přednáškou, kdy bylo zapotřebí seznámit odsouzené ženy s doslovným zněním textu, a dále přednáškou s diskusí, která byla vhodná k získání komunikačních kompetencí a schopností argumentace. Snahou bylo také podpořit stimulační funkci ve smyslu vlastní aktivity, rozvoje zájmů, potřeb a schopností odsouzených žen hlavně v oblasti praktických činností, podpora samostatnosti, týmové spolupráce, prosociálního chování a zamyšlení se nad současnými problémy společnosti a vlastním životem. Ženy jsem po každé aktivitě vedla i k jisté sebereflexi vlastní činnosti. Každý tříhodinový blok jsem doplnila životními moudry nebo příběhy s filozofickým podtextem.

Před samotnou realizací projektu, bylo nutné získat povolení a souhlas ředitelky vazební věznice, vedoucího výkonu vazby a trestu, vedoucího oddělení vězeňské stráže a speciálního pedagogického pracovníka. Dále následovaly povolení pro vnesení DVD disků, získání souhlasu s pořízením fotografií a v neposlední řadě souhlasy samotných odsouzených žen s užitím některých osobních údajů a fotografií v rámci diplomové práce.

Před zahájením samotného projektu jsem konzultovala vhodnost daných aktivit se speciálním pedagogem Mgr. Vladem Horváthem a vychovatelkou oddělení TPN Mgr. Petrou Rehákovou. Ze strany speciálního pedagoga nebyla doporučena aktivita zaměřená na tvorbu mandal z důvodu věku u odsouzených žen. Mandaly u osob

v seniorském věku by mohly způsobit i negativně psychický stav a vyvolat některé problémy, které zatím zůstávají skryté. Naopak jako vhodné aktivity oba pedagogové označili koláže na téma rodinných hodnot a práci s keramickou hlinou, kdy bylo doporučeno vlastní ruční zpracování spíše než technika vykrajování z plátů. Postupně jsem získávala také informace o jednotlivých odsouzených ženách a fungování oddělení TPN, kde jsem byla v rámci projektu poprvé, protože má náplň práce a pracovní zařazení odpovídá odlišnému oddělení ve věznici, než je oblast výkonu trestu.

Cíle projektu jsem stanovila tak, aby byly v souladu s účelem výkonu trestu. Jednalo se o rozvoj kompetencí a činností zaměřených na osobnostní rozvoj a pozitivní myšlení u osob ve výkonu trestu. Pojetí životních situací bez únikových a agresivních reakcí, adekvátní hodnotový systém v životě člověka, osvojení si dovedností v rámci výtvarného projevu, ale také rozšíření povědomí v oblasti etiky a sociologie. Projekt se zakládal na dobrovolnosti a souhlasu všech žen, že se projektu chtějí zúčastnit.

Při prvním setkání speciální pedagog svolal všechny odsouzené ženy na kulturní místnost oddělení TPN, kde mě představil. Já jsem ženám předložila své plány o teoretických i praktických aktivitách a nápady na výtvarné činnosti (koláže, práce s hlinou nebo práce s přírodními materiály). Zároveň jsem jim vysvětlila, že se jedná o aktivity v rámci diplomové práce a že účast je dobrovolná. Položila jsem ženám otázku, zda se chtějí zúčastnit daného projektu, který by měl být pro ně určitým přínosem a obohacením, ale zároveň jsem je upozornila, že se jedná o aktivní účast se zaměřením na kreativní myšlení a výtvarnou tvorbu. Po názoru R. V. (68) „*No, to dopadne, jestli budeme kreslit.*” jsem byla připravena i na situaci, kdy ženy nebudou souhlasit s účastí na projektu a já se budu muset pokusit oslovit jinou skupinu vězňených osob. Po počátečních oboustranných rozpacích, kdy jsem nevěděla co mohu od žen očekávat a ony zase ode mě, se vyjádřila B. V. (70) takto: „*Tak holky, proč bychom to nezkusily?*” a R. V. (68): „*Tak do toho půjdeme, aspoň nám to tady rychleji uteče.*” S. H.(33): „*Nejvíce jsem zvědavá, co se bude dělat s hlinou*”.

Po odsouhlasení účasti na didaktickém projektu, jsem ženy požádala o představení a křestní jména a pustily jsme se do úvodu k první aktivitě, která musela být rozdělena na teoretický a praktický blok z časových a organizačních důvodů.

6.5.1 Teoretická část na téma rodiny a rodinných rčení

Téma: Rodinné vztahy a hodnoty, rodinná rčení a postavení rodiny v našem životě

Vlastní realizace: Seznámení s první aktivitou zaměřenou na problematiku rodiny a rodinných vztahů. Beseda na téma současné rodiny spojená s teoretickou přípravou na tvorbu koláže „rodinného erbu“.

Zjistila jsem, že ženy mají bohaté zkušenosti s tvorbou koláží, jelikož jsou náplní jejich terapeutických sezení s odbornými zaměstnanci. Z tohoto důvodu jsem se prioritně zaměřila na přednášku spojenou s diskusí na téma rodinných hodnot, významu rodiny v dnešní době, porovnání tradiční a moderní rodiny, objasnění gender pohledu a vysvětlení některých souvisejících pojmů (viz *Příloha VII*). Odsouzená B. V. (70) se k tématu rodiny vyjádřila takto: „*Detailní rozhovory o rodině do vězení nepatří, např. jak se chovám doma a oni ke mně, odmítla bych takovou skupinovou aktivitu, když bych měla pocit, že by mi narušovala soukromí.*“ Ženě jsem vysvětlila, že se jedná o představení rodiny, nikoli o detailní popisy osobních vztahů v rodině.

Vzhledem k faktu, že první aktivitou měla být praktická činnost: koláž na téma „rodinný erb“, ale ženy na oddělení nedisponovaly potřebnými pomůckami a také potřebovaly více času na promyšlení a vyhledání vhodných obrázků, tak jsem samotnou praktickou realizaci aktivity přesunula do dalšího bloku. V rámci diskuse o rodině byl zadán také úkol na přemýšlení, uvědomění si pozice vlastní rodiny a určité rodinné atmosféry, která se na člověka přenáší a ovlivňuje ho i v celém jeho dalším životě.

Rodinná rčení

Motivace: Každý z nás si určitě vzpomene na rčení, které mu rodiče či prarodiče doma neustále opakovali. U frází se pokuste napsat osobu, která ho nejvíce užívala. Zkuste se také zamyslet nad tím, co můžeme pochopit z těchto rčení.

Časová dotace: Tři hodiny

Cíl: Rčení rodiny mají často na rodinné příslušníky určitý vliv. Můžeme nahlédnout to, co je v rodině zaběhnuté, a zda to, co jsme doma slýchávali, nás nějakým způsobem ovlivňuje. Půjde o jakýsi náhled do rodinné atmosféry. Dalším cílem je teoretická příprava na tvorbu koláže „rodinných erbů.“

Příklad: Nejužívanější fráze či rčení užívané v rodině mohou být veselé, příjemné, ale i nepříjemné. Např. „Co si budou lidé myslet?“; „To je snad jasné, že jedna a jedna jsou dvě!"; „Já jsem ti to říkala!“

Úkol navíc (dobrovolný): Pokuste se vymyslet motto, které by charakterizovalo Vaši rodinu, např.: *pozitivní pojetí*: rodina je oáza v poušti; *negativní pojetí*: rodina je prázdná nádoba.

Sebereflexe: Pokuste se zhodnotit vlastní činnost (např. své pocity, nebo obtížnost zadané aktivity).

Ženy, zaujala zmínka o křestních jménech, kdy rodina určuje totožnost dítěte, která může souviset s výběrem a volbou jména, na základě jakési tradice a významu jmen. S tímto tématem bývá často spojována i symbolika dne narození a příslušné znamení zvěrokruhu. Po vzájemné domluvně jsem přislíbila knihy o původu jmen *Průvodce našimi jmény* a knihu: *Jak se bude vaše dítě jmenovat?*, ze kterých by mohly odsouzené ženy čerpat i při tvorbě koláží. Dále symboliku s jednotlivými dny narození a knihu od Dagmar Kludské: *Velká hra znamení*. Aktivitu jsem ukončila fejetonem pro ženy „*Svých deset procent životního prostoru*“ (viz *Příloha VIII*).

6.5.2 Praktická část: tvorba koláží

Druhou praktickou výtvarnou činnost jsem zahájila úvodním uvítáním, předala jsem slíbené knihy, zajistila podpisy a souhlasy s fotografováním vlastních výtvarných produktů odsouzených žen. Dále byla nutná operativní změna dohodnutého termínu třetího bloku didaktického projektu z důvodu naplánovaných extramurálních aktivit, na které se odsouzené velice těšily. Po vyřízení všech organizačních záležitostí jsme mohly přejít k samotným aktivitám. Neodpustila jsem si otázku na ženy, zda je za dobu, kdy jsme se neviděly, něco potěšilo nebo jim udělal někdo radost, nebo zda se za něco pochválily. Recidivující odsouzená S. H. reagovala slovy: „*To je blbost se chválit sama sebe a nic mi radost neudělalo*“. Ostatní prvotrestané ženy byly pozitivně naladěné, dvěma odsouzeným ženám udělal radost dopis a R. M. (47) navíc pochválily ostatní ženy za úklid. Zbylé dvě odsouzené prožívaly pocit radosti z návštěvy svých blízkých, odsouzená B. V. (70) se vyjádřila, že se chváli každý den: „*Mám to z domova, tatínek mě vždy postavil před zrcadlo se slovy, řekni to té paní do toho zrcadla a vždy s ní všechno probírej*.“

Reakce negativně zaměřené S. H. (33), zároveň nejmladší vězněné ženy, mě vedla k tomu, že jsem jí věnovala při všech dalších aktivitách trochu větší pozornost než ostatním, vybízela jsem jí nedirektivním přístupem k větší aktivitě a směřovala ji k přehodnocení negativních postojů. Záměrně jsem jí zadala jednoduchý úkol očíslovat

přinesené materiály k aktivitám, za splnění jsem jí poděkovala a pochválila před celou skupinou za rychlé splnění zadaného úkolu.

Koláže na téma „rodinný erb“

Téma: Tvorba koláže s tématem rodiny a její základní charakteristiky

Cíl: Rozvoj kreativity, samostatného myšlení, představivosti a sebevyjádření. Uvědomit si své vlastní chování, vztahy, hodnoty a historii vlastní rodiny.

Motivace: Každý z nás je členem nějakého rodu (rodiny), který má svou historii a tradici. Pokuste se vytvořit rodinný erb (rodový erb), který by rodinu, co nejvíce vystihl. Můžete vycházet i z oblasti, ze které rodina pochází a původu svého křestního jména nebo typických činností, které se přenáší z generace na generaci.

Časová dotace: tři hodiny

Pomůcky: Lepidlo, čtvrtka, pastelky nebo vodové barvy, nůžky a časopisy

Instrukce: Z druhé strany rodinného erbu uveďte nejužívanější rčení rodiny, které se vám vrylo do paměti, a důvody, které vás vedly právě pro toto vyjádření.

Příklad: Rodina pochází z jižních Čech (symbol vody, rybníku nebo ryby), dědeček byl truhlář, tatínek byl truhlář (symbol dřeva), původní význam křestního jména znamená „vládce domu - domova“ (symbol domu). Rodina žije na vesnici (symbol traktor, vesnické stavení) atd.

Sebereflexe: Od druhé aktivity jsem vlastní zhodnocení řešila mini-dotazníčky, které jsem ženám rozdala vždy po skončení dané činnosti.

Položila jsem odsouzeným ženám otázku: *„Kdo je pro vás ve vaší rodině nejdůležitější?“* Všechny ženy odpověděly, že nejdůležitější jsou děti, kromě S. H. (33), která je zatím bezdětná a svobodná. Odpověděla jsem jim: *„Nejdůležitější člověk v rodině i na světě jste vy, ne děti ani partner, ale vy, a pokud budete chtít cokoli na sobě i v životě změnit, musíte začít vždy samy u sebe. Samozřejmě, že vše souvisí s vlastním pozitivním pojetím - většina lidí si neumí vážít sebe samých a mnohdy si ani neuvědomují svou vlastní cenu.“*

Vlastní zpracování rodinných koláží odsouzených žen (viz Příloha IX)

„Domov není místo, kde bydlíš, ale kde ti rozumějí.“ (citát z koláže odsouzené R. V. od Christiana Morgensterna)

B. V. (70) Ve své koláži ztvárnila svou rodinu, která pochází z venkova, své rodiče a čtyři sourozence. Všichni bydleli u babičky na statku, kde měli i velké hospodářství,

poté jim byl majetek zabaven v režii minulého režimu a přestěhovali se do Prahy. Je pro ni velice důležitá vnučka, trochu je z koláže patrná averze ke všemu organizovanému a vynucenému bývalým režimem. Svou rodinu popisuje jako velkou, ve které se prolínaly různé pracovní profese. Ve vězení jsou koláže jejím koníčkem, hlavně při tvorbě různých přání pro svou rodinu i ostatní odsouzené. **Rodinná rčení** - tatínek: „*Chovej se tak, jak chceš, aby se okolí chovalo k tobě.*“; maminka: „*Co tomu řekne okolí, jak zase vypadáš?*“

S. H. (33) V koláži ztvárnila svou matku v podání Veroniky Žilkové, sebe a své tři otce, se kterými vycházela prý dobře. Takto chápe i svůj dosavadní život, ona, matka a tři muži. Koláž tvořila s neutrálním pocitem a rodinu popisuje jako nefunkční a neúplnou.

Rodinná rčení: Používala nejvíce máma: „*Ty jsi blbá jako sedm kilo tvarohu!*“

R. M. (47) S popisem koláže jí pomohla odsouzená R. V. (68). Ve své koláži ztvárnila svou početnou romskou rodinu, maminku, tatínka, čtyři vlastní děti, sestru, švagra, jejich děti, sebe i svého zesnulého manžela. Houslový klíč symbolizuje hudební a pěvecké nadání celé rodiny. Koláže dělá ráda a z aktivity má hezký pocit.

B. M. (61) Její rodina pochází z Moravy, proto zařadila do své koláže vinný sklep a hroznové víno, které pěstuje rodina od nepaměti a představuje symbol moravského kraje. Dále jsou to koně, které chovali - otec je prý velmi miloval. Ostatní fotografie na koláži představují rodiče, její vlastní rodinu a pravnouče. „*Všechny velmi miluji a oni mě.*“ **Rodinná rčení** - tatínek: „*Bez práce nejsou koláče.*“; maminka: „*Já jsem ti to říkala!*“ Dané fráze považuje za pravdivé a z činnosti má dobrý pocit.

R. V. (68) Ve své koláži ztvárnila prarodiče, rodiče, děti, sebe s manželem a vnučka, který drží zeměkouli jako symbol poznání a cestování. Rozvětvený strom v koláži symbolizuje větve celé rodiny. Vyzdvihla hlavní znak své rodiny, celek, soudržnost zodpovědnost - nikdo se u nich v rodině nerozvedl. Na prvním místě byly vždy děti a jejich harmonická výchova, na které se podíleli oba partneři. **Rodinná rčení** - tatínek: „*Bez práce nejsou koláče.*“ Sama žádné rčení nepoužívá, nejsou pro ni důležité. **Motto:** *Jeden za všechny, všichni za jednoho, celá rodina je pro mne jedno slovo domov.*“ Aktivitu hodnotí velmi pozitivně, při vzpomínce na rodinu prožívala příjemné pocity a vědomí důležitosti rodinných vztahů, zejména v situaci, kdy se člověk ocitne ve vězeňském prostředí, kde má podpora rodiny velký význam a pozitivně působí na psychiku samotných vězňenských osob. Koláž měla velmi rychle hotovou, jak sama uvádí: „*Šlo to z mého vnitřního já.*“

Mé vlastní zhodnocení

Rodinné erby zpracovaly ženy v rámci svých možností a schopností. Odsouzená R. V. (68) jako jediná vypracovala i dobrovolný úkol motta rodiny a pomohla zároveň při tvorbě koláže i R. M. (47), která neumí číst ani psát (snaha ze strany pedagogických pracovníků naučit odsouzenou alespoň svůj podpis se ukázala jako marná, protože ve velice krátkém časovém úseku - jedné hodiny zapomíná tvar daného písmene; tuto neschopnost učení pravděpodobně způsobil úraz hlavy, po kterém se projevilo zhoršení myšlení, chápání i sluchu).

Z popisu a vlastního zpracování koláží jsou patrné intelektuální rozdíly jednotlivých odsouzených žen, jejich vnímání soudržnosti a významu rodiny a také jejich vztah nebo úcta k ostatním členům rodiny. Především je to patrné u odsouzené B. V. (70), která píše o tatínkovi a zmiňuje tři jeho rčení. B. M. (61) a S. H. (33) se již zmiňují o otcích. R. M. (47) zmiňuje tátu a R. V. (68) chápe rodiče na stejné úrovni, jako rovnocenné partnery.

Všimla jsem si, že ženy nerady kreslí, jelikož celou plochu čtvrtky raději zaplnily fotografiemi nebo jen miniaturními barevnými pasážemi. Měla jsem pocit, jako by měly obavy z toho, že by se rozdílnou koláží lišily od zbytku skupiny. Domnívám se, že z tohoto důvodu mají koláže velmi podobné.

Ocenila jsem jejich snahu, spolupráci a kreativní přístup. Všechny byly pochváleny za svá výtvarná díla a energii, které dané činnosti věnovaly. Aktivitu jsem ukončila přečtením citátů. Kompletní tištěnou verzi jsem ponechala ženám na oddělení, aby si mohly citáty a fotografie jednotlivě prohlédnout.

6.5.3 Sebepoznání

Podstatou třetího setkání byla přednáška se zaměřením na rozvoj vlastní osobnosti, pravé lidské hodnoty a odpuštění. Použila jsem ukázkou životní filozofie herce Jaroslava Duška v dokumentu s názvem *Když kámen promluví*.

Po úvodním uvítání se mi ženy ihned pochlubily, že si z citátů udělaly nástěnku (viz *Příloha X*). Moc mě to potěšilo a zároveň jsem je pochválila za jejich kreativitu a nápaditost. Následovalo zajištění organizačních záležitostí, např. sepsání některých chybějících pomůcek, zajištění evidence knih. Jelikož se začal navyšovat počet zapůjčených knih, bylo nutné zvolit „knihovnici“, která by evidovala zapůjčené knihy, a dále „mluvčí“ oddělení, jejímž úkolem by byla prezentace a písemné zaznamenání

některých společných úkolů. Funkce knihovnice se dobrovolně ujala B. V. (70) z důvodu kladného vztahu k literatuře. Za oficiální „mluvčí“ a neoficiální vedoucí skupiny ženy zvolily odsouzenou R. V. (68), která z mého pohledu disponovala přirozenou autoritou a jejíž slovo na oddělení platilo - někdy stačilo jen pouhé mrknutí oka a konkrétní žena věděla, že má ve svém projevu ubrat.

Medicína rozhřešení

Cíl: Rozvoj vlastní osobnosti, sebepoznání, podpora pozitivního myšlení a životního přístupu. Podpora komunikace, správné hodnotové orientace a uvědomění si vlivu pozitivní životní filozofie ve vztahu k vlastnímu životu.

Časová dotace: tři hodiny

Pomůcky: DVD disk s názvem: Když kámen promluví, knihy: Duše stromů, Slunce zapadá na východě a Malý princ.

Motivační příběh: Vrba vlídná zpovědnice

Verbena seděla uvnitř vrby, zděšená sama ze sebe. „*Jsem zlá. Jsem žárlivá. Jsem pomstychtivá.*“ Zašeptala, jako by ji ucho rozložené vrby mohlo slyšet. Bylo jí smutno. Do úst se jí navrátila formulka, kterou odříkávala při zpovědi. Modlila se, ale mlčky. Nahlas řekla jen: „*Dej, bože, ať jsem jiná.*“ V otvoru vrby stála neohraničená postava: „*Ale to nejde, abys byla jiná. Každý je právě takový, jaký je, a tak je to správné,*“ prohlásila postava mimochodem. „*Ale já jsem zlá, žárlivá, závistivá,*“ hájila Verbena svoje odsouzení. „*A co jiného je závist než převlečená touha, kterou v sobě popíráme. Někdo touží po lásce, někdo po penězích, to není špatné, špatné je to, že svou touhu odmítáme. A žárlivost? Nežárlíme snad na to, co bychom sami chtěli?*“ usmívala se postava. „*Kdo jsi?*“ „*Jsem Vrba vlídná zpovědnice. Dlouho tady poslouchám tvé nářky, všechny tvé marné naděje na rozhřešení.*“ Protože medicína rozhřešení nespočívá v odmítnutí toho, jací jsme, ale v přijetí. „*Jsem nesmělá a taky zlá, pořád se musím hlídat, aby všechno zlo nevyšlo na povrch. A taky jsem líná, když se chci něco naučit, trvá to dlouho, než se vůbec odhodlám, a pak mi to stejně nejde. U ničeho nevydržím.*“ „*A není tvoje lenost jen převlečený strach, že to co uděláš, nebude ostatními přijímáno?*“ Verbena uviděla v útrobách stromu zubožené stvoření, zeptala se své průvodkyně: „*Kdo to proboha je?*“ „*To je tvé pravé já, nejvíce si ublížila sama sobě.*“ Někdy sami sebe držíme v kleci, ze které se nemůžeme dostat, protože je zamčená zámkem našeho horšího já. Verbena si uvědomila všechno, jak se chovala ve svém životě, že popírala sama sebe a odháněla od sebe lidi, kteří jí podávali pomocnou ruku a

měli jí rádi. Z vrby vystoupila už úplně jiná Verbena, ta, která prožela a pochopila význam onoho skrytého...¹⁴⁹

Uvedla jsem jen zkrácenou verzi příběhu z knihy *Duše stromů*. Kniha je zajímavá tím, že jí napsala i ilustrovala sama autorka a že příběhy vznikly až na základě ilustrací.

Reakce jinak trochu negativně laděné S. H. (33), kterou příběh zaujal, byla kupodivu pozitivní: „*To bylo hezké.*“ Odsouzená žena B. V. (70) projevila zájem o zapůjčení knihy. Slíbila jsem jí, že jí některé filozofické příběhy poskytnu k individuálnímu prostudování.

Životní filozofie DVD portrét Jaroslava Duška *Když kámen promluví*

Po přestávce, kdy si ženy uvařily kávu nebo využily čas na rychlou cigaretu, jsme pokračovaly životní filozofií Jaroslava Duška. Před samotnou projekcí dokumentu proběhla úvodní diskuse o důležitosti umět se v životě radovat z maličkostí a obyčejných věcí. Pochopení, že některé věci v životě jsou jiné, než se na první pohled zdají, vede k řešení životních situací bez agresivního přístupu, protože nemůžeme nikdy vědět, jaká je skutečná pravda (např. přítel nebere telefon, i když jsme byli jasně domluveni, že si v danou hodinu zavoláme, pak buď propadneme záchvatu vzteku, nebo si řekneme, že zřejmě nemohl z nějakého důvodu právě zavolat, nebo se mu telefon vybil; to samé platí i pro závažnější věci). Důležité je zachovat si chladnou hlavu, nebrat život tak upjatě a právě ve chvíli, kdy jsme v největším stresu, se na chvíli zastavit. Napomůže tomu i pozitivní uvažování a zdravý rozum, a ne při prvním impulsu propadat ve většině případů neopodstatněným negativním emocím.

Motivace: Životní filozofii Jaroslava Duška jsem zvolila záměrně, protože jeho životním postojem je radost. Dokument nepředstavuje typický portrét známé osobnosti, ale zachycuje jeho vnitřní život, názory a postoje k věcem, které se dotýkají každé bytosti. Jsou zde zachyceny i základní momenty života. V dokumentu nalezneme ukázky divadelních představení, setkání s mentálně postiženými lidmi nebo spolupráci s hluchoněmými herci, ale také setkání s delfíny a náhled do jeho soukromého života.

Cíl: Získat nový náhled na jeden z možných životních přístupů a porovnat ho se svou životní filozofií.

¹⁴⁹ BROŽOVÁ, M. *Duše stromů*, s. 24-27.

Při samotném sledování dokumentu panovala uvolněná atmosféra doprovázená smíchem. V jedné části dokumentu, při setkání s delfíny, skáče J. Dušek nahý do moře (bylo vidět jen pozadí). Všechny ženy byly v údivu a ozývaly se různé citoslovce údivu: „*jé, ó, hmm!*“ Došlo mi, že tuto scénu vnímají úplně jinak, než kdyby byly na svobodě, a uvědomila jsem si, že po třech letech uvěznění to byl pro ně takový malý „pestrý“ zážitek.

Mé vlastní zhodnocení

Ženy byly hlavně překvapeny životní filozofií a pozitivním přístupem Jaroslava Duška. Podle jejich vyjádření si ho vždy spojovaly s filmem *Pelíšky* a označovaly ho za „šaška“. Najednou zjistily, že údajný „šašek“ se věnuje postiženým lidem, objímá kameny, raduje se z maličkostí, pořádá besedy a snaží se přiblížit pozitivní životní filozofii svým humorným osobitým způsobem ostatním lidem. Reakce odsouzených žen: B. V. (70): „*Já se s touto životní filozofií ztotožňuji*“. B. M. (47): „*Mně se líbilo, jak mluvil o lásce*“. S. H. (33): „*Mně se to líbilo celé*“. B. M. (61): „*Myslela jsem, že je to komik*.“

Ženy si nechtěly v průběhu projekce, která trvala 75 minut, udělat ani přestávku. Dokument odsouzené ženy zaujal ještě z jednoho důvodu: z devadesáti procent byl natočen v přírodě v České republice i v zahraničí. Bylo znát, že postrádají alespoň kousek živé přírody. Vazební věznice České Budějovice nedisponuje zahradou, oproti Věznici ve Světlé nad Sázavou, kde mohou odsouzené zahradu využívat k práci i za účelem vycházek. R. B. (68) „*Chybí nám tady více denního světla a zeleně, ale vyrovná se to přístupem lidí... Před rokem po příjezdu ze Světlé nad Sázavou do Vazební věznice České Budějovice jsme si podaly všechny žádost, že chceme zpět. Po dvou dnech jsme žádost, až na jednu ženu, stáhly, protože cokoli jsme řekly, nebo upozornily na závadu, tak během dne někdo přišel a závadu odstranil. Tady se vyrovná lidská stránka té materiální. Ve Světlé jsme měly palandy s úložným prostorem, záclony, barevné povlečení a normální dveře. Přijely jsme sem, kde byly zrezivělé palandy, na které jsme ani jedna nevylezla, standardní cely, kde nás na noc zamykají, a oproti Světlé menší výběr aktivit a chybí zde zahrada. Na základě našich požadavků nám bylo oddělení upraveno, palandy byly v krátké době rozebrány na jednolůžka a nově natřeny. Zjistily jsme, že veškeré opodstatněné požadavky jsou zde velice rychle vyřízeny, překvapil nás i vstřícný přístup uniformovaných příslušníků i civilních zaměstnanců a celková atmosféra věznice.*“

V ženách vzbudil dokument vzpomínky na různé situace, které zažily ve vězení ve smyslu lidského přístupu. R. B. (68) to okomentovala slovy: „*Vše je v lidech, existují věznic a věznice, kde vám nikdo nepomůže, i když ví, že ze zdravotních důvodů nemůžete nést najednou všechny své osobní věci ve vaku.*“ B. M. (61) „*Někde vám dávají najevo, že nemáte nárok jako odsouzená se ptát na určité věci, ale vše v zákonné normě, ale člověk cítí z druhé strany určitou nadřazenost.*“ B. V. (70) „*V některé věznici je všechno tvrdě zasloužené*“.

Společnou diskusí jsme dospěly k závěru, že vždy to záleží na konkrétním člověku a jeho přístupu, že to není jen v prostředí penitenciárních zařízení, ale i v běžném životě, kdy se můžete setkat s nepříjemným úředníkem, prodavačem nebo zdravotní sestrou.

Třetí aktivitu jsem ukončila zadáním úkolu. Ženám jsem zapůjčila knihu *Slunce zapadá na východě*. Tato kniha představuje opravdové lidské hodnoty: zdraví, lásku, vnitřní krásu a čistotu pevného vztahu. Odsouzené ženy se měly mezi sebou domluvit, v jakém pořadí si knihu budou půjčovat. Knihu tvoří dva příběhy, ženy si měly tyto příběhy přečíst individuálně a najít v knize rčení: „*Pro stromy nevidíme les.*“ (Výjimku tvořila R. M. (47), která neumí číst a které příběhy přečetla odsouzená B. V. (70).

Cílem tohoto úkolu bylo zamyslet se nad pravými hodnotami, smyslem života a pojmem vnitřní krásy. Záměrem bylo také ponechat rozhodnutí o pořadí žen při čtení na domluvě samotné skupiny. Knihu od Antonia De Exupéryho *Malý princ* jsem ponechala ženám na oddělení pro jejich vlastní potřeby, protože se jedná o literaturu, která je „nadčasová“ a svým námětem dává prostor k zamyšlení nad samotným příběhem a životními moudry.

6.5.4 Výtvarná práce s přírodními materiály

Po úvodním uvítání jsem si všimla, že R. M. (47) přišla na aktivitu nalíčená a přinesla mi ukázat fotografie své rodiny. B. V. (70) se mi pochlubila svými novými kolážovými přáníčky, R. V. (68) a B. M. (61) vyrobenými dárkovými taškami ze starých nástěnných kalendářů (viz *Příloha XI*). Pochválila jsem kolážová přáníčka, můj údiv vzbudily i dárkové tašky a u R. M. (47) jsem ocenila její vizáž.

Znamení zvěrokruhu a barvy

Následovala krátká beseda o barvách a jejich působení na člověka. V rámci znamení jsem zmínila doporučované barvy a uvedla stručné charakteristiky: Lidé narození ve

znamení *berana* jdou hlavou proti zdi; mezi typické vlastnosti se uvádí tvrdohlavost a umíněnost; je to ohnivé znamení, někdy až výbušné povahy; doporučuje se barva červená, oranžová a žlutá. *Ryby* jsou typickým vodním znamením, v poklidu si propouávají životem; typická je citlivost, staví mosty mezi lidmi; doporučené barva je světle modrá a zelená. *Střelec*, ohnivé znamení; typická je nevyzpytatelná a prudká povaha; barva fialová a azurová. *Blíženci*, vzdušné znamení, dokáží rychle reagovat na sebemenší podněty; pro ostatní jsou někdy těžko pochopitelní; barva žluto-oranžová, zelená.

V této fázi činnosti jsem se setkala u B. V. (70) s odmítavým postojem k aktivitě: „*Já znám svoje barvy ke znamení a já to dělat nebudu, protože s tím nesouhlasím, nedělám to sama za sebe*“. Zvolila jsem asertivní přístup a klidným hlasem jsem se jí pokusila vysvětlit, že u každého znamení se dají využít téměř všechny barvy, a navrhla jsem jí, pokud má s aktivitou problém, aby si vytvořila dva obrázky, jeden sama za sebe a druhý s doporučenou barvou ke svému znamení. „*Já nemám žádný problém, to jste mě asi špatně pochopila, ale nebude to za mě*.“ Reagovala jsem slovy: „*Tak pokud se s tím neztotožňujete, tak si uděláte dva obrázky, jeden za sebe a jeden k barevné charakteristice znamení*.“ S touto nabídkou souhlasila.

Ztvárnění symbolů zvěrokruhu

Motivace: Každý člověk se narodil v určitém znamení zvěrokruhu, které má svou příznivou planetu a je spojováno s vodou, vzduchem, zemí nebo ohněm. Každé znamení je vždy charakterizováno určitými typickými vlastnostmi a projevy chování. Ke každému znamení jsou přiřazeny i určité barvy podle toho, zda se jedná o povzbuzení, uklidnění nebo posílení osobnosti jedince.

Instrukce: Pokuste se charakterizovat znamení, ve kterém jste se narodily, podle svých typických vlastností, které máte možnost porovnat s vlastnostmi uvedenými v zapůjčené knize *Velká kniha znamení* od Dagmar Kludské.

Cíl: Rozvoj spolupráce, procvičení jemné motoriky, praktické zručnosti, trpělivosti, fantazie, tvořivosti. Rozvoj výtvarných schopností, technických dovedností, schopnost soustředění a vnímání harmonie barev.

Časová dotace: tři hodiny

Pomůcky: čtvrtka, vodové barvy, fixa, šablony znaků jednotlivých znamení, špejle, různé sušené květy, sypaný čaj, kamínky, kúra, mušličky, větvičky stromů, cukr, lepidlo.

Vlastní realizace: Ženy si nejprve obkreslily šablony symbolizující jejich znamení, které jsem jim předem připravila. Následně si vybraly přírodní materiál, který je nejvíce zaujal, poté natřely vnitřek obkresleného symbolu lepidlem a nanášely na něj různé kamínky, lístečky, mušličky, větvičky nebo květy lípy. Po zaschnutí lepidla a odstranění nepřilepených částí obrázků vybarvily vodovými barvami. Závěrečnou činností bylo vytvoření rámečku, nalepením vrstvy čtyř kusů špejlí z každé strany obrázku.

Vlastní kreativní pojetí odsouzených žen (viz Příloha XII)

R. V. (68) narozena ve znamení ryb. Ke svému znamení uvedla: „*Věř a víra tvá tě uzdraví. V sobě jsem objevila po celý svůj život šestý smysl pomoci každému, smysl pro obětavost, pořádek, spravedlnost, vnímavost a touhu po klidu, občas uzavření do svého nitra. Většinou nemám pevnou vůli a doplácím na svou upřímnost. Smysl pro pevnost vztahu a lásku na celý život.*“ Ve svém znamení použila doporučené barvy.

R. M. (47) narozena ve znamení ryb. Této odsouzené ženě jsem nechala předělat rámeček v časovém intervalu jednoho týdne do příští aktivity z toho důvodu, že si špejle na rámeček ulomila, a byly tak různě dlouhé (5 cm, 10, nebo 15 cm). Chyběla zde pečlivost, i při samotné tvorbě jsem jí pomáhala dodržovat linie šablony. Ve znamení použila doporučené barvy. Jako jediná na výplň znamení použila drobné umělé korálky proto, že to bylo již její třetí znamení. Podle vyprávění ostatních odsouzených žen, které se smály, ji vždy před dokončením nového znamení a rámečku chytl vztek a obrázek ve dvou případech roztrhala. Proto není konečné znamení z přírodních materiálů a s rámečkem. Možná, že zde můžeme nalézt spojitost s druhem trestné činnosti - jako jediná ze skupiny byla odsouzena za násilnou trestnou činnost (agresivní chování).

B. V. (70) narozena ve znamení blíženců. K charakteristice svého znamení uvedla: „*Vzdušné znamení, rozpolcené, souvisí s pohybem, vitalitou, potřebuje svůj osobní prostor. Planeta Merkur dodává blížencům sílu.*“ Jako jediná použila místo vodovek pastelky, místo čtyř špejlí dvě a dokreslila si moře a sluníčko, protože po VTOS by se chtěla natrvalo odstěhovat k synovi do zahraničí.

B. M. (61) narozena ve znamení berana. K charakteristice svého znamení uvedla: „*Typická je tvrdohlavost a je to ohnivě znamení pod vlivem planety Mars.*“ Jako jediná použila červenou doporučenou barvu k tomuto znamení ve formě lístků růží do výplně znamení.

S. H. (33) narozena ve znamení střelce. K charakteristice svého znamení uvedla: „*Střelec někdy nejprve střílí a potom až míří.*“ Jako jediná použila techniku lepidla a

cukru a při vybarvování se řídila doporučenou fialovou barvou ke svému znamení. Druhý obrázek vznikl při vzájemné spolupráci, kdy kvůli svým okousaným nehtům nechtěla pokračovat v aktivitě, tak jsem jí navrhl, že mi bude říkat, co mám dělat, že jí tímto způsobem ruce nahradím. Žena ale nevydržela a obrázek po chvíli, kdy mi dávala instrukce, dokončila sama. Nechala jsem rozhodnutí na ní i v případě, kdy se rozhodovala, zda danou plochu vybarví nebo ne.

Čtvrtý blok jsem ukončila zadáním společného úkolu: *Desatera oddělení TPN*. Podmínkou bylo, že na všech deseti pravidlech se musí shodnout všechny odsouzené ženy. To proto, aby se podle těchto pravidel řídily ony samy a hlavně nově příchozí odsouzené ženy, které budou na oddělení TPN zařazeny.

6.5.5 Král Lear a téma spokojenost

Po úvodním uvítání se ženy hned hrdě chlubily svým vypracovaným desaterem, které si umístily na nástěnku uprostřed kulturní místnosti a nazvaly jej: „*Naše desatero - oddělení TPN*“. Bylo zajímavé, že všechny ženy, až na jednu byly odsouzeny za majetkovou trestnou činnost a za první bod si určily pravidlo: „Nepokradeš“ (viz *Příloha XIII*). Pochválila jsem je za splněný úkol, udělalo mi radost, že si desatero vystavily na nástěnku a bude využito jako „malé“ vlastní nařízení oddělení TPN. Z desatera je patrné, že je pro ně důležité dodržování respektu, slušnosti, klidné atmosféry bez hádek a udržování pořádku a čistoty na svém oddělení.

Přišlo mi vhodné vysvětlit ženám, proč jsem zvolila právě název „Kordelie“ a tedy přiblížit jim příběh krále Leara. Zvolila jsem formu volného vyprávění a přečtení jenom několika úryvků. Pro lepší představivost jsem ženám začátek příběhu Krále Leara připodobnila k pohádce Sůl nad zlato. Seznámila jsem je s hlavními postavami, aby se v příběhu lépe orientovaly. Příběh Krále Leara ženy zaujal, S. H. (33) se vyjádřila slovy: „*To bylo hezké.*“ (celý příběh krále Leare viz *Příloha VI*).

Přednáška na téma spokojenost

Motivace: Před samotnou přednáškou jsem ženám řekla: „*Nemusíte souhlasit se vším, co tady v rámci projektu říkám, ale pokuste se vybrat z těch všech informací to, co vás opravdu oslovilo, i kdyby to měla být jen jedna věc, kterou byste si vzaly k srdci a nějakým způsobem vás obohatila nebo vám pomohla v osobním rozvoji nebo v životě,*

tak to budu považovat za úspěch... Pokud budu hovořit během přednášky o Bohu, tak jej můžete chápat ve smyslu nejvyšší energie.“

Cíl: Uvědomit si, že záleží jen na nás, jak budeme vnímat sami sebe a zda budeme zažívat ve svém životě pocit spokojenosti. Pochopení podstaty nemateriálního bohatství před materiálním.

Spokojenost: „...Život je zázrak, když se na něj člověk správně podívá...“¹⁵⁰ V odborné literatuře nalezneme, že se jedná o zážitek uspokojení, kdy si už nepřejeme víc, než máme, ale definice není komplexní - chybí např. psychologické hledisko, jaké má člověk pocity, když je spokojený, jaké to je, a za jakých podmínek se dá hovořit o spokojenosti? Rádi si namlouváme, že spokojenost se dostavuje tehdy, když získáváme, co chceme. Ale tak to není, spokojenost vyplývá ze schopnosti promýšlet svá přání za předpokladu toho, co je. To znamená přijímat to, co je, a netrvat na tom, aby se změnil život. Často není život takový, jak bychom si ho představovali. Je zkrátka takový, jaký je. Říká se, život není to, co chceme, ale to co máme.

Neznamená to, že bychom měli zůstat „sedět doma a nic nedělat“. Je třeba vidět spokojenost jako proces, který se stále vyvíjí. Můžeme ji chápat také jako pomyslný střed, který vznikne mezi tím, co chceme, a tím, co máme. Kdo by nechtěl být spokojený? A přesto se v našem životě setkáváme s vlnou nespokojenosti. Ať dosáhneme povýšení, uznání, ať vyděláme sebevíc peněz, nikdy nemáme dost. Je to tragédie naší doby. Za každý splněným přáním přichází hned další. Můžete vlastnit řadu nemovitostí a vydělávat víc než majitelé světových impérií, a přesto vám pocit naplnění utíká mezi prsty. To proto, že spokojenost nepramení z toho, co máte, a dokonce ani z toho, čím se v životě zabýváte.

Žijeme s myšlenkou „až“: až se vdám, rozvedu budu spokojená, až vydělám dost peněz, budu konečně šťastný, až budu mít lepší práci, hodnějšího šéfa, vlastní dům, nové auto, až procestuji celý svět, až vybuduji kariéru... A spokojenost plyne jako řeka a my stojíme na břehu. Nikdy není pozdě opustit naše „až“ a začít žít spokojeni. Spokojenost vyrůstá z toho, jak se vám jeví vaše životní situace přesně v tom místě a okamžiku, kde se právě nacházíte.

Důležité je upřímně si stanovit to, co právě je. Stejně je to i se skutečností, v níž se právě nacházíte. Zkrátka to tak je, je to jen kousek prosté reality. Skutečnost se nám často nelíbí, není podle našich představ. Pokud k tomu dojde, můžeme být frustrováni,

¹⁵⁰ JOHNSON, R, A. RUHL J, M. *Knihla o spokojenosti*. Str. 56.

nespokojení, můžeme zvýšit i snahu, abychom s realitou pohnuli, anebo se jí naučíme přijímat takovou, jaká je. Někdy se věci nedaří zrovna tak, jak bychom si přáli, ale je důležité si v takové chvíli uvědomit, že jde např. o předzvěst něčeho většího. Společnost nás učí, že opravdové je jen to, co můžeme pevně chytit. Oceňuje vnější zkušenosti a materiální statky. Jsme součástí závodu nakupování a shromažďování materiálních věcí. Reklamní slogany a upoutávky v nás vyvolávají pocity nezbytné potřeby dané zboží vlastnit nebo propagované služby využít. Spokojenost nepramení z vnějšku, ale zevnitř, nehleďte ji venku – máte ji v sobě.

Spokojenost znamená respektovat chvíli, která právě je. Spokojenost znamená odpoutat se od snů a představ (stejně je vždy všechno jinak, než si naplánujeme) a soustředit se na skutečnost, která je. Respektovat to, co je, je to opak našeho „až“. Spokojenost si nemůžeme koupit v obchodě jako zboží, ale můžeme se zamyslet nad tím, co nám přináší. (Rady pro spokojený život viz *Příloha XIV.*)

Následovala společná diskuse nad tématem spokojenosti, při které jsme se zmínila i o nejbohatších lidech světa, konkrétně ženě, která vlastní neuvěřitelný majetek, ale soudí se se svými vlastními dětmi. Věnovaly jsme se významu rčení: „*Prostromy nevidíme les.*“ Může to být štěstí a spokojenost, které člověk hledá, jen ho možná hledá daleko od domova a na nesprávných místech, při tom ho má někdy přímo před sebou, jen ho nevidí. Je možné, že ho právě nalezne sám u sebe, ve vlastním domě nebo ve své blízkosti. Dále jsem se zmínila o významných osobnostech, jejich jména zazněla v průběhu aktivity: Wiliam Shakespeare a Matka Tereza, kterou odsouzená S. H. (33) zaměnila s Marií Terezií, tak jsme se operativně věnovaly i této významné ženě.

6.5.6 Práce s keramickou hlinou

Na tvorbu s hlinou se odsouzené velmi těšily. Pro většinu z nich to byla první zkušenost s různými technikami, které se užívají při práci s keramickou hlinou. Po úvodním seznámení odsouzených se základními technikami jsme přešly k samotné výtvarné činnosti.

Motivace: Lidské ruce jsou tím nejlepším nástrojem, které mohou vytvořit spoustu pozitivních věcí.

Cíl: Získání nové zkušenosti, rozvoj spolupráce, procvičení jemné motoriky, praktické zručnosti, trpělivosti, fantazie a kreativity. Rozvoj vlastních výtvarných schopností a technických dovedností.

Časová dotace: tři hodiny

Pomůcky: Hlína, fólie na obalení stolků, váleček, štětce, formičky, korálky, špejle, stěrky, krabice na výrobky z hlíny, hadry, kelímky na vodu, plastové příbory.

Vlastní realizace: Ženy si nejprve připravily pracovní plochu v kulturní místnosti obalením stolů potravinovou fólií. Dvě ženy si zvolily ruční modelování, dvě vyválení plátů válečkem a následné vykrajování formičkami a jedna techniku spojování hadů (viz *Příloha XV*).

Instrukce: Pokuste se každá vyzkoušet si dvě výtvarné techniky při tvorbě s hlínou. Při technice vyválení plátů a následném vykrajování si připravte 5 až 6 tvarů, do kterých uděláte háčkem otvor tak, abychom mohly společně vyrobit různé závěsy na okna. Reakce B. V. (70): *„Já závěs dělat nechci a nebudu.“* Odpověděla jsem jí: *„Je to vaše volba a vaše rozhodnutí, vy se připravujete o hezký dárek pro své blízké.“*

Dobrovolný úkol: Z hlíny vytvořte destičku, která by se dala pověsit, a napište na ní špejlí svůj oblíbený citát, heslo nebo rčení. Pokud vás nic nenapadne, je zde k dispozici kniha citátů.

B. V. (70) Jako jediná si zvolila techniku válení a spojování hadů. Ke konci aktivity si stěžovala, že jí bolí už ruce.

B. M. (61): *„Baví mě to.“* Ve Věznici Světlá nad Sázavou chodila do keramického kroužku. Jako jediná vytvořila konvičku a džbánek, vyzkoušela si techniku vyválení plátů a vykrajování. Projevila se u ní velká praktická zručnost. Vyrobita si z hlíny i želvu, které udělala kreativně oči z korálků.

R. V. (68) Z hliněných výrobků byl zřejmý smysl pro detail, kapr měl šupiny, slunečnici vymodelovala se všemi detaily, dále vytvořila technikou vykrajování zvonečky a sluníčko. Vytvořila navíc hliněnou destičku v rámci dobrovolného úkolu s nápisem: *„Stáří je velký podraz.“*

R. M. (47) Vyzkoušela si také obě techniky, vytvořila srdíčka na závěs a košík s houbami. Když jsem se přišla podívat na částečný výtvar z hlíny, tak jsem nemohla poznat, co to je. Odsouzená mi odpověděla: *„No přece, rakev a hrobka.“* Tak jsem se jí pokusila vysvětlit, že to mají být hezké věci, a zároveň význam slova pozitivní a negativní. Po té předělala hrobku s rakví na košík s houbami.

S. H. (33) Odsouzená se projevila jako nejzručnější modelářka. Plát vyválela najednou a bez použití hadru. Vykrájela z plátů nejvíc tvarů na závěsy, stačila si vytvořit hada, kterému udělala z kamínků oči, a z malého kousku hlíny jazyk a další dvě destičky, kde si zkusila různé ozdobné tvary vidličkou nebo špejlí. V rámci dobrovolného úkolu

vytvořila hliněnou destičku s nápisem: „*A bude líp.*“ Vysloužila si uznání ostatních žen. S. H. (33): „*Sama jsem byla překvapená, jak mi to šlo, vůbec jsem netušila, že mi to tak půjde.*“ Po vypálení se jí vrátilo nejvíce hliněných výrobků. Bylo evidentní, že jí aktivita baví, a bylo důležité, že našla činnost, která jí jde. I při jiných aktivitách o sobě tvrdila: „*Já nic neumím, mně nic nejde.*“ Při této aktivitě se „našla“ a byla sama se sebou spokojená.

Před koncem předposlední aktivity jsem se vrátila k činnosti s hlínou. Před celou skupinou jsem pochválila S. H (33) za její přístup k činnosti a nejvíce výrobků, B. M. (61) za krásnou konvičku, B. V. (70) za to, že si jediná zvolila techniku napojování hadů, R. M. (47) za její košík s houbami a R. V. (68) za úžasně vypracované detaily na keramických produktech.

B. V. (70) nakonec prohlásila: „*Já bych si ty závěsy přece jenom udělala, vnučce by se to líbilo.*“ Odpověděla jsem jí, že bude mít možnost, že keramické hlíny je dostatek. Překvapila mě její změna názoru na keramické závěsy, ale více jsem záležitost nekomentovala. Spíše ve mně vzbuzovala dojem, jako by měla problém s uznáním autority, protože cokoliv jsem řekla, tak udělala po svém nebo zvolila pravý opak (místo černé si vzala červenou, místo vodovek pastelky atd.). Projevily se i tendence k organizování hodiny a ostatních. Odsouzené jsem pevně odpověděla, že na některých věcech se domluvit můžeme, za předpokladu, že budou souhlasit všechny odsouzené, ale že organizace hodin bude v mé režii.

Aktivita byla zakončena společným úklidem žen a přípravou keramiky na vypálení.

6.5.7 Svoboda

Pomůcky: DVD disk *Svoboda v nesvobodném světě*, kniha *Čtyři dohody*, *Tajemství* a *Tajemství přitažlivosti srdce*.

Cíl: Vlastní rozvoj osobnosti, náhled na některé další životní filozofie, uvědomění si síly pozitivní myšlenky, získání nových znalostí, jak pracovat sama se sebou

Motivace: „*Nejdůležitějším okamžikem vašeho života je teď! Všechno, co teď cítíte a co si myslíte, formuje vaši budoucnost.*“¹⁵¹

Vlastní realizace: Po úspěšném dokumentu Jaroslava Duška jsem se rozhodla pro jeho divadelní představení *Svobody v nesvobodném světě*, které trvalo přibližně dvacet minut

¹⁵¹ SCHACHE, R. *Tajemství přitažlivosti srdce*, s.185.

a na které jsem navázala přednáškou o svobodě ve vztahu k dnešní společnosti. Svobodu poznáme v momentě, kdy ji ztratíme. Svoboda pro nás znamená nejvyšší stupeň individuality a škálu neomezených možností. Jedna z cest ke spokojenosti je také zjednodušit si životní styl, už jen tím, že si snížíme množství životních situací, ve kterých jsme nuceni stát před rozhodnutím volby. Svobodu lze chápat jako možnost volby, jako jednání nebo také hru s určitými pravidly. Při společné diskusi jsme přešly ke změně dnešní společnosti, kterou jsme porovnali se společností dřívější (včetně porovnání zemí blahobytu se zeměmi chudoby). Uvedli jsme také priority moderního člověka na základě jeho „neomezené“ svobody.

Osobní svoboda

Kniha Čtyři dohody je jakýmsi praktický průvodcem naší osobní svobodou. Tyto čtyři dohody by měl člověk uzavřít sám se sebou, nabízejí nám určitý kód chování.

1. Dohoda zní: *Nehřešte slovem*. Hovořte jako osobnost. Říkejte jen to, co si myslíte. Vyhybejte se užívání slova proti sobě nebo k pomluvám druhých. Hovořte o ostatních jen takovým způsobem, který by prošel i v jejich přítomnosti.

2. Dohoda zní: *Neberte si nic osobně*. Když budete imunní proti názorům a činům druhých, nestanete se obětí manipulace a zbytečného utrpení. Někdo vám řekne něco nepřijemného, co vás zasáhne, polovina lidí na světě o tom ani neví a druhé polovině je to úplně jedno, jen vy se tím trápíte.

3. Dohoda zní: *Nevytvářejte si žádné domněnky*. Mluvte co nejjasněji, ptejte se a vyjasňujte. Komunikujte co nejvíce s ostatními, aby ste se vyhlí zbytečným nedorozuměním, smutkům a dramatům.

4. Dohoda zní: *Dělejte vše, jak nejlépe dovedete*. Dělejte za všech okolností vše, jak nejlépe dovedete, a vyhnete se zbytečným soudům a lítosti.¹⁵²

Po krátké přestávce následovalo shlédnutí filmu *Tajemství*, životní filozofie, jejíž podstatou je práce na vlastní osobě, pozitivní myšlení a usměrňování myšlenek. Zadala jsem ženám úkol, vytvořit si svojí nástěnku přání nebo možností, které byly ve filmu představeny, resp. připravit si potřebné fotografie nebo obrázky. Chtěla jsem využít samolepící nástěnky pro možnost případných změn. Na oddělení jsem ženám zapůjčila knihy *Čtyři dohody*, *Tajemství* a *Tajemství přitažlivosti srdce* pro individuální použití.

¹⁵² RUIZ, M. Čtyři dohody, s. 10.

6.5.8 Vina a odpuštění

Vzhledem k zájmu žen o vycházky, které byly ve stejném časovém intervalu jako poslední aktivita mého projektu, rozdělila jsem tuto činnost na dopolední a odpolední část, které byly odděleny zákonnou přestávkou. Neodpustila jsem si nakonec krátkou zmínku o vině a odpuštění.

Každý v sobě máme dobré i špatné stránky. Není lehké někomu odpustit, když nám ublíží, ale mnohem těžší je odpustit samy sobě. Když nám někdo ublíží, tak mu to můžeme vrátit, zlobit se na něj, nebo mu časem odpustit, ale když ublížíme samy sobě, máme tendence samy sebe trestat, dávat si vinu. Je důležité nejen odpouštět ostatním, ale také samy sobě. Někdy stačí, když si některé věci uvědomíme nebo je pochopíme. Občas něco skrytého v podvědomí vyplyne při hádkách. Je třeba věnovat takovým sdělením pozornost a pracovat na jejich změně nebo odstranění. Zaznamenala jsem reakci B. M. (61): „*Aha, odpouštět samy sobě.*“

Na druhé straně je velmi důležité umět si přiznat vinu. V životě jsme někdy konfrontováni se situací, kdy na nás leží určitá odpovědnost, nemůžete se jí najednou jen tak zbavit, odhodit ji, tvářit se, že se nás to netýká, být najednou někým jiným než opravdu jsme, to by bylo popírání skutečnosti. Někdy je těžké přijmout odpovědnost a přiznat si vinu za své činy a rozhodnutí.

Jelikož se jednalo o závěrečnou aktivitu, tak jsem se věnovala zhodnocení celého projektu a jednotlivých činností formou individuálních rozhovorů s odsouzenými, které trvaly přibližně dvě hodiny. Zbytek času jsme věnovaly zábavnému čtení antistresové příručky pro ženy, splnění úkolu v souvislosti s knihou *Slunce zapadá na východě*, kterou prý přečetly všechny ženy, a oznámily mi: „*Všechny jsme brečely.*“ Odpověděla jsem: „*To je dobře, je vidět že máte srdce na tom správném místě.*“

Dále jsme se zaměřily na organizaci a přípravu aktivit, které zbývaly dokončit, např. nástěnka možností, glazura vypálené keramiky. Domluvily jsme se, že budou ženy i nadále pracovat s keramickou hlinou, kterou mají na oddělení k dispozici. Každé ženě jsem předala pravidla pro lidský život a konkrétní citát nebo osobní radu. Navíc jsem věnovala M. V. (70) dvě lekce angličtiny i s výslovností pro začátek jejího budoucího pobytu v zahraničí.

Při všech aktivitách jsme se vždy zasmály, měla jsem snahu činnosti celkově odlehčit, i když v některých situacích to bylo trochu obtížnější (např. z mé strany po

nočních směnách). Z poslední aktivity mi utkvěla odpověď R. V. (68) na mou otázku: „*Jak jste se dostala do vězení?*“ Odpověděla: „*Nejprve pěšky a potom autobusem.*“ Nakonec mě inspiroval text jednoho kolážového přáníčka odsouzené B. V. (70): „*Indové podle svého náboženství věří, že pokud muž nežije spořádaným a asketickým životem, bude v příštím životě ženou. Buďte proto k ženám tolerantí. Jsou to vlastně normální chlapi ve výkonu trestu.*”

7 Závěrečné zhodnocení

Pro svůj projekt s názvem „Kordelie“ jsem si vybrala skupinu odsouzených žen, zařazených z důvodu invalidity nebo důchodového věku do speciálního oddělení trvale pracovní nezařaditelných osob ve Vazební věznici České Budějovice. Na oddělení TPN jsem mohla docházet sama a v čase, který mi vyhovoval, za předpokladu dodržování zákonné přestávky odsouzených osob a respektování času večeře, která je na oddělení TPN určena již na čtvrtou hodinu. Aktivity se skupinou žen jsem realizovala, řídila a organizovala samostatně bez účasti dalšího pedagogického pracovníka, jelikož splňuji požadavky vysokoškolského vzdělání pedagogického směru.

Před zahájením didaktického projektu mi byl umožněn ze strany speciálního pedagoga vlastní výběr cílové skupiny, což hodnotím velmi kladně, protože při prvním projektu ve výkonu vazby mi byla cílová skupina předem určena. Sestavení a samotná aplikace dlouhodobějšího didaktického projektu v nestandardní skupině odsouzených osob byla pro mne velmi cennou pedagogickou zkušeností. Ve vlastním popisu projektových aktivit jsem bohužel nemohla uvést úplně všechny činnosti, kterým jsme se s odsouzenými ženami věnovaly z důvodu dosažení stránkového limitu diplomové práce. Vlastní příprava i realizace aktivit s odsouzenými ženami mě velmi bavila, zřejmě jsem část svého nadšení přenesla i na samotné odsouzené, protože při všech aktivitách panovala příjemná atmosféra, která je základem pozitivního působení a vlastního kreativního vyjádření při realizovaných činnostech, které mají vykazovat známku určité úrovně a kvality.

Za nejpřínosnější činnost označily odsouzené ženy jednoznačně tvorbu s keramickou hlinou, která nadchla všechny ženy. Při vlastní práci se odsouzené odreagovaly, zažívaly pocity tvořivosti, silný zážitek něčeho nového, pocit radosti z vlastních keramických produktů a samotné činnosti. Všechny odsouzené se po aktivitě pochválily např. za dobré nápady, hezké drobnosti, za to, že jim práce šla nebo za

překonání prvotní obavy z nezdaru. Další aktivitou byly koláže, které by dvě ženy zařadily do PZ z důvodu, že rády stříhají a lepí, jedné ženě to přijde zábavné, další dvě odsouzené by je do PZ ale nezařadily. Tři ženy z pěti se za tuto aktivitu pochválily. Domnívám se, že jsou ze strany žen koláže vnímány už jako aktivita, při které se nic nového nenaučí. Následovala tvorba s přírodními materiály, která byla pro ženy nová, tři ženy by ji zařadily do PZ, dvě ženy neví. Z teoretických aktivit by zařadily opět některé divadelní představení Jaroslava Duška, Františka Ringo Čecha nebo dokumenty o přírodě.

Došla jsem k závěru, že ženy více preferují praktické činnosti a nové výtvarné techniky před opakovanými technikami na rozdílné téma. Zaznamenala jsem, že i velice citlivě vnímají člověka, který na ně působí. Na základě této zpětné vazby jsem došla k názoru, že nejsou důležité jen aktivity, ale především osobnost samotného pedagogického pracovníka, který aktivity uvádí a dává jim „život“ a smysl. Pozitivním přístupem motivuje a oživuje atmosféru ve skupině a vede odsouzené k žádoucím životním návykům a smysluplnému trávení volného času.

Cíle samotného projektu, které spočívaly v osvojení si nových dovedností v rámci výtvarného projevu, byly naplněny zejména při aktivitě s keramickou hlinou a přírodními materiály. Za cíl rozvoje klíčových kompetencí, považuji uplatnění kreativity při výtvarných aktivitách, spolupráci a upevnění komunikačních dovedností a schopnosti argumentace při společných diskusích. Za cíl pozitivního působení na osobnost odsouzených žen považuji např. tvorbu rodinných erbů, destičky z keramické hlíny s pozitivními nápisy (např. *Život je řetěz radostných momentů, není to jen o přežití* nebo *Bude líp*), ale především to, že se ženy začaly postupně samy chválit za určité momenty při zadaných činnostech. Vzájemná spolupráce byla uplatněna při sestavování desatera oddělení TPN. Cíl rozšíření znalostí a získání povědomí v různých životních oblastech u odsouzených žen spatřuji v seznámení nebo oživení jmen významných osobností, ve výkladu o historických památkách Českých Budějovic a jižních Čech, dále také ve vysvětlení různého pojetí svobody nebo porovnání hodnot tradiční a moderní rodiny.

Samotný projekt představoval pro odsouzené ženy osvěžení mysli, získání nových informací a dovedností, opak nudy, příjemně strávený čas, zamyšlení se nad sebou a svým životem a hlavně pozitivní osobní impuls k aktivnímu životnímu stylu. V době realizace aktivit ženy projektem opravdu žily, vyprávěly o svých zážitcích každému zaměstnanci, který přišel na oddělení, chlubily se vlastními díly a nedočkavě

čekaly na vypálenou keramiku. Řekla bych, že oddělení celkově ožilo, protože na některé aktivity se přišly podívat i někteří zaměstnanci VS a zároveň probíhalo i fotografování výtvarných produktů a činností. Do programů zacházení by všechny odsouzené ženy projekt jednoznačně zařadily. Z názorů odborných zaměstnanců vyplývá, že projekt považují za přínosný v procesu resocializace, především u prvotrestaných osob ve výkonu trestu (viz *Příloha XVII*).

Z ústních i písemných výpovědí žen z oddělení TPN jsem vyrozuměla, že by rády pokračovaly i nadále ve výtvarných činnostech v delším časovém horizontu. Snaha z mé strany byla získat povolení od ředitelky vazební věznice Mgr. plk. Martiny Štanglovičové, což se podařilo (odsouhlasen do prosince 2013), ale ze zdravotních důvodů nemůžu již docházet na dané aktivity. Organizují alespoň vypalování keramické hlíny, spolupracuji s vychovatelkou TPN a speciálním pedagogem v rámci organizace a návrhů na další aktivity pro odsouzené. Byla jsem příjemně překvapena, když se ke mně dostala nová keramika na vypálení, zjistila jsem, že odsouzené ženy plní samy aktivity, které jsem jim zadala, před svým odchodem ve smyslu námětů a nápadů.

Došla jsem k závěru, že skutečným problémem není ani tak samotné složení aktivit, ale chybějící pedagog, který by je v rámci řízených aktivit s odsouzenými realizoval. Tady se setkávám trochu s paradoxem, kdy na jedné straně je žádoucí na vězně pozitivně působit, a na straně druhé jsou z finančních důvodů rušena místa pedagogů volného času v penitenciárních zařízeních včetně Vazební věznice České Budějovice, kde bylo místo zrušeno již v roce 2010. Realita je bohužel taková, že pedagogický pracovník plní řadu povinností, které vyplývají z jeho pracovní náplně a na řízené aktivity s vězněnými osobami má velice málo času, nebo je nucen během činností řešit i jiné záležitosti. Tento fakt se zákonitě projevuje na úrovni a kvalitě dané aktivity, o které nelze pak hovořit jako o řízené. Na úplný závěr už jen dodejme malou úvahu: *„Názor většinové společnosti je, že ti „lumpi“ si nezaslouží, aby se jim někdo věnoval. Skutečnost je taková, že pokud se těmito lidem, často vnitřně velice rozháraným, nikdo nevěnuje, prohlubuje se jejich psychopatologie a dochází k opakování trestné činnosti, ve které se často zvyšuje její závažnost. I z ekonomického hlediska je vhodné (pokud pomineme lidskou a morální rovinu), aby se pachatelé trestné činnosti naučili vážit si sebe a svého života a tím získali motivaci se do výkonu trestu nevracet.“*¹⁵³

¹⁵³ Srov. KUŠNÍROVÁ, H.; ČERMÁK, P.; SOUKUP, T. Vina a smysl života u odsouzených žen. *České vězeňství*, 2011, roč. neuveden, č. 4, s. 18-19.

Seznam použitých zdrojů

- BROŽOVÁ, M. *Duše stromů*. Praha: Obhajoba pastelky, 2011. ISBN 978-80-9040882-0-3.
- ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.
- ČERNÍKOVÁ, V.; SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Policejní akademie, 2002. ISBN 80-7251-104-1.
- ČERNÍKOVÁ, V., MAKARUIŠOVÁ, V. *Úvod do penologie*. Praha: Sociálně právní institut Most, 1997. ISBN nevedeno.
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. 3. Vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-725-1.
- GOMBRICH, E., H. *Příběh umění*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta a Agro, 1995. ISBN 80-7203-143-0.
- HÁLA, J. *Práce s maladjustovanými osobami*. Č. Budějovice: Jihočeská univerzita: 2005.
- HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005. ISBN-80-86708-05-5.
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: Budka, J., 1993. ISBN 80-90 15 49-0-5.
- HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy*. Praha: Univerzita Karlova, 1982. ISBN nevedeno.
- HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. 2. přeprac. vyd. *Didaktika výtvarné výchovy*. Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-368-5.
- JEBAVÁ, J. *Úvod do arteterapie*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-394-6.
- JOHNSON, A, R; RUHL, M, J. *Kniha o spokojenosti*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-380-3.
- KABÁTEK, A. a kol. *Sociologické texty II*. Praha: Karlova univerzita, 1995. ISBN 80-7066-962-4.
- KOCVRLICHOVÁ, M. *Vina*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 80-7254-684-8.
- KOPP, P. a kol. *Penitenciárna psychológia*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru SR, 2004. ISBN 80-8054-326-7.
- KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-2456-0.
- KÖNIGOVÁ, M. *Tvořivost = kreativita*. 2. vyd. Praha: Karlova univerzita, 1999.

ISBN 80-858899-71-X.

MALACH, J.; ZAPLETAL, B. *Vybrané problémy andragogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 80-7368-043-2.

MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-256-4.

MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. ISBN 80-7368-002-5.

NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*. Praha: Karlova univerzita, 1991. ISBN-80-7066-518-1.

NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. ISBN 80-7368-037-8.

PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-399-4.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN-80-7178-029-4.

RUIZ, D, M. *Čtyři dohody*. Praha: PRAGMA,2001. ISBN 80-7205-826-6.

SCHACHE, R. *Tajemství přitažlivosti srdce*. Praha: Ikar 2009. ISBN 978-80-249-1220-2

SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*. Liberec: Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7372-287-6.

SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I. Úvod do teorie trestu a trestání*. Liberec: Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7372-203- 6.

SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II. Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Liberec: TU v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-204-3.

SOCHŮREK, *Kapitoly z penologie III. díl. Negativní jevy ve vězení*. Liberec: TU v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-205-0.

SPOUSTA, V. et al. *Metody a formy výchovy ve volném čase*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1275-7.

ŠERÁK, M. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6.

VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Print-Typia, 2001. ISBN 80-86384-00-4.

Život z víry. Překlad katechismu pro dospělé. České Budějovice: TF JU, 2005. ISBN 80-7040-809-X.

Použité zákony a vyhlášky:

Zákon 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, ve znění platném k 1. 9. 2012.

Trestní zákoník č. 40/2009 , ve znění platném ke dni 1. 1. 2013.

Zákon č. 169/1999 Sb. , o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění platném ke dni 1. 1. 2013.

Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava české republiky, v platném znění ke dni 1. 10. 2012.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod, v platném znění ke dni 1. 12. 2009.

Sborníky, kolektivní práce, časopisy:

EVROPSKÁ VĚZEŇSKÁ PRAVIDLA. Strasbourg 1991 In *České vězeňství* 3/1995, ročník neuveden.

KÁPLOVÁ, V. Vazební věznice České Budějovice. *České vězeňství*, 2011, roč. neuveden.

KUŠNÍROVÁ, H.; ČERMÁK, P.; SOUKUP, T. Vina a smysl života u odsouzených žen. *České vězeňství*, 2011, roč. neuveden.

URBANOVÁ, M. *Ženská delikvence jako sociální jev*. In: Sborník příspěvků z konference pořádané Katedrou právní teorie Právnické fakulty MU v Brně, dne 4. 11. 2004. ISBN 80-210-3609-5,

URBANOVÁ, M. VEČEŘA, M. a kol. *Ženská delikvence, teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen*. Masarykova univerzita: Brno, 2004. ISBN 80-210-3608-7.

Dostupné na WWW: <<http://www.vscr.cz/ceske-budejovice-71/vzdelavani-a-zamestnavani-veznu-450/vzdelavani-a-zamestnavani-veznu-2009-2589>>

Seznam zkratk

VTOS = výkon trestu odnětí svobody

PZ = program zacházení

VT = výkon trestu

NO = nástupní oddělení

TPN = trvale pracovní nezařaditelné

VV = vazební věznice

Seznam příloh

- Příloha I *Poučení pro osobu ve výkonu trestu odnětí svobody v českém jazyce*
- Příloha II *Poučení pro osobu ve výkonu trestu odnětí svobody v čínském jazyce*
- Příloha III *Královna kriminálních – Marie Lavičková*
- Příloha IV *Fotografie Vazební věznice České Budějovice*
- Příloha V *Zvláštní denní režim pro TPN*
- Příloha VI *Příběh Král Leara, příběh dnešní doby*
- Příloha VII *Aktivita na téma „rodina“ a vypracované koláže*
- Příloha VIII *Fejeton Denisy Proškové*
- Příloha IX *Vypracované rodinné erby*
- Příloha X *Samostatné vyrobení nástěnky z citátů*
- Příloha XI *Samostatná zájmová činnost odsouzených*
- Příloha XII *Ztvárnění znamení zvěrokruhu*
- Příloha XIII *Desatero vyvěšené na oddělení TPN*
- Příloha XIV *Stručné rady vedoucí ke spokojenějšímu způsobu života*
- Příloha XV *Práce s keramickou hlinou*
- Příloha XVI *Děkovný dopis od žen z projektu*
- Příloha XVII *Vyjádření zaměstnanců Vazební věznice České Budějovice*

Přílohy

Příloha I *Poučení pro osobu ve výkonu trestu odnětí svobody v českém jazyce*

POUČENÍ

podle § 6 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, při přijetí odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody

V dne

.....
Jméno, příjmení a datum narození odsouzeného

Čl. 1

Obecné ustanovení

(1) Toto poučení slouží jako prvotní seznámení odsouzeného s jeho právy a povinnostmi podle zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon“), vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „řád“) a vnitřního řádu věznice (dále jen „vnitřní řád“) při nástupu do výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „výkon trestu“).

(2) Pro každou věznici stanoví její ředitel se souhlasem Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR vnitřní řád, který stanoví denní rozvrh chodu věznice, činnost odsouzených a jejich podíl na řešení otázek souvisejících se životem ve věznici.

(3) Během výkonu trestu je odsouzený povinen podrobit se vnitřnímu řádu, který rovněž vymezuje druh a obsah činností, které jsou pro jednotlivé skupiny odsouzených buď povinné, nebo dobrovolné.

(4) Okruh konkrétních činností, kterých je odsouzený povinen se zúčastnit nebo které může vykonávat, jsou stanoveny v programu zacházení.

(5) Odsouzený cizinec je o svých právech a povinnostech podle zákona, řádu a vnitřního řádu poučen v mateřském jazyce nebo v jazyce, jemuž rozumí.

(6) Všem odsouzeným ve výkonu trestu přísluší stejná práva za podmínek a v rozsahu stanoveném v zákoně.

Příloha II *Poučení pro osobu ve výkonu trestu odnětí svobody v čínském jazyce*

VTOS/čínština

68/2011 号国家综合管理附录

说明

按照169/1999号法律和法令汇刊§ 6第2条在接收囚犯执行监禁处罚时关于执行监禁处

罚的规定以及某些相关法令变更的规定

地点：..... 日期：

.....

姓名和囚犯验证码

第1条

开始条款

(1) 此说明是按照169/1999号法律和法令汇刊§ 6第2条关于执行监禁处罚的规定以及某些相关法令变更的规定，以最新修正案为准（以下简称“法规”），司法部发布

的声明——345/1999号法律和法令汇刊，在执行监禁处罚的收监（以下简称“服刑”）时

关于执行监禁处罚的规定，以最新修正案为准（以下简称“规章”），以及对监狱内部的

规定（以下简称“内部规章”），让囚犯基本了解其权利和义务。

(2) 每个监狱的狱长按照捷克共和国《监狱服务》的《综合管理》的规定制定监狱的内部规章，内部规章对监狱工作的日常作息表、囚犯的活动及其在监狱生活中相

关问题解决办法的参与作出规定。

(3) 在服刑期间囚犯有义务遵守内部规章，内部规章也对活动的种类和内容做了限制，活动对于每一组囚犯来说要么是义务性的，要么是自愿的。

(4) 囚犯有义务参加或可以参加的具体活动的范围在管理计划中有所规定。

(5) 外国囚犯可以从母语或其他语言的法规、规章以及内部规章知悉他的权利和义务。

(6) 依照法律规定在服刑中所有囚犯享有相应的同等条件的权利。

第2条

囚犯的收入和安置

Příloha III *Královna kriminálních – Marie Lavičková*

Marii Lavičkové (44) neřeknou v putykách Českých Budějovic jinak než Máňa. Nebo také Mařena, to podle stupně opilosti, ve kterém je. Ve středu 6. 2. 2013 se jí splnilo veliké přání – soud ji vrátil zpět do vězení. Recidivistka Máňa. Tato 44letá žena se téměř po celý svůj život dopouštěla zejména tu větších, tu menších krádeží. Byla za to 21x odsouzena k nepodmíněnému odnětí svobody a "odseděla" si celkem 276 měsíců, neboli 8 395 dnů, chcete-li 23 roků. Připustíme-li, že do svých 18let se chovala vzorně a "živili" ji rodiče, pak si teoreticky Máňa za celý svůj život odpracovala tři roky, během kterých (teoreticky) nežila na úkor někoho jiného, živila se (teoreticky) sama a platila daně, včetně zdravotního a sociálního pojištění.¹⁵⁴

Zlodějka a skalní (státní zástupce říká »speciální«) recidivistka, která 15. července oslaví pětačtyřicátiny, si odseděla dvacet tři let života v base. Zvykla si tam natolik, že na svobodě žít nechce a nemůže.

Prezidentská amnestie ji zaskočila. „Žiju si pohodlně za katrem ve Světlé nad Sázavou a najednou bác – že půjdu domů. Klaus mi sprostě ukradl jedenáct metrů (tj. měsíců), co jsem tam ještě měla být. To mu nikdy neodpustím, zničil mi život,“ výhružně říká Máňa. Byl to její čtyřiatřicátý pobyt za mřížemi. Dostala se tam vždycky za krádeže. Nepracuje, a jak říká, nikdy nebude. Nemá kde bydlet, ani ke komu jít, a tak je jí za mřížemi dobře. Když tam chce, nechá se při krádeži chytit. „Mě už zavrou i za čokoládu,“ říká hrdě. Ukradený svetr prodá nějaké babičce („ta by si ho v životě koupit nemohla“) za padesát korun, nebo v hospodě za jídlo a pití.

Máňa – kdysi Maruška – pochází z vážené a oblíbené rodiny z vesnice poblíž jihočeské Křemže. Otec byl známý lékař, a když se Marie narodila, po třech předchozích bratrech, byl prý radostí bez sebe. Děvčátko mělo, nač si vzpomenu. Stalo se mazánkem, smělo snad úplně všechno. O to horší bylo to, co pak přišlo. „V sedmnácti jsem se zabouchla do Edy Švancara, bylo mu asi osmadvacet. Rodičům se nelíbil, a tak jsem s ním z trucu utekla,“ vzpomíná. Její kumpáni z budějovické hospody U Čepu, kde má Máňa, když je na svobodě, svůj hlavní stan, tvrdí, že ji Eda pásal na silnici u Kaplice. Ona to ale odmítá. „Vědí houby, on dělal v papírně ve Větrní, tam byly prachy a já tam prodávala v obchodě s oblečením.“ Měli tam i byt a žilo se jim prý dobře.

¹⁵⁴ Dostupné na WWW: <http://oldrichslovacek.blog.idnes.cz/c/321225/Tezky-zivot-Marie-Mani-Lavickove.html>

Netrvalo to dlouho. Počátkem roku 1986 v Máně bouchly saze, možná i proto, že její novorozená holčička dvě hodiny po porodu umřela. „Já chtěla odjakživa pomáhat lidem, a když jsem viděla, jak ženské u mého obchodu koukají na kožichy za výlohou a nemají na ně, tak jsem jim je začala rozdávat,“ směje se, když vzpomíná na své obří, snad dvousettisícové (v tehdejší době!) manko. Dostala tři a půl roku natvrdo. A Eda jí na rozloučenou vymlátíl zuby. Pravda, v kriminále jí pak udělali umělé, vyndavací, ale „...už to nebylo ono“.

Havlova novoroční amnestie v roce 1990 pustila Máňu ven, ale na svobodě žít neuměla. Rodina ji vydělila a vyhnala, jak říká, a tak se začala potloukat po budějovických hospodách. Spala mezi bezdomovci a krádeže jí poskytovaly vcelku solidní živobytí. A trestů i pobytů ve vězení přibývalo.

Když peníze nebyly a nebylo za co pít ani jíst (přesně v tomto pořadí), dělala Máňa po hospodách striptýz. Sama se smíchem říká, že si myslela, že když je demokracie, může chodit nahatá, ale její kamarádi to vidí jinak. Ludva V. (57 let, 14x odsouzen, odseděl si 28 let) už ani neví, kdy se seznámili. „Tady u Čepu si mi sedla nahatá na klín a chtěla kafe. Objednal jsem jí ho, ona si lokla a pozvracela mi celý stůl. Tak jsem ji vyhnal.“ Pravda, pak se vztahy mezi nimi upravily a Ludva Máňu uznává. „Ona není špatná, jenom je naivní až blbá. Kdysi byla krasavice a ještě dneska, když ji tady dědci uvidí svlečenou, tak slintají a dvacku jí dá každý. Ale bezdomovci jí to seberou a ona zase nemá nic.“

Zlodějka Máňa povýšila zlodějnu na smysl svého života a nutno říci, že jí to jde. Z budějovického obchodu Mercury svého času ukradla hned celý pojízdný věšák s oblečením. „Byly tam hlavně zimní kabáty a svetry. To byl vývar,“ zasní se ještě dnes. Krade i potraviny, hlavně ty, které rychle prodá – máslo, oleje, drahé uzeniny, masa... „Ale dělám i dobré skutky. V zelenině na nádraží jsem ukradla pomeranč pro jedno cikánské dítě. Plakalo, že ho chce, a jeho máma mu ho nemohla koupit. Tak povídám, běžte támhle za roh, já to přinesu.“ A přinesla. Přibrala k tomu pár banánů a prodavači, který zavolal policii, popřála, aby do roka »zdechnul«. „A už to má za sebou,“ říká Máňa.

Že by šlapala chodník, Máňa odmítá. Ale na otázku, kde má zuby (ty umělé, »vystavovací« z kriminálu) bezelstně odpovídá: „To jsem už pár dnů neměla ani korunu a taky jsem nejedla. No a jeden Ukrajinec chtěl, abych mu udělala orální sex. Za tisícovku. Tak jsem s ním šla. No a jak jsem tak orálovala a orálovala, přestalo mě to

nějak bavit. Bafla jsem ty prachy a utekla. Jenomže zuby, co jsem si předtím vyndala a položila na noční stolek, jsem tam zapomněla.“

Maminka paní Lavičková, Mánina matka, se o své dceři bavit vůbec nechce. Žije stále na stejném místě, ve stejném patrovém rodinném domě a v slzách vzpomíná na to, jak se její manžel před patnácti lety kvůli Máně utrápil. „Vždyť ona už bez toho kriminálu nedokáže žít,“ vzlyká. Naposledy ji viděla asi před pěti lety. „To ji pustili a ona sem přijela s tou režisérkou, co o ní natáčela. Prolhané byly obě. Dva dny tu vydržela a pak zase odešla. Ale

nikdo ji nevyháněl.,, Chytla se špatné party,“ končí paní Lavičková.

Ve středu 6. 2. 2013 dal soudce Okresního soudu v Českých Budějovicích, Radek Martínek, Marii Lavičkové patnáct měsíců nepodmíněně ve věznici s dozorem. Máňa se totiž nechala hned dvakrát chytit při krádeži. Poprvé 7. ledna, kdy v drogerii vzala kosmetiku za 1369,30 Kč, a podruhé 13. ledna ve svém oblíbeném Mercury. Tam ukradla dámské kalhotky a svetry za 1215 korun. Věci byly majitelům vráceny, ale protože – jak Máňa sama řekla – ji by zavřeli už i za čokoládu, dobře věděla, že se do vězení vrátí. Chtěla to. Byla šťastná a nijak to neskrývala. „Pane soudce, vy jste můj miláček, mockrát vám děkuju,“ rozplývala se.

Má před sebou patnáct měsíců klidného života. Pak zase něco ukradne a půjde tam zas. A tak pořád dokola. Dokud bude naživu. Státní zástupce navrhoval Máně zákaz pobytu na území Českých Budějovic, to ale soudce odmítl s tím, že právě Budějovice jsou jediným místem, kde má Máňa ještě nějaké sociální vazby.¹⁵⁵

"Prvních pět let jsem kriminál strašně nenáviděla, dalších pět let jsem mu vzdorovala, ale teďka těch 13 let - já ho strašně miluju(...) Jsem absolutně šťastnej člověk. Svět je zlej, promiňte mi to, lidi, já nechci tady mezi váma bejt. Tam mám svůj svět, tam tomu rozumím, tady tomu nerozumím... Někdo mi dá tisíc korun a Máňo, starej se...,“ vysvětlila počátkem ledna svou motivaci. Po odvysílání dokumentů chtěli diváci Máně pomoci. Dostávala nabídky k bydlení i práci, nikdy je ale nevyužila.¹⁵⁶ Známa česká režisérka Olga Sommerová natočila dva filmové dokumenty (doporučuji shlédnout). V roce 1992 „Máňa“-Marie Lavičková a její život ve 24 letech a v roce

¹⁵⁵ Dostupné na WWW: <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/190593/kralovna-krminalniku-mana-lavickova-zase-sedi-uz-po-35.html>

¹⁵⁶ Dostupné na WWW <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/213803-mana-celebrita-mez-recidivisty-miri-po-amnestii-znovu-za-mrize/>

2002 to byl filmový dokument „*Máňa po deseti letech*“¹⁵⁷ kde se jeví Mánin život jako věčný kolotoč kriminálu a krátké svobody, drobných krádeží, opětého souzení a věznění. Máňa už vlastně nechce a nemůže vykročit do normálního světa. Před deseti lety ještě alespoň mluvila o šanci vystoupit ze společnosti ztracených existencí.¹⁵⁸

Obrázek 1 Odsouzená Marie Lavičková

¹⁵⁷ HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 63.

¹⁵⁸ Dostupné na WWW: <http://www.fdb.cz/film/mana-po-deseti-letech/38607>

Příloha IV *Fotografie Vazební věznice České Budějovice*

Obrázek 2 Věznice České Budějovice

Specializované oddělení pro odsouzené ženy trvale pracovní nezařaditelné

Úvodní ustanovení

(1) Odsouzená žena, která je umístěna do specializovaného oddělení, se řídí obecnými ustanoveními tohoto vnitřního řádu.

(2) Bližší podmínky výkonu trestu neupravené ve vnitřním řádu jsou obsaženy v této příloze.

Umíst'ování do specializovaného oddělení

Trvale pracovní nezařaditelná odsouzená (dále jen „TPN“) je umístěna do oddělení na základě

posouzení přijímací komise odborných zaměstnanců věznice.

Metody a formy zacházení, aktivity programu zacházení

(1) Nabídka aktivit programu zacházení je uvedena v týdenním plánu aktivit, jež schvaluje VOVVaT a

koncipována je tak, aby se předešlo jednotvárnému pasivnímu a monotónnímu trávení dne.

(2) Na návrh lékaře nebo na základě vlastní žádosti a se souhlasem lékaře může TPN odsouzená

vykonávat vhodné pracovní aktivity uvnitř věznice, které zahrnují:

a) sebeobslužné činnosti v takovém rozsahu, aby odsouzená byla schopna samostatného způsobu

života a začlenění do společnosti po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody,

b) práci pro potřeby věznice - k zajištění každodenního provozu věznice (úklidová činnost, jednoduché

práce v rámci estetizace oddělení),

c) denní služba v oddělení.

(3) Speciálně výchovné aktivity tvoří skupinové a individuální působení zaměřené na podporu a

rozvoj pozitivního a aktivního přístupu k životu, motivaci k osobnostnímu rozvoji, sebevýchově,

sebevzdělávání, jež zahrnuje:

a) individuální a skupinové psychosociální poradenství,

b) individuální pohovory k plnění programu zacházení – 1x za dva měsíce,

c) provádění individuální terapie u vybraných odsouzených, či sociálně psychologického poradenství,

d) realizace relaxačních a tělesných individuálních nebo skupinových cvičení,

e) sledování vybraných pořadů TV a videa.

(4) Zájmové aktivity zahrnují různé formy individuální a skupinové činnosti např.: rukodělná činnost,

kroužek výtvarných technik, kroužek akvaristický, zahradnický kroužek nebo jiná pohybová aktivita.

(5) Extramurální aktivity obsahují cíl, vést odsouzenou k vytváření pozitivní vnější vazby, prostřednictvím pravidelných návštěv a korespondence, udržovat sociální kontakty s rodinou nebo

osobami blízkými.

Vnitřní diferenciacce

Prostupné skupiny vnitřní diferenciacce se ve specializovaném oddělení se zpravidla neuplatňují.

Časový rozvrh dne

Pracovní den:

05.30 Budiček
05.30 – 05.45 Osobní hygiena
05.45 - 06.00 Početní prověrka stavu
06.00 - 06.30 Snídaně
06.30 - 06.45 Úklid cel a ubytovny
06.45 - 08.00 Ranní kontrola pořádku a kázně, vyřizování žádostí a stížností
08.00 - 11.30 Osobní volno, vycházka, aktivity programu zacházení
11.00 - 12.00 Oběd
12.00 - 16.00 Osobní volno
16.00 - 17.00 Večeře
17.00 - 17.45 Osobní volno
17.45 - 18.00 Početní prověrka stavu
18.00 - 20.00 Osobní volno
20.00 - 21.00 Osobní hygiena, osobní volno, příprava na večerku
21.00 Večerka

Den pracovního volna a klidu:

05.30 Budiček
05.30 – 05.45 Osobní hygiena
05.45 - 06.00 Početní prověrka stavu
06.00 - 06.30 Snídaně
06.30 - 07.00 Úklid cel a ubytovny
07.00 - 11.30 Osobní volno (návštěva, sledování TV), vycházka, v neděli generální úklid
11.30 - 12.30 Oběd
12.30 - 16.00 Osobní volno
16.00 - 17.00 Večeře
17.00 - 17.45 Osobní volno
17.45 - 18.00 Početní prověrka stavu
18.00 - 20.00 Osobní volno
20.00 - 21.00 Osobní hygiena, osobní volno, příprava na večerku
21.00 Večerka

Po večerce je odsouzená v cele uzamykána. Výjimku povoluje VO VVaT na základě písemné žádosti.

V případě porušování kázně a pořádku je odsouzená uzamčena na základě rozhodnutí VISS bezodkladně.

Příloha VI *Příběh Král Leara, příběh dnešní doby*

Hlavními postavami v příběhu jsou dcery krále Leara Kordelie (nejvznešenější postava příběhu), Goneril a Regan, dále oddaný hrabě Glostr, jeho manželský syn Edgar a nemanželský syn Edmund.

Král Lear je bezstarostný, vládne, aby dosáhl co největšího potěšení, moci, majetku a mohl vést život plný zábavy a prožitků. Reprezentuje a ztělesňuje nejen sebe jako jedince, ale celé království (společnost), protože slouží a je podřízen většímu celku.¹⁵⁹ Král Lear má tři dcery: nejstarší Goneril, prostřední Regan a nejmladší Kordelii. Bláhově se rozhodl se, že rozdělí království a přenechá největší část té, která ho nejvíce miluje. Dcery musely veřejně vyslovit slova své lásky svému otci králi Learovi, který si lásku svých dcer vynucuje veřejnou prezentací za slíbené království. Projevy Goneril a Regan znějí falešně, ale přesto je král velmi potěšen. Udělají na něj dojem a on se opíjí falešnými slovy lásky, falešnou pozitivní energii z květnatých projevů. Zde spatřujeme moment, kdy by chtěl král přizpůsobit skutečnost svým snům. O to víc bude prozření a přijmutí skutečné reality bolestnější. Král se domnívá, že lásku a spokojenost si může koupit za své bohatství a skutečnou realitu nevidí. Nepozoruje intriky, neupřímnost, záměry, ani skrytou brutalitu svých dcer.

Goneril promlouvá jako první: mluví o tom, že otce miluje víc než svůj zrak, než svobodu, svět a vše, co je jí drahé a vzácné, stejně jako život, zdraví, čest i krásu... Regan promlouvá ve stejném stylu, jako Goneril.¹⁶⁰ Jediná Kordelie, když slyší své sestry, si pro sebe tiše řekne „mlč a miluj!“ Otce miluje, ale nejraději by se o svých citech veřejně nezmiňovala. Instinkt ji varuje, že v otcově chování je cosi špatně. Řekne otci: „Miluji Vaši výsost jak velí povinnost, nic víc nic míň.“ (Zde je myšlena povinnost ve smyslu závazku mezi rodiči a dětmi). Nabízí králi Learovi lásku dcery k otci - nic míň, nic víc. Král je vztekem bez sebe a Kordelii vydědí se slovy: „*Kéž by ses raději nebyla zrodila, než ses tak zvrhla!*“¹⁶¹ A rozdělí království mezi dvě falešné dcery.

Jakmile dcery získají vládu nad královstvím, začnou se chovat hrubě. Propustí osobního strážce, a tím připraví krále o důstojnost. Chtějí potrestat i králova přívržence hraběte z Glostru za jeho věrnost králi. Jedna z dcer navrhne připravit ho o zrak (zde

¹⁵⁹ Srov. JOHNSON, A, R; RUHL, M, J. *Kniha o spokojenosti*, s. 63.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 31-39

¹⁶¹ Tamtéž, s. 31.

můžeme spatřovat metaforu zraku a slepoty, která prolíná celý příběh jako nekonečná nit). Glostra v příběhu skutečně připraví o zrak a nechají ho sedět venku v zimě. Glostr pronese větu: „*Jsme pro bohy, co dětům mouchy, vraždí nás pro svou kratochvíli.*”¹⁶² Toto potrestání nařídí jeho nemanželský syn Edmund (společně s Regan a Goneril), který prahne po otcově postavení a bohatství. Některé postavy (např. král Lear, Glostr), které jsou na počátku hry vnitřně slepé, získávají nakonec zvláštní druh vidění. Glostr požádá svého vlastního syna Edgara (kterého podle hlasu nepozná), aby ho dovedl ke skalám, aby mohl ukončit svůj život. Edgara napadne lest, „lčba šokem”, odvede otce jakoby na okraj útesu (ve skutečnosti stojí uprostřed pastviny) a popisuje mu, jak jsou lodě i rybáři z útesu skoro neviditelné, jako malé myšky, které skoro v trávě nevidíte. Glostr se vrhá vpřed v domění, že skáče z útesu a omdlívá...¹⁶³

Hrabě Glostr ztratil zrak, ale získal vnitřní vidění. Prožil zkušenost, při které nezemřelo jeho fyzické tělo, ale jeho zoufalství. Poprvé si uvědomil, že život je zázrak, když se na něj člověk správně podívá. Část tohoto příběhu může být inspirací pro každého, kdo se ocitne na dně zoufalství. Když Glostr získal tento dar, už se nebojí smrti (smrt je přirozená součást lidského života). Zemřel vlastně jeho provizorní sebestředný život a on se narodil duchovně. Přinesl obět' změny svého vědomého postoje a přestal si prosazovat svou.

Když se vlastní vinou dostanete do slepé uličky a zoufalství vám přerůstá přes hlavu, nemůžete spát. Je na čase najít způsob, jak změnit (obětovat) svůj vědomý postoj a vrhnout se jako Glostr z pomyslných skal. Zkusit vše přehodnotit a znovu ožít s možností být jiným člověkem. Edgar pomohl otci překonat obtížnou situaci. Každý z nás by měl mít v životě takového malého „Edgara”, který by nám pomáhal v těžkých životních stavech, ať už je to blízký člověk nebo kamarád. Takového přítele můžeme nalézt i sami v sobě - ve svém zdravém rozumu.

Lear nevydrží proud urážek a neúcty a sám odchází na divoká vřesoviště. Je noc, zuří veliká bouře, na obloze se objevují blesky a je slyšet hřmění, prší, a král se cítí opuštěný a velmi špatně. Bouře se ozývá jako ozvěna jeho vnitřní rozervanosti. Třese se a v duši promlouvá ke sluhovi, který se o něj ještě stále stará. Důležitost jeho slov spočívá v tom, že si poprvé všimne někoho jiného, než sebe a zajímá se o sluhu jako o člověka, má starost o jeho zdraví. Můžeme si všimnout zvratu, kdy si král přestane

¹⁶² JOHNSON, A, R; RUHL, M, J. *Kniha o spokojenosti*, s. 54.

¹⁶³ Tamtéž, s. 53-55.

stěžovat na nepřízeň osudu a svůj zájem směřuje na potřeby jiného člověka. Jeho spása začíná. Svoje utrpení spojuje s utrpením jiných lidí, začínají se u něj probouzet pocity lásky, empatie a soucítění.¹⁶⁴

Learův příběh z vřesovišť k nám promlouvá - tvůrčí utrpení nespočívá v hledání viníků a obětí, ale zahrnuje přijetí všeho, co nám přijde do cesty, i když se jedná o záležitosti, které nechceme a které bychom si nikdy sami dobrovolně nezvolili. Nakonec se král Lear setkává s Kordelií, kterou vyhnal, a poznává, jak jí hluboce ublížil, a prosí ji o odpuštění. Brzy po usmíření jsou zajaty části podvratného britského vojska. Král se nezlobí; zdá se, že se Lear smířil s faktem, že *život je svým způsobem také vězení*.¹⁶⁵ V závěru se dozvídáme, že král zabil sluhu, který oběsil Kordelii. Král drží bezvládné Kordelino tělo a ptá se: „Je mrtvá, nebo žije“? (Žije Kordelie?) chápáno jako psychologický symbol představuje proměňující sílu toho, „co je“: je upřímná, nemá ráda přetvářku, není chamtivá, nepodvádí, není pyšná ani deprimovaná, nestrachuje se.¹⁶⁶ Může se nám zdát, že příběh končí temnotou a tragédií, ale král na konci tohoto příběhu není tentýž člověk, co byl na začátku. *Král prozřel a symbol Kordelie zůstane naším věčným životním symbolem.*

¹⁶⁴ Srov. JOHNSON, A, R; RUHL, M, J. *Kniha o spokojenosti*, s. 31-66.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 35.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 31-39.

Příloha VII *Aktivita na téma „rodina“ a vypracované koláže*

Vysvětlení některých souvisejících pojmů

Rod: má několik významů (latinsky *genus*): v mytologii označuje ROD slovanského boha zrodu, souhrn všech potomků počínajících od jedněch rodičů, v sociologii gender rod ženský a mužský.

Rodina: Skupina osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu svých dětí.

Domov: Doma odkládáme profesionální role. Staří Římané si velmi cenili rodiny (rodina byla základní jednotkou ve společnosti).

Nukleární rodina: Dospělí manželé a jejich vlastní či adoptivní děti žijící ve společné domácnosti.

Rozšířená rodina: včetně širších příbuzenských vztahů, např. prarodičů, sourozenců rodičů a jejich partnerů.

Změny v rodině a jejich vliv na životní způsob

- široká rodina se změnila na nukleární; vliv industrializace, vyšší pracovní nasazení, loajalita vůči pracovní skupině před rodinou; tři a více generační rodina se změnila na dvou generační se sníženým počtem dětí

Nejvýraznější rysy současné rodiny:

oslabení mezigeneračních vazeb, pokles porodnosti, dopady na společnost: stárnutí populace, dopady v oblasti sociální a ekonomické: větší finanční zatížení pro společnost, ztráta sociálních jistot, rostoucí příjmová diferenciacce, narůstající náročnost manželského života, růst požadavků na flexibilitu pracovní síly, pokles sňatků a růst rozvodovosti (rozvodovost vede ke snížení životní úrovně), *změna rolí*, která ovlivňuje autoritu rodičů (otec na mateřské dovolené, podle experimentů takový otec ztrácel otcovskou autoritu a děti byly dezorientované, problém se zařazením do pracovního procesu, pokles vážnosti v jeho okolí).

- **Singels** - vědomý životní styl založený na preferenci svobody, nezávislosti, neochoty se vázat. Nárůst singels tzv. jednočlenných domácností

- **Obliba „žití na hromádce“; Odkládání mateřství (Ženy mezi 35-40)** dítě označováno jako pro radost: „baby for smiling“. Tento jev je vyvolán např. úsilím o kariéru, získáním vzdělání, potřebou finančního zabezpečení, cestováním, realizací zájmů nebo koníčků, tj. *Užít si života a potom mít dítě*.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

DENISA PROŠKOVÁ

DESET PROCENT *osobního prostoru*

Tchán byl manuálně pracující muž posedlý astrologií. Vždy když o víkendech opouštěl teplý domov a manželku, ve které slovo hvězdárna vyvolávalo za těch třicet let společného soužití dávivý reflex, pronesl: „To víš, mých deset procent...“

Koukala jsem na ně, jako by spolu hovořili hebrejsky. Co se děje? O co jde? Dnes už tchán tchyni z apartní hrobky do hvězdárny neutče a ona vedle něj také cítí pouze chlad. Odkaz tchánovy teorie ovšem ve mně žije dál.

Otec mého muže totiž tvrdil, že život je z devadesáti procent děs a běs. Jedna z definic štěstí totiž zní: „Štěstí jsou splněné závazky.“ A tak musíme jednat vídně s lidmi, které bychom nejráději odstřelili na Mars. Věčně shánět peníze, které kupodivu charakter nekazí, ten kazí jen marná touha po nich. A také lhát dětem do očí, že zítra bude líp, přestože všichni moc dobře víme, že nebude. Vždyť vždycky, když se zítra vzbudíme, je zase to zpropadené dnes!

Jenže pak je tu ještě ta úžasná desítka. Deset procent ze života pro radost. Deset procent pro hvězdárny, pro sex, pro chození se psem na cvičák, pro schůzky s přáteli, pro výlet do Peru nebo pro experimenty s novými recepty na zpracování cuket.

Nikdo netuší, proč tohle skóre není obrácené, ale prostě není. Co je ale ještě mnohem horší, do té svobodné zóny deseti procent, kdy naše duše dostávají z kasáren povinností

10 % života
dostává naše
duše opouštěk
z kasáren
povinností

opouštěk, se nám soustavně někdo snaží vniknout. A když ne vlezte, tak aspoň plivnout.

Vezměte si ty zaručené teze, jež se navzájem vylučují a které mají hlavně za cíl zkažit nám tu trošku radosti, co ze života máme:

1. Žena, která s nikým nechodí, je partiovka, o kterou nikdo nestál.

Žena, která s někým chodí, je nesamostatná chudinka závislá na sexu a mužských názorech.

2. Žena, která se rozvedla, neobstála.

Žena, která se nerozvedla, se ponižuje.

3. Žena, která nemá děti, je sobec. A taky nesplnila svůj hlavní úkol, kvůli kterému tady vlastně je.

Žena, která má děti, je ovšem také sobec – přivedla je chudinky do současného celosvětového chaosu.

4. Žena, která denně nestihá vařit teplé večeře, si neumí zorganizovat čas.

Žena, která denně vaří teplé večeře, je otrokem rodiny.

5. Žena, která má jedináčka, je egoistka.

Žena, která má děti pět, nejspíš katolička, neumí používat antikoncepci nebo chce zbohatnout na sociálních dávkách. Anebo zešlela.

6. Žena, která řekne nahlas, co jí štvě na muzích, je militantní feministka. Žena, která to neřekne, je zbabělá.

7. Žena, která jde na plastickou operaci, neumí vkusně stárnout.

Žena, která nejde na plastickou operaci, o sebe nedbá.

8. Žena, která se provdá za bohatého muže, je vypočítavá zlatokopka.

A ta, která za chudého, husa.

9. Vánoce a myje sama okna, je divná, protože módní trend je Vánoce nesnášet.

Žena, která si na vánoční úklid najme agenturu, je líná.

10. Žena, která pomýšlí na post prezidentky firmy, je kariéristka.

Žena, které je kariéra ukradená a raději by seděla doma, vařila švestková povidla, vyráběla patchworkové povlaky na peřiny, je... no nic prostě nepochopila.

Jo a taky když berete anti-depresiva, jste blázen. Ale když je neberete, tak nepatříte mezi slušné lidi. Citlivý, férový člověk bez psychofarmak tuhle zběsilou dobu prý nezvládne. (Tohle jsem fakticky slyšela na vlastní uši!)

Nic není nikdy dobře, a tak si na tchána vzpomenu, vždycky když mi někdo leze do mého desetiprocentního rajonu. Nasadím zlý kukuč a chovám se jako hluchoslepý balvan. Mám na to právo – je to totiž mých zasloužených deset procent, kam nikdo jiný než já nesmí.

ona@mfdnes.cz

www.onadnes.cz

AUTORKA je novinářka a spisovatelka. V roce 2003 získala s textem Titulovaná blbost cenu v soutěži Evropský fejeton. Loni jí vyšla kniha Chutopis: O cestách a lásce k jídlu, kterou napsala spolu s Jitkou Rákosníkovou z časopisu *Apetit*. Pracuje na knize o neobyčejných babičkách dnešních žen.

Obrázek 3 Fejeton z časopisu *Ona dnes*

Příloha IX *Vypracované rodinné erby*

Obrázek 4 Rodinný erb B. V. (70)

Obrázek 5 Rodinný erb S. H. (33)

Obrázek 6 Rodinný erb R. M. (47)

Obrázek 8 Rodinný erb R. V. (68)

Obrázek 7 Rodinný erb B. M. (61)

Příloha X *Samostatné vyrobení nástěnky z citátů*

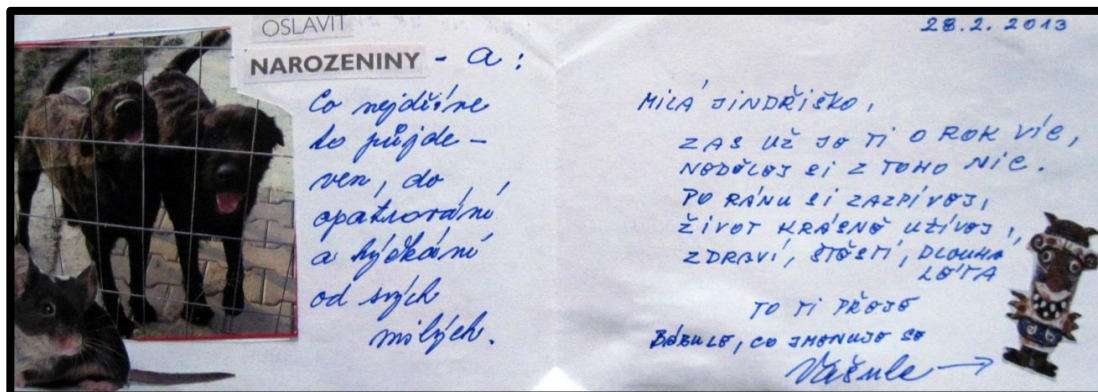

Obrázek 9 Nástěnka z citátů

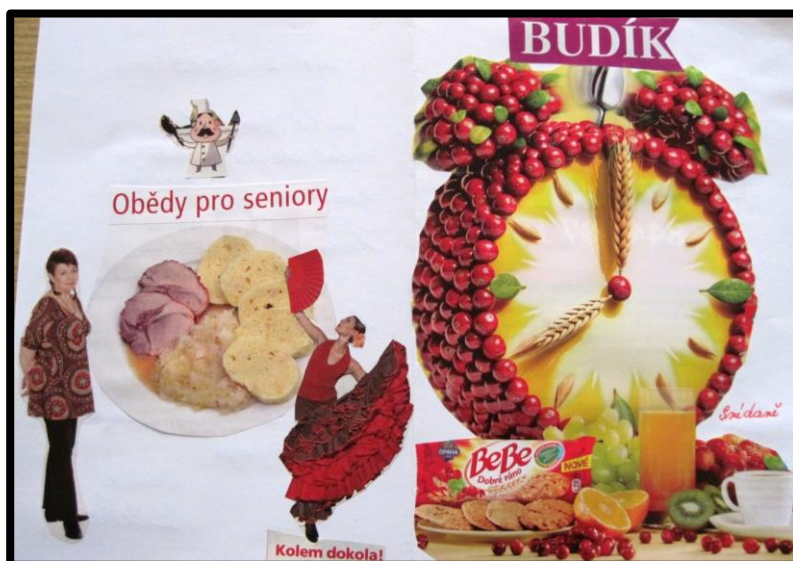
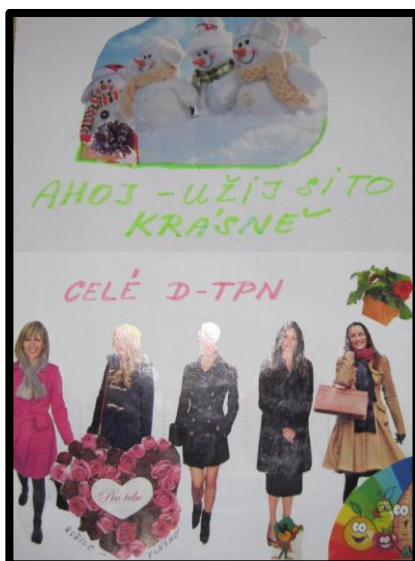
Příloha XI *Samostatná zájmová činnost odsouzených*

Obrázek 10 Tašky vyrobené ze starých kalendářů

Obrázek 11 Kolážová přáníčka B. V. (70)

Obrázek 12 Zpodobněné ženy TPN Obrázek 13 Odsouzené ztvárňují svá oblíbená jídla

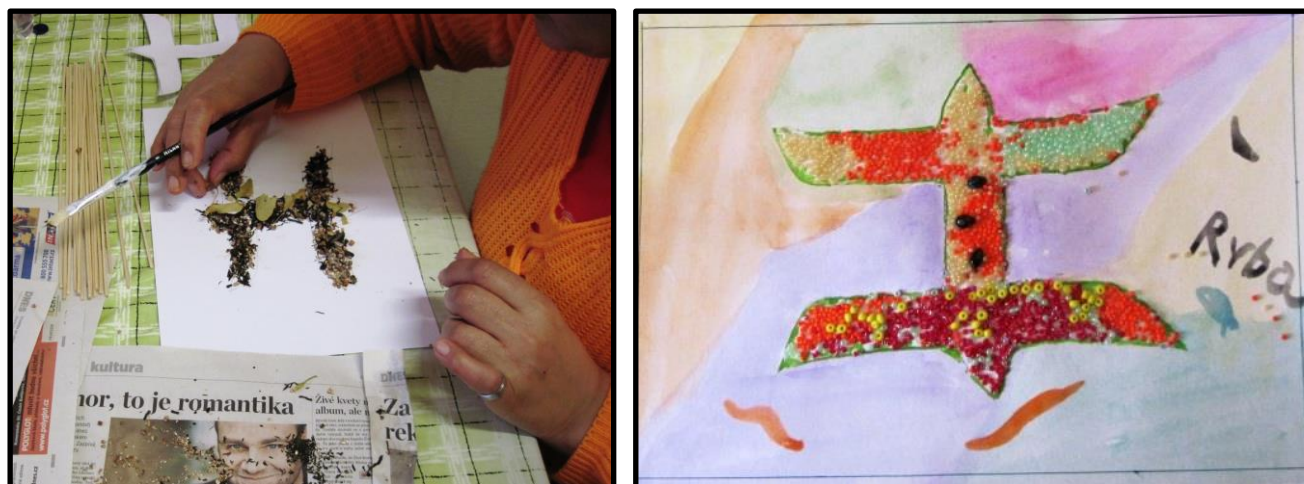

Obrázek 14 Přáníčko pro spoluvězeňkyni

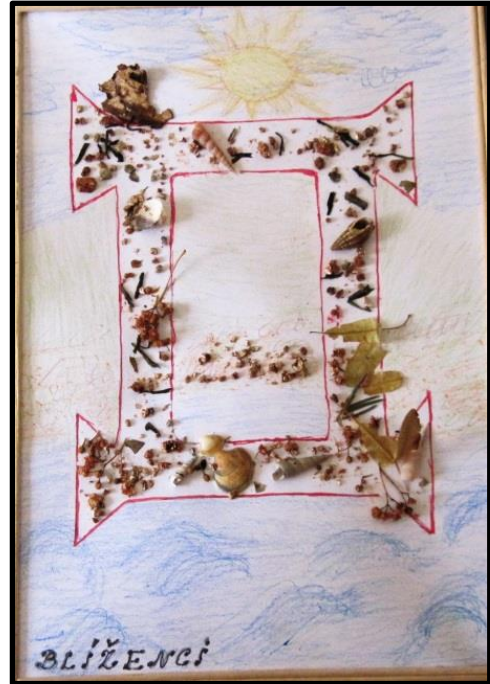
Příloha XII Ztvárnění znamení zvěrokruhu

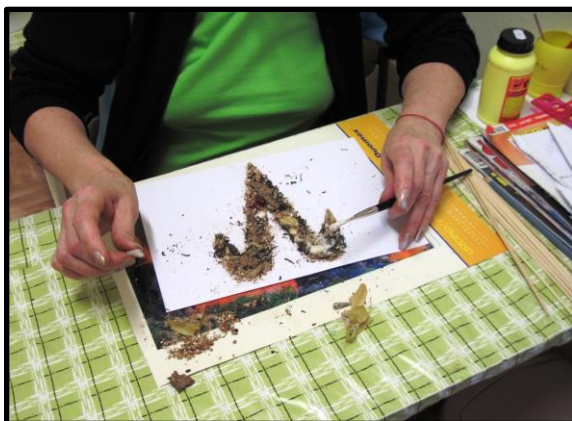
Obrázek 15 Ztvárnění znamení Ryb R. V. (68)

Obrázek 16 Ztvárnění znamení Ryb R. M. (47)

Obrázek 17 Ztvárnění znamení Blíženců B. V. (70)

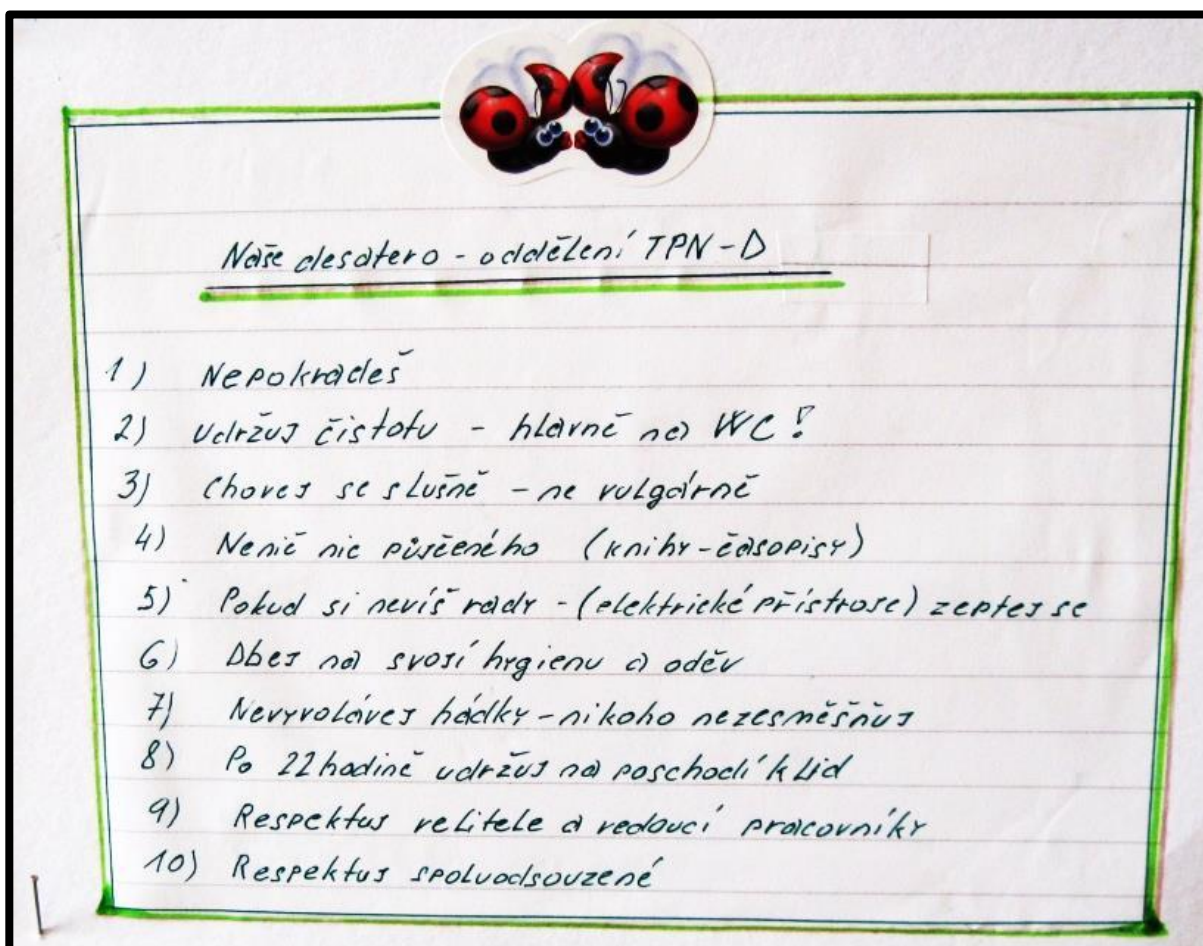

Obrázek 18 Ztvárnění znamení Berana B. M.

Obrázek 19 Ztvárnění znamení Střelce S. H. (33)

Příloha XIII *Desatero vyvěšené na oddělení TPN*

Obrázek 20 Desatero TPN

Příloha XIV *Stručné rady vedoucí ke spokojenějšímu způsobu života*

Je důležité, abychom byli obklopeni lidmi, kteří nás vidí a přijímají takové, jací jsme a nezdůrazňují nám negativní stránky naší osobnosti. Dala by se tak také vymezit i definice nejlepšího přítele, který je k nám upřímný. Můžeme jej nalézt v druhém člověku, ale i sami v sobě – je to náš zdravý rozum (pokud je ještě aktivní).

Jde o udržení spokojenosti a nespokojnosti v rovnováze, protože život pouze ve spokojenosti by byl neaktivním procesem – zastavil by se, byl by bez pohybu, bez rozporů, ze kterých vyrůstá nespokojenost a naplňuje tím náš každodenní život. Mnozí z nás ve svém životě plýtvají energií stejně jako s penězi a výsledkem je, že žijeme téměř pořád na samém pokraji vyčerpání (energetický bankrot lze přirovnat k finančnímu).

Spokojený život

Klidný život ve spokojenosti v duševním a fyzickém zdraví můžeme prožít téměř všichni za předpokladu respektování určitých pravidel. Vše souvisí se vším, náš život je vzájemně propojený ve všech jeho částech.

Ke spokojenosti vedou prosté rady:

- Objevit v životě talent, uvědomit si vše, co jsme v životě dělali, naše zkušenosti, to co děláme rádi, se zaujetím a vášní. Talent se může projevit v jakékoliv situaci (někdo je dobrý vypravěč, posluchač, někdo má cit pro barvy, pro zařizování domů). Vtip je v tom objevit onen Bohem daný talent a využít ho. Když najdeme v životě svůj talent, najdeme to, co nás uspokojuje a naplňuje náš život.
- Pochopit druhého člověka a odpustit je snazší, když „ujdete míli v jeho botách“. Je důležité odpouštět a nerozedírat staré rány.
- Odstranění pocitů viny.
- Soucit patří k základnímu učení v tibetském buddhismu. Božské se dá nalézt ve zvláštích každodenního života. (Co je to bůh? Dech v dechu). Pro rozvíjení daru soucitu jsou nejlepší drobné projevy vlídnosti.
- Matka Tereza učila, že musíme být v kterýkoliv okamžik připraveni zřít se veškerého svého majetku. Nelpět na materiálních věcech.

- Dodržováním našeho vlastního „sabatů”.¹⁶⁸ Pokud do svého života nezařadíme pravidelné volno, tak nám splyne celý život v monotónní šed'. Již jedno z biblických přikázání říká: „*dbej na den odpočinku, jako by ti byl svatý*”.
- Zapomeňte na zlozvyk moderní doby dělat víc věcí najednou, soustřeďte se na jednu činnost. Chápejte i rutinní práci jako hodnotnou aktivitu, která má cíl sama v sobě. Zjistíte, že najednou existuje jen teď.
- Zastavte se během dne a vnímejte konkrétní okamžiky, jejich plnost a krásu (příroda).
- Otočte se ke spěchu zády a najděte si čas, abyste jenom byli. „*Když budeme stát na místě, předběhneme ty, kteří běží.*”¹⁶⁹
- Zamyslete se nad uplynulým týdnem, zda věci, kterým jste se věnovali, vás přiblížily nebo oddálily od pocitu spokojenosti. Pokud budeme vycházet z řady duchovních tradic, pak těžištěm vědění není rozum, ale srdce. „*Správně vidíme jen srdcem, co je opravdu důležité, je očím neviditelné.*”*Saint- Antoine Exupéry*
- Pokuste se co nejvíce chodit do přírody, stanete se svědky „prchavého” okamžiku, který zobrazuje krásu života v té nejprostější formě. „*Kapka rosy, která ulpěla v pavučině ozářená sluncem, vypadá jako perla.*”
- Poklad, který stále hledáme, naplnění našeho života, existuje. Jen ho možná hledáme na těch nesprávných místech a v těch nesprávných činech daleko od domova. Je možné, že ho právě nalezneme sami u sebe, ve vlastním domě, ve vlastním srdci a v životě, který právě žijeme. „*Pro stromy nevidíme les.*”¹⁷⁰
- Události v našem životě mají často skrytý účel a smysl. „*Mnoho věcí není tak, jak se na první pohled zdá, zdánlivě konané zlo vytváří přitom dobro.*”
- Pokuste se analyzovat životní situace, kdy je lepší vědomě ustoupit, a zároveň zdůraznit své hranice. Neberte ustoupení jako porážku, protože to není totožné s pojmem „vzdát se”. „*Když narazíte na skálu, pokuste se jít jiným směrem.*”
- Pokud budeme akceptovat obě strany protikladů, tak, aby byly ve vzájemné rovnováze, změníme tím svůj náhled na životní problémy (je správné prohrávat i vyhrávat, svoboda je stejně důležitá jako autorita), a tak přesáhneme sami sebe.

¹⁶⁸ *Sabat*, slovo židovského původu, označuje sedmý den, konec pravidelného cyklu a přestávku, než začne cyklus nový, taktéž: „zastavit se“.

¹⁶⁹ Srov. JOHNSON, R, A. RUHL J, M. *Knihy o spokojenosti*, s. 65-82.

¹⁷⁰ NOSÁLOVÁ, V. *Slunce zapadá na východě*, s. 79.

- Přejte si a očekávejte málo a buďte hodně spokojení, vaše spokojenost spočívá v obyčejnosti.
- Odvézt dobrou práci a splnit závazky je cenné, ale cvičení, odpočinek a hra mají také svou hodnotu.
- Lidská bytost je velice náročná skládačka. Musíme složit všechny dílky až do posledního, aby se nám zobrazil obraz úplné lidské osobnosti.

Příloha XV *Práce s keramickou hlinou*

Obrázek 21 Ženy při práci s hlinou

Obrázek 22 Výsledné výtvořy

Příloha XVI **Děkovný dopis od žen z projektu**

Vážení paní Kusanová,

d.č. 8.4.2013

chtěly bychom zhodnotit naši aktivitu, kterou jsme mohly s Vámi zde v tomto prostředí absolvovat. Víme, že jste naši účast považovaly pro své studijní účely, ale pro nás ten čas byl hodně přínosný a na naše tříhodinové aktivity jsme se vždy těšily. Vždy jsme se dozvěděly něco nového, třeba i o sobě, různé věci dnes vidíme i z jiného pohledu, možná i z lepší stránky.

Moc nás bavilo keramika, se kterou mnohé z nás nikdy nepřišly ani do styku, obrázky se svým známením dle datumu narození, vřstěně dny co o nás vyprávějí pořadí dne v měsíci kdy jsme se narodily. Dále jsme si vytvořily rodový erb, s vaší pomocí jsme každá zjistila, co vše se dá vytvořit tím, když jsme rodily zřejmě probíraly každá svoji rodinu a to je pro nás velký přínos, protože každá z nás je v měšenkách u svých blízkých. Proto tato kolektivní činnost byla pro nás zajímavá. Vaše debaty s živým přístupem a jednání s námi bylo velmi přívětivé, knížky jako „Slunce zapadá na východě“ a DVD Tajemství a způsob života herce J. Duška, to vše bylo pro nás přínosné.

Vždy jste se na nás bezvadně připravily, donesla spoustu věcí, které jsme ke každé činnosti zvlášť potřebovaly, naposledy i umělohmatnou vazičku pro přípravu a zdobení na velikonoční svátky.

Moc nás to s Vámi bavilo a měly jsme radost ze tří hodin s Vámi můžeme přisít na jiné myšlenky, které nás i obohatily. Chtěly bychom, bude-li to možné s Vámi v této přívětivé činnosti pokračovat. Tímto Vám za práci s námi chceme poděkovat.

oddel. TPN-D

Obrázek 23 Děkovný dopis

Příloha XVII *Vyjádření zaměstnanců Vazební věznice České Budějovice*

1) Byla jsem požádána o vyjádření svého pohledu na diplomovou práci kolegyně Dagmar Košanové. Především, že jde o můj *ryze soukromý* názor, který je však podložen dlouholetou praxí ve vězeňství a pravidelným - denním kontaktem s vězňenými osobami.

Teoretická část práce je shrnutím východisek, zákonných norem a předpisů, upravujících problematiku výkonu trestu odnětí svobody - se zaměřením na jednu součást zacházení s vězňenými osobami, a to na programy zacházení. Zde není, podle mého názoru, práci co vytknout. Rámec problematiky je zde podán v dostatečném rozsahu tak, aby bylo možné podstatu programů zacházení pochopit. Zaměřím se na praktickou část diplomové práce, kterou jsem měla možnost průběžně sledovat. Dagmar Košanová přistoupila k činnostem s odsouzenými ženami s potřebnou přípravou. Prostudovala charakteristiky jednotlivých žen i údaje vztahující se k jejich trestné činnosti. V rozhovorech s odbornými zaměstnanci získala informace, potřebné pro práci s odsouzenými ženami, vztahující se k specifické zacházení s vězenkyněmi s ohledem na jejich věkové složení a dosaženou úroveň sociální, vzdělanostní i osobnostní.

Všechny odsouzené ženy dostatečně pochopily záměr práce kolegyně Košanové, neboť jim byla dána možnost diskutovat nad hlavním tématem. Téma jim bylo přiblíženo zhlédnutím vybraných filmů s následným rozhovorem o podstatě a možnostech řešení situací, v nich zobrazených. Následně zadané a realizované činnosti přijaly ženy vesměs aktivně, s jistou zvědavostí a nepochybnou snahou se se zadáním vypořádat co nejlépe. S ohledem na životní historii jednotlivých žen došlo k zdařilému výsledku – ***ženy byly nenásilně dovedeny k zamyšlení se samy nad sebou.*** Nad tím, co utvářelo jejich životní dráhu, co je v životě směřovalo k současné situaci, v níž se nacházejí. Sebereflexe, obsažená především v „rodinných erbech“ je poměrně adekvátní a výstižná. Práce s odsouzenými ženami byla výrazně efektivní rovněž z toho důvodu, že pouze u jedné z žen jde o opakovaný výkon trestu (recidivu). Ostatní ženy jsou ve výkonu trestu poprvé. To je skutečně zásadní faktor, ovlivňující smysl činnosti výchovných pracovníků. Odsouzené ženy byly vděčné za čas, který jim byl kolegyní Košanovou věnován. Stejně tak oceňovaly i skutečnost, že uhradila náklady na pomůcky. Odrazila se zde právě skutečnost, že zůstal zachován jejich náhled na životní realitu. Recidivisté, zvyklí, že ve výkonu trestu mají vše „zadarmo“, si totiž neuvědomují náklady na „normální“ samostatný život na svobodě. Jejich nároky na všechno se rychle a neúměrně zvyšují – adekvátně času, strávenému ve vězení.

Práci kolegyně Košanové s odsouzenými ženami proto považují z hlediska svých zkušeností za **přínosnou**, velice chválím její výběr skupiny osob, na které se zaměřila. Prvotrestání (výkonem trestu odnětí svobody) vězni mají reálnou šanci, pokud budou směřováni k adekvátnímu náhledu na svou minulost, ještě změnit své vzorce chování. Mají rovněž větší předpoklad k rehabilitaci rodinných vztahů, pokud se o to skutečně poctivě snaží. Nemají zafixovány negativní sociální návyky, naučené ve vězení – účelovost a manipulativnost svého jednání.

Překvapivá pro mě byla reakce žen v podobě „desatera“, které si vyvěsily na nástěnku ve společenské místnosti. Jde o jednoduchá pravidla primární slušnosti a zachování důstojnosti každého jednotlivce. Těchto deset bodů svědčí o tom, že snaha i zvolené metody kolegyně Košanové měly smysl a napomohly odsouzeným ženám i nám, personálu věznice, k naplnění jedné ze zásad pro výkon trestu - aby byly *podporovány takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.*

Václava Káplová, České Budějovice 25. 3. 2013

2) Odsouzené ženy jsou pro Vazební věznici České Budějovice velice specifickou skupinou, jelikož zmiňovaná vazební věznice měla pouze oddělení pro běžný VTOS odsouzených mužů. Ženy vykonávající trest odnětí svobody v ČB jsou zařazeny do specializovaného oddělení, a to pro jejich zdravotní klasifikaci, která jim znemožňuje pracovní zařadit. Jedná se jak o starobní, tak invalidní důchodkyně. Skupina je proto velmi nesourodá. Obtížně se volí vhodné metody výchovné práce, které by se daly univerzálně použít, a stejné je to i s volbou druhu komunikace. Dá se říci, že základem celého působení na tyto ženy je ryze individuální přístup a vědomí toho, že podmínky, které v naší vazební věznici máme, tomuto přístupu nahrávají.

Paní Košanová již před samotným začátkem přímé práce u TPN žen nejprve osobně navštívila a kontaktovala jednotlivé pracovníky vazební věznice, kteří mají odsouzené ženy na starosti, s tím, že se snažila získat co největší množství různých informací jak o jednotlivých ženách, tak o běžném programu na spec. oddělení. Na základě toho volila své činnosti, které ještě v průběhu projektu konzultovala s odbornými zaměstnanci vazební věznice. Tato systematická a pečlivě promyšlená práce p. Košanové byla skvělým doplňkem běžně zajišťovaných aktivit v režii vazební věznice. Proto i samotné **začlenění aktivit do PZ ods. žen by byl skutečným přínosem pro nenásilnou podporu probíhajících osobnostních změn skrze náhled na trestnou**

činnost. Kromě zmíněného byl patrný i **pozitivním dopad** na fungování těchto žen během samotného VTOS.

Během realizace „projektu“ (činností) byla vidět jistá transformace a regulace negativních projevů, se kterými se u odsouzených setkáváme. Ženy se stávaly ve skupině komunikativnějšími, ohleduplnějšími a také se u některých projevil talent k určitým činnostem. Např. u S. H. došlo k tomu, že u sebe objevila talent a šikovnosti při práci s hlinou. Tato ods., která se ve skupině často cítí nedostatečná a neschopná cokoli zvládnout nebo udělat dobře, náhle zakusila upřímnou pochvalu, přijetí a její objevený um byl i ostatními ženami obdivován a chválen. Což pro ni byl prvotní zážitek přijetí skupinou. Tato ods. tak postupně získávala sebevědomí a její běžně projevovaná pasivita, lenost a nechuť se na čemkoli aktivně podílet se postupně redukovala. Tento příklad je nástinem toho, co by se dalo velice dobře pěstovat i v podmínkách VTOS, při dlouhodobé a systematické práci a začlenění aktivit do jednotlivých PZ u odsouzených žen ve specializovaném oddělení.

Ženy si váží toho, když si „na ně někdo udělá čas“ a tráví ho s nimi na jejich ubytovně při nějaké činnosti. Ať se jedná o hovory a přemýšlení o životě ve formě zhmotňování jejich přání a tužeb, nebo u výtvarně laděných aktivit. Jelikož **podpora a respektování lidské důstojnosti ve formě vlídné a empatické komunikace**, jež není zatížena předsudky, nýbrž založena na rovnosti, **má blahodárné účinky na všechny odsouzené** a podporuje dobrou atmosféru skupiny ods.žen. Petra Řeháková

3) Ženy na ubytovně TPN mají velmi omezený rozsah volnočasových aktivit. Již delší dobu se zabývaly tvořením "koláží". Tato činnost je zprvu hodně bavila, ale nyní z jejich pohledu vyčerpaly všechny náměty. Příchod paní Košanové hodnotí velmi kladně, protože jsou to témata a aktivity, které s nimi ještě nikdo nedělal. V tomto uzavřeném prostoru ubytovny TPN, ale i malého kolektivu, je pro ženy každá změna velmi vítaná. Bohuslava Šenbauerová

4) K osobě paní Košanové se vyjadřují [ženy] velmi kladně: „Je na ní vidět, že jí ta práce s námi baví. Oceňujeme i to, že všechen materiál, který nám nosí, hradí ze svého.“ K prováděným aktivitám: „Moc se nám líbila práce s keramikou, moc zajímavá práce byla se znamenými zvěrokruhu. Přinesla nám také dokumenty na DVD.“ Ukázaly mi výtvarné práce z různých materiálů, na které byly moc pyšné.

Milena Divišová

Abstrakt

KOŠANOVÁ, D.: Aplikace výtvarných aktivit se zaměřením na rozvoj osobnosti u osob ve výkonu trestu odnětí svobody. České Budějovice 2013. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce K. Ochozka.

Klíčová slova: Věznice, vězeňství, výkon trestu, vězněné osoby, odsouzené ženy, prizonizace, programy zacházení, penitenciární práce, penitenciární prostředí, pedagogičtí pracovníci ve vězeňství, andragogika, vzdělávání, zájmové aktivity dospělých, výtvarné aktivity.

Tato diplomová práce se zabývá aplikací výtvarných činností se zaměřením na rozvoj osobnosti u osob ve výkonu trestu. Práce je rozdělena na teoretické a praktické kapitoly. První část vymezuje některé klíčové pojmy penitenciárního prostředí včetně programu zacházení a pedagogických disciplín, které se uplatňují v tomto specifickém prostředí. Praktické kapitoly se věnují realizaci vlastního dlouhodobějšího didaktického projektu s názvem „Kordelie“, který je zaměřen na pozitivní myšlení, hodnotový systém a rozvoj kompetencí u cílové skupiny trvale pracovní nezařaditelných odsouzených žen ve Vazební věznici České Budějovice. Na základě aplikace těchto souborů činností a následného vyhodnocení, sledují reálnou možnost zařazení výtvarného didaktického projektu do individuálních aktivit programů zacházení pro odsouzené osoby.

Abstract

The application of art activities focusing on the development of personality of people in custodial sentence

Key words: prison, prison service, prison sentence, prisoners, sentenced women, imprisonment, corectional programs , peniteciary environment, prison educators or mentors, andragogy, education, activities of interest for adults, art activities.

This thesis deals with the application of the fine arts with much focus on the development of personality on people serving prison sentences. The content of this thesis is divided into theoretical and practical chapters. First part defines some key terms of including the program of rehabilitation and pedagogical events that are used in this specific environment. The practical chapters are devoted to the realization of own longer-term didactic project named “Kordelie” which is concerned with the positive thinking, values, and the development of competences at the target group of occupationally unclassified sentenced women in the custodial prison České Budějovice. Based on the application of these sets of activities and their consequent evaluation, I am obliged to observe the real possibility of fine art inclusion in didactic projects to individuals in correctional facility.